

Inger Lise Skog Hansen, Ketil Bråthen,
Aage Aagesen og Lise Lien

Bedre livsmestring og sosial inkludering

En behovsanalyse av Blå Kors'
gatenære tiltak og Steg for Steg

Inger Lise Skog Hansen, Ketil Bråthen, Aage Aagesen og Lise Lien

Bedre livsmestring og sosial inkludering

En behovsanalyse av Blå Kors' gatenære tiltak og
Steg for Steg

Fafo-rapport 2019:10

© Fafo 2019

ISBN 978-82-324-0493-3 (papirutgave)

ISBN 978-82-324-0502-2 (nettutgave)

ISSN 0801-6143 (papirutgave)

ISSN 2387-6859 (nettutgave)

Omslagsbilde: Colourbox.com

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
Summary	10
1 Innledning	11
Mer om de to tiltakene.....	11
De gatenære tiltakene.....	12
Steg for Steg.....	12
Følgeevalueringen.....	13
Gangen i rapporten.....	14
2 Metode og data	15
3 Kunnskapsgrunnlag	19
Manglende sosial inkludering.....	19
Bolig.....	21
For liten oppmerksomhet om støtte til innhold i livet.....	22
Støtte til å leve et rusfritt liv.....	24
Redskaper til å leve et annet liv.....	25
Likemannsarbeid.....	26
Oppsummering.....	27
4 De gatenære tiltakene	29
De ulike gatenære tiltakene.....	29
Kontaktsenteret i Oslo.....	32
Varmestua i Fredrikstad.....	41
Oppsummering.....	45
5 Steg for Steg	47
Steg for Steg Kristiansand.....	47
Steg for Steg Oslo.....	54
Steg for Steg Bergen.....	57
Oppsummering.....	60
6 Avgrenset behovsanalyse	63
Holdninger avgjørende.....	63
Steg for Steg som del av tilbudet i Bergen kommune.....	66
Oppsummering.....	70
Bedre livsmestring og sosial inkludering	73
Litteratur	77

Forord

Blå Kors har bedt om en evaluering av to av sine tiltak: de gatenære tiltakene med hovedvekt på Kontaktsenteret i Oslo og rehabiliteringstilbudet Steg for Steg. Fafo har inngått en avtale med Blå Kors om en følgeevaluering av disse to tiltakene i perioden 2018–2020. Dette er den første rapporten fra evalueringen.

Vi har gjennomført casebesøk til flere av Blå Kors sine lokale virksomheter. Tusen takk til ansatte, gjester og tidgivere ved Kontaktsenteret i Oslo og Varmestua i Fredrikstad som har åpnet dørene for oss og delt sine vurderinger og erfaringer. Tusen takk til ansatte, deltakere og tidgivere i Steg for Steg Kristiansand, Oslo og Bergen som velvillig har stilt opp til intervjuer om det å være en av aktørene i disse tiltakene. Vi har hatt stor nytte av engasjerte og velvillige lokale virksomhetsledere i planleggingen av casebesøk og intervjuer. Tusen takk til alle dere! Vi har også gjennomført et fokusgruppeintervju med representanter fra tre brukerorganisasjoner på rusfeltet og et fokusgruppeintervju med ansatte innenfor rusfeltet i Bergen kommune. Til begge disse gruppene vil vi si tusen takk for at dere stilte opp og bidro til to svært interessante og nyttige intervjuer.

Inger Lise Skog Hansen er prosjektleder for evalueringen. Evalueringsteamet består av Inger Lise Skog Hansen, Ketil Bråthen og Lise Lien fra Fafo. I tillegg har vi hatt et svært givende samarbeid med Aage Aagesen fra VID vitenskapelig høgskole i evalueringen av de gatenære tiltakene. Hansen har vært ansvarlig for utvikling av intervjuguider og opplegg for datainnsamlingen samt ledet arbeidet med analyse og framstilling. Hun har også hatt hovedansvaret for kunnskapsstatusen sammen med Bråthen. De har sammen gjennomført intervjuer med brukerorganisasjoner og ansatte innenfor rusfeltet i Bergen, som danner grunnlag for den avgrensede behovsanalysen. Bråthen og Hansen har også sammen gjennomført casebesøk til Steg for Steg i Bergen. Aage Aagesen har gjennomført feltarbeid ved Kontaktsenteret i Oslo, han har vært til stede i kafeen flere ganger og gjennomført intervjuer med gjester, ansatte og tidgivere, alene og sammen med Ketil Bråthen. Bråthen og Lien har sammen gjennomført casestudie i Fredrikstad og Steg for Steg i Kristiansand og Oslo. Rapporten er i hovedsak skrevet av Hansen og Bråthen i fellesskap. Aage Aagesen har hatt hovedansvaret for presentasjon og analyse av motivasjonsarbeidet ved Kontaktsenteret i Oslo. Aagesen har også vært aktivt med i den overordnede behovsanalysen knyttet til disse tiltakene sammen med Hansen og Bråthen. Lise Lien har skrevet framstillingen av Steg for Steg Kristiansand.

Tusen takk til Stig Søderstrøm i Blå Kors Norge for godt samarbeid og ikke minst forståelse når arbeidet med denne første rapporten tok lengre tid enn vi først hadde antatt. Vi vil også takke Jostein Hågan ved Kontaktsenteret i Oslo og Anders Leinebø, faglig leder i Steg for Steg, for svært interessante diskusjoner i utviklingen av evalueringsopplegget. Tone Fløtten har kvalitetssikret rapporten og som alltid kommet med konstruktive innspill og gode kommentarer.

Oslo, mars 2019

Inger Lise Skog Hansen, Ketil Bråthen, Aage Aagesen og Lise Lien

Sammendrag

Dette er den første rapporten fra en følgeevaluering av Blå Kors sine gatenære tiltak og rehabiliteringstilbudet Steg for Steg. Evalueringen pågår i perioden 2018–2020. Blå Kors sine to tiltak er innrettet mot å nå personer i to ulike situasjoner. De gatenære tiltakene er lavterskeltilbud som retter seg mot personer i aktiv rus, ofte med sammensatte utfordringer og en marginalisert livsførsel. Tilbudet Steg for Steg retter seg mot personer som har sluttet å ruse seg. For de gatenære tiltakene er målet å bidra til bedre livskvalitet for den enkelte, motivere til endring, men ikke nødvendigvis rusfrihet. For Steg for Steg er det et eksplisitt mål å bidra til at de som deltar, klarer å leve et rusfritt liv og ha god livskvalitet.

Evalueringen har to overordnede problemstillinger:

- 1 Hvordan bidrar Blå Kors sitt tilbud til å fremme sosial inkludering og bedre livsmestring hos personer med rusproblemer?
- 2 Hvordan utfyller Blå Kors sitt tilbud det offentlige tjenestetilbudet til personer med rusproblemer?

Hensikten med evalueringen er tredelt:

- Å tydeliggjøre innrettingen av de to tiltakene – Blå Kors' gatenære tiltak og Steg for Steg
- Vurdering av de to tilbudene i lys av det øvrige (ordinære) tjenestetilbudet innenfor rusfeltet, altså behovet for tiltakene
- Vurdering av tiltakenes betydning for gjestenes og deltakernes opplevde livskvalitet

Det skal utarbeides tre rapporter fra evalueringen. Denne første rapporten er konsentrert om å tydeliggjøre innrettingen av tilbudene samt å gjøre en behovsanalyse av tilbudene sett i lys av andre tilbud på rusfeltet. Som en del av behovsanalysen er det utarbeidet en kunnskapsstatus om behovene for tjenester og oppfølging på rusfeltet med utgangspunkt i offentlige dokumenter og forskning. Det er også foretatt et fokusgruppeintervju med et utvalg brukerorganisasjoner på rusfeltet. Rapporten for øvrig baserer seg på casestudier med dokumentstudier, kvalitative intervjuer og observasjon. I denne første rapporten er delen om det gatenære tiltaket i hovedsak konsentrert om tiltaket slik det er innrettet ved Kontaktsenteret i Oslo. Ved tilbudet i Oslo har det blitt utviklet en metodikk for motivasjonssamtaler med gjestene. Hensikten er å skape tro på egen framtid og motivere til endring. Denne metodikken implementeres også ved flere av de øvrige gatenære tiltakene. Denne metodikken og hvordan det samlede motivasjonsarbeidet utøves i praksis, blir utfyllende beskrevet. Det gis i tillegg en kortere presentasjon av tilbudet i Fredrikstad samt en kort skisse av tilbudet ved de øvrige gatenære tilbudene i andre byer. For tiltaket Steg for Steg har vi i denne rapporten gått nærmere inn på tiltaket slik det er praktisert i Kristian-

sand, Bergen og Oslo. Det er tilbudet i Kristiansand som har vært i drift som individuelt oppfølgingstilbud over lengst tid og følgelig er det mest omfattende caset i denne rapporten. I tillegg gir vi en framstilling og vurdering av tilbudene i Oslo og Bergen. I Bergen har vi intervjuet ansatte innenfor rusfeltet i kommunen og spesialisthelsetjenesten for å få et inntrykk av vurderingen av behovet for denne type tiltak i Bergen.

Noen hovedfunn

Kunnskapsgjennomgangen viser at ensomhet og manglende inkludering i arbeidsliv, aktiviteter, nabolag og vanlig hverdagsliv er en utfordring som går igjen i flere studier om personer med rusproblemer. Gjennomgangen viser at det som er den store utfordringen, er støtte og hjelp til det som kan karakteriseres som innhold i livet, aktivitet, arbeid og et sosialt nettverk. Det å gå fra et liv konsentrert om rusbruk til å etablere et nytt rusfritt liv er en stor endring. Det er behov for å utvikle kompetanse og mestringsstrategier for å fungere i denne nye tilværelsen. Flere studier viser i tillegg betydningen av å styrke den enkeltes tro på egen mestring for å fremme endring.

Behovet for bedre sosial støtte i overgangen særlig fra døgnbehandling til kommunen er et hovedpunkt for både brukerorganisasjonene og ansatte innenfor rusfeltet som er intervjuet i evalueringen. En viktig del av dette er støtte til å bygge hverdagslivskompetanse, nytt innhold i livet og sosial inkludering.

Begge de to tilbudene til Blå Kors er rettet mot områder med store utfordringer: tilbud for å møte de mest utsatte rusmiddelavhengige som ofte har utfordringer på mange områder samtidig, og tilbud til brukere i overgangen fra rusbehandling til et rusfritt liv i sitt eget lokalsamfunn.

Kjernetilbudet i de gatenære tilbudene er matsservering og som del av dette tilgang til omsorg og sosialt samvær med andre. Flere tar opp at de blir møtt på en god måte, akseptert, tatt på alvor og ikke minst sett.

Casestudiene viser at utgangspunktet i mat og omsorg gir et grunnlag for å drive motivasjonsarbeid og komme i posisjon til å gi oppfølging av personer som har omfattende levekårsproblemer.

Steg for Steg i Kristiansand, Oslo og Bergen dreier seg om oppfølging av personer som har sluttet å ruse seg og ønsker å leve et rusfritt liv. Det er betydelige forskjeller mellom tilbudene: I Kristiansand har man et omfattende tilbud med egne aktiviteter og en egen Småjobbsentral inkludert i virksomheten Steg for Steg. I Oslo og i Bergen har de ingen egne aktiviteter for deltakerne i regi av Steg for Steg, men vil støtte deltakerne til å delta på aktiviteter og tilbud som finnes i kommunen for øvrig.

Den avgrensede behovsanalysen basert på fokusgruppeintervju med brukerorganisasjoner og ansatte innenfor rusfeltet viser at holdninger og tilnærminger innenfor tjenestene og tilbudene på rusfeltet vurderes som svært viktige. Brukerorganisasjonene framhever tre nøkkelfaktorer: det å møte brukere med respekt, å tro på den enkeltes muligheter og å vise omsorg.

Et moment i behovsanalysen er at likeverdighet og respekt er viktig for å bidra til bedring. Tidgivere må vite at det er viktig å ha respekt for den de møter, og respekt for at endring kan ta tid. Ansatte innenfor rusfeltet i Bergen mener det er viktig å dempe personer som eventuelt går inn i rollen som tidgiver fordi de vil «redde» andre, men framhever betydningen av å møte deltakerne som vanlige mennesker og som gode nok. I likhet med brukerorganisasjonene advarer de mot defineringen av den ene parten som hjelper og den andre parten som noen som skal hjelpes.

Betydningen av tid er et tema som er nevnt i mange sammenhenger i intervjuene. Det gjelder både tid til å bygge relasjon, tid til å gi individuell oppfølging og aksept av at endring tar tid. Mangel på tid i de ordinære tjenestene blir vurdert som en begrensende faktor for god oppfølging.

Å bli møtt med respekt og tatt på alvor blir i casestudiene framhevet som viktige kvaliteter ved Blå Kors sine tilbud. Tid framstår som en sentral dimensjon i studiene av begge tiltakene. Tilbudene oppleves som å ha mer tid enn de ordinære helse- og velferdstjenestene: tid til å se den enkelte, tid til å skape en relasjon, tid til oppfølging – men også tid i form av respekt for at endring tar tid.

Tidgiverne er en betydelig ressurs i både de gatenære tilbudene og i Steg for Steg. Tidgiverne fører til at det er flere mennesker som har tid og mulighet til å følge opp den enkelte gjest eller deltaker. Funksjonen for tidgiverne i de to tiltakene er noe ulik: Å være en støttespiller og en å gjøre aktiviteter og vanlige ting med er den viktigste funksjonen i Steg for steg. I de gatenære tiltakene er det mange som er involvert i praktiske oppgaver, matlaging og servering i kafeene, og de er også involvert i motivasjonsarbeidet ved Kontaktsenteret i Oslo.

Det er forskjeller mellom hvem som er tidgivere i de ulike tilbudene. Ved det gatenære tilbudet på Kontaktsenteret i Oslo har flere av tidgiverne ulike former for erfaringskompetanse. Også flere av tidgiverne i Steg for Steg i Bergen har ulike former for erfaringskompetanse. Dette er ikke tilfelle i Steg for Steg i Kristiansand og i Oslo eller ved det gatenære tilbudet Varmestua i Fredrikstad.

Det er mye kunnskap om verdien av erfaringskompetanse i oppfølgingen av personer med rusproblemer. I denne sammenhengen er det likevel viktig for Blå Kors å reflektere over når det å ha erfaringskompetanse er en ressurs, og når man kanskje bør være særlig opptatt av å inkludere tidgivere med hverdagslivskompetanse som fremste ressurs.

Å lage tilbud som kun baserer seg på sterk involvering av tidgivere, kan være sårbart. Ansatte kan representere kontinuitet og sikre en plattform av kvalitet og forutsigbarhet i tilbudene. Evalueringen viser at det er behov for kontinuerlig refleksjon over hvilken rolle tidgivere skal ha i tilbudene, kriterier for å være tidgiver og systemer for opplæring og oppfølging av tidgivere.

I tiltak hvor man inkluderer mange tidgivere med erfaringskompetanse, er det viktig å reflektere over når går dette over til å være en ulønnet ansatt heller enn en tidgiver. I forlengelsen av dette kan Blå Kors også reflektere over hvordan de kan utvikle tilbud som støtter personer med erfaringskompetanse videre i en eventuell prosess mot inkludering i arbeidslivet.

Om de gatenære tilbudene og tiltaket Steg for Steg skulle oppsummeres i tre nøkkelbegreper, ville det være omsorg, endring og sosial inkludering. De gatenære tilbudene tilbyr omsorg gjennom mat og trygghet. Dette skaper en posisjon for å etablere en tillit mellom de som er tidgivere og ansatte i tilbudene, og gjestene. Nettopp denne posisjonen gir mulighet for videre motivasjonsarbeid for å skape tro på endring og mulighet til bedre livsmestring og sosial inkludering. I Steg for Steg spisses innsatsen mot å støtte personer i deres livsendring mot et rusfritt hverdagsliv og bedre sosial inkludering.

Summary

This is the first report from an ongoing evaluation of two of Blue Cross Norway's initiatives: the street-level initiatives and the rehabilitation initiative Step by Step. This evaluation started in 2018 and will end in 2020. The two initiatives aim to reach out to people in two different situations: the street-level initiatives are mainly low threshold cafes, which serve food and offer care to people with drug problems, aiming to contribute to a better quality of life and motivation for change, but not necessarily to a drug free life. The Step by Step program is aimed to help people who have stopped using drugs, with an explicit goal of providing follow-up to help them live and manage a drug-free life.

The evaluation addresses two key questions:

- 1 How do Blue Cross Norway's two initiatives help promote social inclusion and better life coping skills for people with drug problems?
- 2 What do Blue Cross Norway's two initiatives add to the public services provided for people with drug problems?

Three reports will be published from the evaluation. This first report is aimed at clarifying the content of these two initiatives, how they are organised and what they offer to their guests and participants. In addition, we analyse the need for these two initiatives in light of a review of public documents, statistics and research related to social inclusion and quality of life for people with drug problems.

1 Innledning

Frivillige organisasjoner spiller en aktiv rolle i tilbudet til rusmiddelavhengige. Hvilken rolle de frivillige skal spille, er diskutert, men oftest hevdes det at de frivillige kan være et sentralt supplement til det offentlige tilbudet (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005). Et viktig poeng er at de frivillige organisasjonene innenfor tjenester til utsatte grupper ofte kan bidra til sosial innovasjon ved å identifisere hull i tjenestetilbudet og bidra til utvikling av løsninger som møter brukernes behov på nye måter (Hansen mfl. 2013). I denne rapporten ser vi nærmere på Blå Kors sine gatenære tilbud og rehabiliteringstilbudet Steg for Steg. Begge de to tilbudene til Blå Kors som evalueres i prosjektet som denne rapporten er basert på, er rettet mot områder med store utfordringer. De er tilbud som skal møte de mest utsatte rusmiddelavhengige som ofte har utfordringer på mange områder samtidig, og tilbud til brukere i overgangen fra rusbehandling til et rusfritt liv i sitt lokalsamfunn. Økt innsats knyttet til bedre tilgang til behandling, overgang fra behandling til et liv uten rus ute i kommunen, bolig, sosialt nettverk, arbeid og aktivitet er uttalte målsettinger i den pågående opptrappingsplanen for rusfeltet (Opptrappingsplanen for rusfeltet 2016–2020).

Blå Kors sine to tiltak er innrettet mot å nå personer i to ulike situasjoner. De gatenære tiltakene er lavterskeltilbud som retter seg mot personer i aktiv rus, ofte med sammensatte utfordringer og en marginalisert livsførsel. Tilbudet Steg for Steg retter seg mot personer som har sluttet å ruse seg. For de gatenære tiltakene er målet å bidra til bedre livskvalitet for den enkelte, motivere til endring, men ikke nødvendigvis rusfrihet. For Steg for Steg er det et eksplisitt mål å bidra til at de som deltar, klarer å leve et rusfritt liv og ha god livskvalitet. I begge tiltakene er det en underliggende forventning om at fellesskap, sosialt nettverk, aktivitet og arbeid har betydning for den enkeltes livsmestring og sosiale inkludering. Blå Kors er en frivillig organisasjon, og en viktig del av tilbudet er derfor basert på at frivillige bidrar med tid i tiltakene. Personer som er frivillige i de to tiltakene, betegnes av Blå Kors som tidgivere, mens de som deltar i tiltakene, betegnes som gjester (gatenære tilbud) eller deltakere (Steg for Steg).

Evalueringen har to overordnede problemstillinger:

- 1 Hvordan bidrar Blå Kors sitt tilbud til å fremme sosial inkludering og bedre livsmestring hos personer med rusproblemer?
- 2 Hvordan utfyller Blå Kors sitt tilbud det offentlige tjenestetilbudet til personer med rusproblemer?

Mer om de to tiltakene

De to tiltakene til Blå Kors har ulike målgruppe og innretting. De gatenære tiltakene med hovedvekt på kafédrift, motivasjonsarbeid og sosionomtjeneste er lavterskeltilbud for personer i aktiv rus. Rehabiliteringstilbudet Steg for Steg er et tilbud for personer som har vært i behandling for rusproblemer og har behov for støtte for å leve

et rusfritt liv. For begge tiltakene er en viktig del av tilbudet å bidra til meningsfylt aktivitet, styrking av sosialt nettverk, arbeid og sosial inkludering. Det gatenære tiltaket er veletablert i Oslo (det har eksistert siden 1981), og det har om lag 200 gjester daglig. Det har eksistert i Fredrikstad siden 2002, og der er det om lag 100 gjester daglig. Tilsvarende tilbud er i tillegg etablert flere andre steder. Steg for Steg er et nyere og foreløpig mer begrenset tilbud. På landsbasis er det i underkant av 100 deltakere i dette tilbudet. Steg for Steg er under utvikling av sitt tilbud som individuell støtte til personer i en rehabiliteringsprosess. Under presenterer vi kort litt mer om innretningen av de to tilbudene.

De gatenære tiltakene

De gatenære tiltakene finnes flere steder i landet. Tilbudet er forankret ved hovedkontoret i Oslo, og det gatenære tiltaket i Oslo er lokalisert ved et kontaktsenter i Mariboegate. I tillegg finnes det Blå Kors T5 i Arendal, Blå Kors og Hvite Bånd Dagsenter i Bergen, Blå Kors Kafé Kampen på Gjøvik, Blå Kors Huset i Horten og Blå Kors Varmestua i Fredrikstad.

Motivere til endring

I de gatenære tiltakene er det stor vekt på lav terskel for gjestene. Kafédrift med mat og omsorg er en viktig del av tilbudet. Tilbudene har de siste årene blitt utviklet til å ha mer oppmerksomhet på å motivere til endring. Ved tilbudet i Oslo har det blitt utviklet en metodikk for motivasjonssamtaler med gjestene. Hensikten er å skape tro på egen framtid og motivere til endring. Denne metodikken implementeres også ved flere av de øvrige gatenære tiltakene. Ved tilbudet i Oslo er det flere ansatte, deriblant to sosionomer. Det er en stor gruppe tidgivere i tilbudet. Det er etablert et motivasjonsteam bestående av tidgivere som er engasjert i å følge opp gjester og bruke den utviklede motivasjonsmetodikken. Dette samlede motivasjonsarbeidet ved Kontaktsenteret i Oslo blir utfyllende beskrevet i kapittel 4.

I evalueringssopplegget har vi i første fase tatt utgangspunkt i tilbudet i Oslo. Dette er det mest etablerte og omfattende tiltaket, og det er her metodikken i retning av å motivere til endring har blitt utviklet. Ved å konsentrere oss om tilbudet i Oslo vil vi dokumentere innretning av tilbudet og metoden for motivasjonssamtaler. Vi har også gjennomført intervjuer med gjester og sett på behovene i brukergruppen. I denne første delen av evalueringen har vi i tillegg gjort et casebesøk til det gatenære tilbudet i Fredrikstad, mens vi senere i evalueringssopplegget vil se nærmere på andre gatenære tiltak.

Steg for Steg

Mens det gatenære tiltaket har oppmerksomhet om å motivere til endring, er Steg for Steg en støtte til å opprettholde en endret situasjon. Steg for Steg er et tilbud til personer som primært har sluttet å ruse seg, eller som er i rusbehandling og er rusfrie. Det er et tilbud om oppfølging og sosial støtte i en sårbar periode etter behandling, som del av et rehabiliteringsopplegg.

Steg for Steg har vært i drift i Kristiansand over lengre tid. Steg for Steg har også eksistert i Oslo i flere år, men da hovedsakelig som et gruppebasert tilbud. Det som Blå Kors nå betegner som konseptet Steg for Steg, er utviklet som en metodikk med mer individuell oppfølging for å styrke den enkeltes deltakelse på ordinære arenaer

og i utvikling av sosiale nettverk. Tidgiverne er essensielle i tilbudet, og det er tidgiverne som kan være en støtte for den enkelte person i deltakelse på ulike arenaer mens man tar steget videre i et hverdagsliv uten rusbruk.

Tilbudet i denne formen startet opp i Oslo og Bergen og er under etablering i Drammen og Fredrikstad.

I denne første delen av evalueringen har vi gjort casestudier i Kristiansand, Oslo og Bergen. I Bergen ble tilbudet etablert i 2018. I Oslo har tilbudet vært under omstrukturering over en periode og startet for alvor opp med den nye metodikken i 2018.

Følgeevalueringen

Hensikten med evalueringen er tredelt:

- 1 Å tydeliggjøre innretningen av de to tiltakene – Blå Kors' gatenære tiltak og Steg for Steg
 - a) Hvordan er tilbudet organisert?
 - b) Hvilken rolle har ansatte og tidgivere i tilbudet?
 - c) Hvilke metoder anvendes i møte med gjestene og deltakerne?
 - d) Hvilke tilbud og tiltak får gjestene og deltakerne?
 - e) Hvem samarbeider de to tiltakene med (offentlige tjenester / institusjoner / andre)?
 - f) Hva er merverdien ved tidgivernes bidrag i tilbudene?
- 2 Vurdering av de to tilbudene i lys av det øvrige (ordinære) tjenestetilbudet innenfor rusfeltet, altså behovet for tiltakene
 - a) Hva tilbyr disse tiltakene som gjestene ikke mottar fra det øvrige tjenestetilbudet?
 - b) Hvordan vurderer ulike aktører behovet for og nytten av disse tiltakene, sett i lys av øvrige tilbud i sektoren?
 - c) Hva kan vi lære av disse tiltakene om utviklingsbehov innenfor det ordinære offentlige tilbudet til personer med rusproblemer?
- 3 Vurdering av tiltakenes betydning for gjestenes og deltakernes opplevde livskvalitet
 - a) Hva betyr tilbudene for gjester og deltakeres tilgang til nødvendige tjenester, rusmestring, bosituasjon, deltakelse i arbeid og/eller aktivitet og sosial inkludering?
 - b) Har brukerne ulike behov i ulike faser av en bedringsprosess eller et rehabiliteringsforløp?
 - c) Hvordan går det med gjestene som har hatt motivasjonssamtaler som tiltak i det gatenære tilbudet / deltakere i Steg for Steg?
 - d) Hvilken rolle spiller tidgiverne for gjester og deltakere?

Det skal utarbeides tre rapporter fra evalueringen. Denne første rapporten er konsentrert om å tydeliggjøre innretningen av tilbudene samt å gjøre en behovsanalyse av tilbudene sett i lys av andre tilbud på rusfeltet. Som en del av behovsanalysen er det utarbeidet en kunnskapsstatus om behovene for tjenester og oppfølging på rusfeltet med utgangspunkt i offentlige dokumenter og forskning.

I denne første rapporten vil delen om det gatenære tiltaket i hovedsak ta utgangspunkt i tiltaket slik det er innrettet i Oslo. Det gis i tillegg en kortere presentasjon av

tilbudet i Fredrikstad samt en kort skisse av tilbudet ved de øvrige gatenære tilbudene. For tiltaket Steg for Steg har vi i denne rapporten gått nærmere inn på tiltaket slik det er praktisert i Kristiansand, Bergen og Oslo. Det er tilbudet i Kristiansand som har vært i drift som individuelt oppfølgingstilbud over lengst tid, og følgelig er det mest omfattende caset i denne rapporten. I Bergen har vi i tillegg intervjuet ansatte innenfor rusfeltet i kommunen og spesialisthelsetjenesten for å få et inntrykk av vurderingen av behovet for denne type tiltak i Bergen.

Gangen i rapporten

I neste kapittel redegjør vi for metodene som er brukt i evalueringen, og de dataene som ligger til grunn for denne rapporten. I kapittel 3 presenterer vi en kunnskapsstatus basert på foreliggende forskning og dokumentasjon knyttet til behovet for tjenester og innsats for å fremme sosial inkludering og bedre livsmestring hos personer med rusproblemer. I kapittel 4 går vi nærmere inn på de gatenære tiltakene til Blå Kors og i særdeleshet tilbudet ved Kontaktsenteret i Oslo og Fredrikstad. Kapittel 5 omhandler tiltaket Steg for Steg, med nærmere presentasjon av tiltaket i Kristiansand, Oslo og Bergen. I kapittel 6 presenterer vi en behovsvurdering basert på et gruppeintervju med flere brukerorganisasjoner på rusfeltet og intervjuer med ulike aktører innenfor rusfeltet i Bergen kommune. Kapittel 7 er en avsluttende oppsummerende diskusjon om behovet for de to Blå Kors-tiltakene sett i lys av casestudier, kunnskapsgjennomgang og behovsanalyse. Det gis i tillegg noen forslag til forhold som Blå Kors bør vurdere i det videre arbeidet med de to tiltakene.

2 Metode og data

Til grunn for denne evalueringen ligger en stor mengde data. Det meste av dette er kvalitative data i form av intervjuer, observasjon og dokumenter. Blant de gatenære tiltakene har vi gjennomført casestudier ved Kontaktsenteret i Oslo og Varmestua i Fredrikstad, og vi har gjort casestudier av Steg for Steg i Oslo, Bergen og Kristiansand. Som en del av evalueringsoppdraget har vi utarbeidet en kunnskapsstatus basert på tidligere forskning og statistikk. I tillegg har vi gjort et fokusgruppeintervju med et utvalg brukerorganisasjoner på rusfeltet og samarbeidspartnere for Steg for Steg i Bergen. Dette inngår i den mer overordnede behovsanalysen i evalueringen. I de neste avsnittene vil vi gjøre nærmere rede for datainnsamlingen og metodene som er anvendt. Evalueringsopplegget er meldt til NSD, Norsk senter for forskningsdata og godkjent for gjennomføring.

Kunnskapsstatus

Behovsanalysen har som mål å presentere en oversikt over norske erfaringer knyttet til sosial deltakelse, arbeid, aktivitet og sosialt nettverk for personer med rusproblemer. Dette er dermed å anse som en kunnskapsstatus og ikke en tradisjonell litteraturstudie. Et grovt hovedskille mellom disse er at en kunnskapsstatus skal formidle sentral kunnskap på det angjeldende feltet, mens en litteraturstudie skal referere alle arbeider som svarer til gitte søkekriterier – gjerne avgrenset i tid og publikasjonsform. Det innebærer at vi ikke har gjennomgått alt som er produsert om temaet, men at vi har gjort en faglig vurdering av bidragene, og den utvalgte kunnskapen skal formidles på en forståelig måte. Vi har gått gjennom og studert et stort antall artikler, rapporter og offentlige dokumenter som omhandler det å fremme sosial inkludering og bedre livsmestring hos personer med rusproblemer. I tillegg har vi benyttet oss av tall fra blant annet BrukerPlan for å kunne si noe om omfanget av personer med rusproblemer i Norge samt diverse statistikk samlet inn i forbindelse med Fafos pågående evaluering av opptrappingsplanen for rusfeltet (Hansen mfl. 2018a, 2018b).

Avgrenset behovsanalyse

For å få et bredere inntak til temaer som sosial deltakelse, arbeid, aktivitet og nettverk for personer med rusproblemer arrangerte vi i november 2018 et gruppeintervju der representanter fra flere brukerorganisasjoner ble invitert til felles refleksjon om behovet for tiltakene som evalueres i dette oppdraget. Tre representanter for tre ulike nasjonale brukerorganisasjoner møtte opp og deltok i en diskusjon om disse temaene, som varte i om lag 90 minutter.

Under et besøk i Bergen i januar 2019 gjennomførte vi et fokusgruppeintervju om behovet for et tilbud som Steg for Steg med tre personer fra ulike deler av hjelpeapparatet i Bergen kommune. Flere personer fra kommunen var invitert denne dagen, men av ulike grunner var det flere som ikke kunne møte som avtalt. Hensikten med dette intervjuet var å få deltakernes vurderinger av hvilke tilbud som finnes knyttet til sosial inkludering av personer med rusproblemer, utfordringer og behov på området. Vi var dessuten opptatt av deres vurdering av Steg for Stegs rolle i et slikt arbeid.

Data fra disse to gruppeintervjuene og et individuelt intervju med en person innenfor spesialisthelsetjenesten i Bergen inngår i datagrunnlaget for behovsanalysen.

De gatenære tiltakene

Ved Kontaktsenteret i Oslo har to forskere fra henholdsvis VID vitenskapelige høyskole og Fafo gjennomført en betydelig datainnsamling. Høsten 2018 startet vi med å studere tilsendte dokumenter samt noen brukerundersøkelser fra 2014 og fram til i dag. I perioden oktober til desember 2018 gjennomførte vi feltarbeid på Kontaktsenteret. Som en del av dette arbeidet har vi intervjuet lederen for Kontaktsenteret, gjennomført intervjuer med fire tidgivere med brukerbakgrunn, og intervjuet tre gjester. Disse individuelle intervjuene varte alle mellom 30 og 60 minutter. Vi har også gjennomført to gruppeintervjuer med henholdsvis fem tidgivere (med brukerbakgrunn) og fem ansatte ved Blå Kors. Begge disse intervjuene varte i om lag 90 minutter hver. Informantene har i all hovedsak blitt rekruttert gjennom Fafos kontaktperson ved Kontaktsenteret. Alle intervjuene ga nyttig innsikt i ulike sider ved Kontaktsenteret og hvordan de ulike aktørene oppfatter sitt virke. Videre har vi intervjuet tre gjester ved Kontaktsenteret. Disse intervjuene varte i om lag 45 minutter. I intervjuene var vi opptatt av å få mer informasjon om rollene til ansatte og tidgivere samt innsikt i deltakernes motivasjon for å bruke tilbudet.

Som en del av feltarbeidet på Kontaktsenteret i Oslo har én forsker oppholdt seg i kafeen i ca. seks timer fordelt på tre ganger. Gjennom denne observasjonsrollen i kafeen fikk vi hatt flere uformelle samtaler med gjester og tidgivere. Observasjonene i kafeen hadde til hensikt å skape en mer uformell kontakt med gjester og tidgivere samt danne et inntrykk av Kontaktsenterets tilbud. Tilstedeværelsen ga også mulighet for å komme i spontan kontakt med og observere gjester som ellers ikke hadde mulighet eller ønsket å delta i mer formelle intervjuer. En gjest ble dessuten rekruttert til intervju gjennom disse uformelle samtalene i kafeen. I samtlige intervjuer ble det benyttet en intervjuguide, og alle utenom ett intervju ble tatt opp på bånd og senere transkribert. I et av intervjuene med en av gjestene ved Kontaktsenteret ønsket ikke vedkommende at samtalen ble tatt opp. I dette intervjuet ble det derfor tatt notater underveis i intervjuet.

I januar 2019 tilbrakte to forskere én dag ved Varmestua i Fredrikstad. Denne dagen intervjuet vi tidgiverkoordinatoren ved Blå Kors Fredrikstad som også jobber i en deltidsstilling som prosjektleder ved Varmestua. I dette intervjuet snakket vi mye om organiseringen av tilbudet, betydningen av tidgivere og planer for videre utvikling. Dette intervjuet varte i én time. For å få utdypende informasjon om tilbudet gjennomførte vi et 90 minutters gruppeintervju med tre ansatte og to tidgivere. I samtlige intervjuer ble det benyttet en intervjuguide med noen på forhånd spesifiserte spørsmål, i tillegg ble intervjuene tatt opp på bånd og senere transkribert. Til sammen ga disse intervjuene et godt innblikk i dagens organisering og tjenestetilbud samtidig som vi fikk inntrykk av Varmestuas utvikling de siste årene.

Denne dagen tilbrakte vi dessuten ca. to timer i kafeen for å gjøre deltakende observasjon. Hensikten med dette var å komme i kontakt og snakke mer uformelt med gjestene etter deres ønske. I tillegg til samtalene med gjestene var det nyttig for oss som forskere å se med egne øyne hvordan en vanlig dag på Varmestua så ut: antall gjester, hvor lenge gjestene var til stede, hva de gjorde, hvem de snakket med osv. Ifølge våre informanter var det denne dagen noe færre gjester i Varmestua enn det ellers pleier å være. Dette ble forklart med at det dagen før hadde vært trygdeutbetaling for en del av gjestene, og at de derfor prioriterte annerledes enn å være til stede

i kafeen. Til tross for færre gjester enn vanlig opplevde vi som forskere å få et godt inntrykk av tilbudet og gjestene.

Undersøkelse per e-post til fem gatenære tiltak

For å få større innsikt i de gatenære tiltakene til Blå Kors sendte vi en e-post til lederne av fem gatenære tiltak i ulike norske byer: Oslo, Bergen, Fredrikstad, Gjøvik og Horten. I denne e-posten stilte vi lederne spørsmål om organiseringen av tiltaket og innhold i tilbudet. Vi ba også om å få informasjon om antall gjester, kompetanse hos ansatte, antall tidgivere og eventuell bruk av motivasjonsmetodikk. Resultatene fra denne kartleggingen er oppsummert i tabell 4.1 i kapittel 4.

Steg for Steg

I desember 2018 besøkte to forskere Steg for Steg i Kristiansand. I forkant av dette besøket hadde vi gjennomført et innledende intervju med virksomhetslederen for Steg for Steg per telefon. Dette var et nyttig intervju for å danne seg et inntrykk av den store virksomhetens organisering og tjenestetilbud. Da vi besøkte Kristiansand, gjennomførte vi individuelle intervjuer med fire deltakere på om lag én time hver, og i tillegg gjennomførte vi et gruppeintervju med tre tidgivere. Vi intervjuet også virksomhetslederen på nytt for å få ytterligere informasjon og svar på noen spørsmål som hadde dukket opp siden vår innledende samtale.

I januar 2019 dro to forskere til Bergen for å intervju ulike aktører i og rundt Steg for Steg i byen. I forkant av besøket hadde vi gjennomført et innledende intervju med lederen for Steg for Steg per telefon. Da vi besøkte Bergen, gjennomførte vi dessuten individuelle intervjuer med én deltaker og én tidgiver. Disse intervjuene varte i ca. én time. I tillegg hadde vi et gruppeintervju med lederen og to veiledere i Steg for Steg.

I januar 2019 gjennomførte vi individuelle intervjuer med en veileder ved Steg for Steg Oslo og med tre deltakere. Samtlige intervjuer ble gjennomført i Blå Kors' lokaler i Oslo. Vi har i tillegg fått oversendt diverse planer som beskriver organiseringen av tilbudet i Oslo.

I alle disse intervjuene knyttet til Steg for Steg ble det benyttet en såkalt semi-strukturert intervjuguide, og alle utenom ett av intervjuene ble tatt opp og senere transkribert. I et av intervjuene med en deltaker ønsket ikke vedkommende at samtalen ble tatt opp. I dette intervjuet ble det derfor tatt grundige notater underveis i intervjuet. Alle informantene har i all hovedsak blitt rekruttert gjennom Fafos kontaktpersoner ved Steg for Steg-tiltakene i de tre byene.

3 Kunnskapsgrunnlag

Som del av arbeidet med denne rapporten har vi foretatt en avgrenset kunnskapsgjennomgang av foreliggende forskning og dokumentasjon knyttet til behovet for tjenester og innsats for å fremme sosial inkludering og bedre livsmestring hos personer med rusproblemer. Utgangspunktet har vært å gi en oversikt over hva vet vi om sosial deltakelse, arbeid, aktivitet og sosialt nettverk for personer med rusproblemer, samt hva vi vet om hva som skal til for å fremme sosial inkludering og bedre livsmestring hos personer med rusproblemer.

Manglende sosial inkludering

Utfordringene innen rusfeltet er veldokumentert. Personer med rusproblemer har ofte sammensatte levekårsproblemer. Mange har problemer med både somatisk og psykisk sykdom. Behovene for hjelp til for eksempel å få et egnet sted å bo, økonomi og til å mestre hverdagen er godt dokumentert og ligger til grunn for mange offentlige dokumenter, strategier og veiledere de siste årene (se blant annet Meld. St. nr. 30, 2011–2012 *Se meg!*; Helsedirektoratet, *Sammen om mestring 2014*; Prop.15 S (2015–2016) *Opptappingsplanen for rusfeltet (2016–2020)* ; Departementene, *Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid 2014–2020*). Mennesker med omfattende rusproblemer er dessuten i stor grad blant de fattigste, mest marginaliserte og minst inkluderte i samfunnet (Meld. St. nr. 30, 2011–2012).

Den pågående opptappingsplanen for rusfeltet (2016–2020) (Prop. 15 S (2015–2016)) har en omfattende beskrivelse av situasjonen og utfordringene på rusfeltet. Situasjonsbeskrivelsen er utviklet blant annet med flere dialogmøter med brukere, pårørende og andre involverte aktører på rusfeltet (Hansen mfl. 2018a). I planen pekes det på en rekke utfordringer på rusfeltet, blant annet når det gjelder tilgjengelighet til tjenester og behandling og kvaliteten i tilbudene. Et av de områdene som får stor oppmerksomhet, er oppfølgingstjenester med støtte til bolig, arbeid, aktivitet og andre former for sosial støtte for å ha en meningsfylt tilværelse. Dette som vi kan definere innenfor kategorien «bidra til innhold i livet», synliggjøres som et område med store utfordringer. I planen står det blant annet:

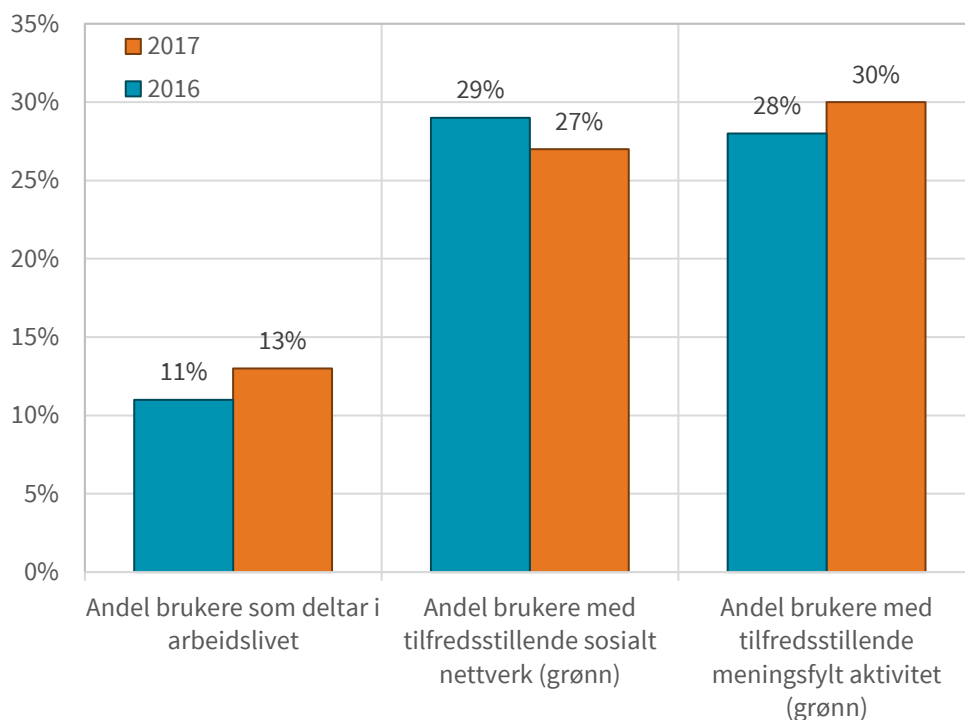
«Fattigdom, isolasjon, ensomhet, mangel på nettverk og tilhørighet, er faktorer som både forårsakes av, leder til, opprettholder og forsterker rus- og psykiske problemer. Brukere som har gjennomført behandlingsopphold i tverrfaglig spesialisert behandling, viser ofte til dette som en av årsakene til tilbakefall.» (Prop.15 S (2015–2016) *Opptappingsplanen for rusfeltet (2016–2020)*:25)

Ett av tre innsatsområder i opptappingsplanen er styrkede oppfølgingstjenester, med prioritering av bolig, arbeid og aktivitet. Ett av fem hovedmål i planen er at alle skal ha en aktiv og meningsfylt tilværelse. Hensikten er at personer som har eller har hatt rusproblemer, skal kunne delta i samfunnet og ha bedre livskvalitet.

Fafo evaluerer opptappingsplanen for rusfeltet. I forbindelse med statusrapport 1 for evalueringen (Hansen mfl. 2018a) ble det gjennomført en spørreundersøkelse til

alle fylkesmannsembetene. Et av spørsmålene var på hvilke områder fylkesmannen vurderer at det er størst behov for innsats i kommunene i deres fylke. Undersøkelsen viser at der fylkesmannen mener det er størst behov for innsats, er nettopp tilbud om arbeid og aktivitet til målgruppen samt tilgang til flere egnede boliger (Hansen mfl. 2018a:79). Statusrapport 2 fra evalueringen (Hansen mfl. 2018b) viser at dette fortsatt, etter to år med opptrappingsplanen, er et område med stort behov for styrket innsats. I avslutningskapitlet påpeker forskerne at det er behov for større vekt på arbeid, aktivitet og innhold i livet dersom man skal nå målene i planen (ibid.:126). Basert på ulike data vises det til en positiv utvikling når det gjelder andel personer med rusproblemer som er i arbeid, men at det fortsatt er en svært lav andel. Kun 13 prosent av de som er registrert i BrukerPlan-kartleggingen i 2017, kommunens kartlegging av tjenestemottakere med rusproblemer og psykiske helseplager, deltar i arbeidslivet. Andelen brukere med tilfredsstillende meningsfylt aktivitet er 30 prosent, og andelen med tilfredsstillende sosialt nettverk er kun 27 prosent. I figur 3.1 viser vi en oversikt over andel brukere i arbeid, i aktivitet og med sosialt nettverk og utviklingen fra 2016 til 2017.

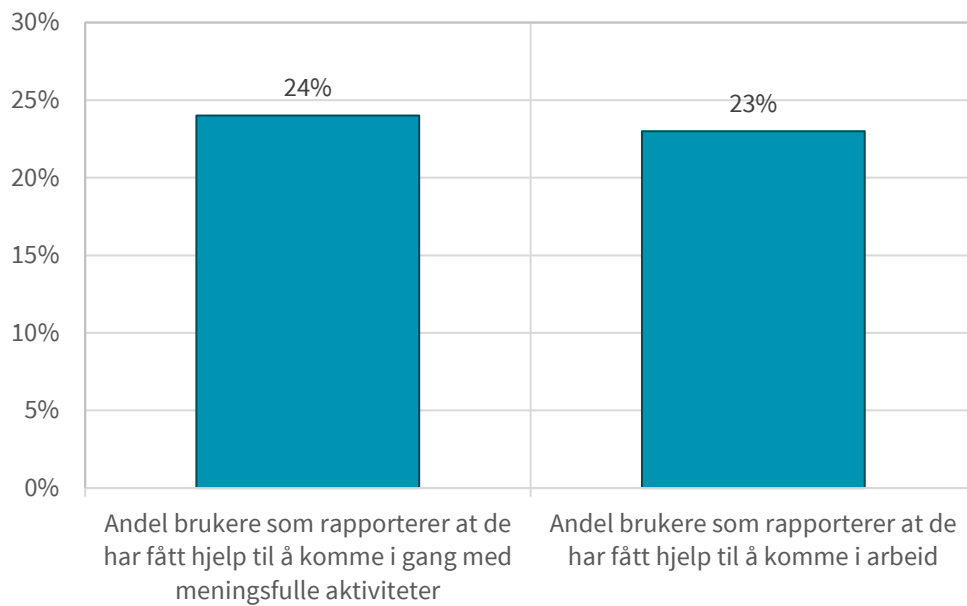
Figur 3.1 Andel brukere med rusproblemer i arbeid, i aktivitet og med et sosialt nettverk

Kilde: BrukerPlan, hentet fra Hansen mfl. 2018b:101

En nasjonal brukertilfredshetsundersøkelse blant personer med rusproblemer i kommunene tyder på at det er liten oppfølging på disse områdene i kommunene. Svært få brukere oppgir at de har fått bistand til å komme i arbeid eller til å komme i gang med meningsfylte aktiviteter (figur 3.2).

Figur 3.2 Andel brukere som har fått bistand til aktiviteter eller arbeid

Kilde: Nasjonal brukertilfredshetsundersøkelse 2017, hentet fra Hansen mfl. 2018b:101

Kun 23 prosent oppgir at de har fått praktisk hjelp til å komme i arbeid, og 24 prosent oppgir at de har fått hjelp til å komme i gang med meningsfylte aktiviteter (Hansen mfl. 2018b:94–101). Denne brukertilfredshetsevalueringen viser også at kun 15 prosent av brukerne oppgir at de i stor eller svært stor grad har fått tilfredsstillende hjelp til å etablere et sosialt nettverk (Brukertilfredshetsevaluering 2018, Kompetansesenter rus Midt-Norge¹). I oppsummeringen av rapporten skriver forfatterne:

«I forhold til forbedringsområder er det noen områder som peker seg ut. På praktiske forhold er det å mestre boforholdet sitt, komme i arbeid/utdanning, mestre økonomi og å komme i gang med meningsfull aktivitet viktige forbedringsområder. Annet område er hjelp til å etablere sosialt nettverk og komme i gang med fysisk trening.» (Brukertilfredshetsevaluering 2018:6)

Disse rapportene tegner et tydelig bilde av utfordringene knyttet til nettopp deltakelse i aktivitet, arbeid og sosialt nettverk.

Bolig

Statusrapport 2 for evalueringen av opptrappingsplanen for rusfeltet (Hansen mfl. 2018b) viser at det skjer en positiv utvikling i boligsituasjonen for personer med rusproblemer, selv om det fortsatt er utfordringer. Flere får hjelp til å få et sted å bo, og flere av de som registreres i BrukerPlan, har et sted å bo. I 2017 var det 73 prosent som hadde en tilfredsstillende bosituasjon (BrukerPlan 2017; Hansen mfl. 2018b:96). Den siste kartleggingen av bostedsløse viste også en reduksjon i antallet bostedsløse (Dyb & Lid 2016). Det er likevel viktig å merke seg at kartleggingen viser at det å ha

¹ <https://helsedirektoratet.no/Documents/Rus%20og%20avhengighet/180425%20Brukerundersøkelse%20kommunale%20tjenester%20rus.pdf>

rusproblemer og psykiske helseplager fortsatt er risikofaktorer for å erfare bostedsløshet. Evalueringen av opptrappingsplanen for rusfeltet (Hansen mfl. 2018a) viser at kommunene har utfordringer med tilgang til egnede boliger for målgruppen, og at mange også erfarer utfordringer med å gi god oppfølging for at flere skal mestre det å bo i egen bolig. Kommunene opplever fortsatt at de kan komme i en situasjon hvor personer skrives ut fra behandling i spesialisthelsetjenesten uten at de har et sted å bo eller en egnet bosituasjon.

Det å ha et sted å bo er en grunnleggende levekårsfaktor. Dette er også anerkjent blant annet i den pågående boligsosiale strategien Bolig for velferd (2014–2020). Å ha et egnet sted å bo har stor betydning for helse og deltakelse i samfunnet (Hansen 2013; Dyb & Holm 2015; Andvig mfl. 2013; Prop. 15 S (2015–2016):62).

Det har vært en rekke boligsosiale intervensjoner og prosjekter de siste årene. Etter hvert er det også mye kunnskap om at bolig alene ofte ikke er nok (Hansen mfl. 2007; Ytrefhus mfl. 2007; Ulfrstad 2011). Et av utgangspunktene i den pågående strategien Bolig for velferd er at alle skal bo, og med riktige tjenester kan alle bo.

Housing First er etter hvert blitt en anerkjent modell for bosetting av bostedsløse og i Norge særlig for bosetting av personer med rusproblemer og/eller psykiske helseplager (Snertingdal & Bakkeli 2015). Modellen går ut på at personer skal bosettes i ordinære boliger i vanlige nabolag og få de tjenestene de har behov for fra et ambulerende flerfaglig team. Modellen har sterk vektlegging av brukerstyring; den enkelte skal selv ha stor innvirkning på hvordan han eller hun vil bo, og hvilke tjenester han eller hun har behov for. Flere studier både i Norge og Europa viser at denne modellen er effektiv for bosetting av bostedsløse, men at den i likhet med mange andre boligsosiale intervensjoner ikke løser utfordringene knyttet til sosial inkludering (Quilgars & Place 2016).

Evalueringen av to Housing First-prosjekter, i Bergen og i Sandnes (Hansen 2017), viste nettopp dette. Deltakerne uttrykte gjennomgående tilfredshet med boligen de hadde fått, og de var også veldig fornøyde med oppfølgingen fra de ansatte i teamet. Det var særlig måten de ble møtt på, anerkjennelse og det å bli tatt på alvor, altså brukerorienteringen, som ble framhevet. Men for svært mange var det en stor utfordring at de var ensomme eller strevde med å ha noe de opplevde som et meningsfylt hverdagsliv. Gjennomgang av kartleggingseskjemaer brukt i de to prosjektene underbygget dette bildet. Svært mange uttrykte at de hadde det bedre enn før, men det var ikke mulig å måle noen bedring i deres psykiske helse eller i rusmestringen.

Bolig er en grunnleggende faktor for bedre levekår og sosial inkludering, men en bolig alene er ingen garanti for bedre sosial inkludering.

For liten oppmerksomhet om støtte til innhold i livet

I opptrappingsplanen for rusfeltet vises det til at blant annet isolasjon, ensomhet, mangel på nettverk og tilhørighet er faktorer som både kan forårsakes av, lede til og bidra til å opprettholde og forsterke rusproblemer og psykiske problemer. Disse faktorene oppgis også ofte av brukere som har vært i behandling, som årsak til tilbakefall (Prop. 15 S. (2015–2016):25). Flere studier har vist at selv om personer har fått for eksempel hjelp til å få en bolig og etablere et liv inkludert i ordinære bomiljøer, er mange ensomme (se f.eks. Hansen 2006, 2017 og 2018). Mange har få eller ingen aktiviteter å delta i, er uten arbeid og har et begrenset sosialt nettverk. Mangel på innhold i livet kan bidra til forsterkede marginaliseringsprosesser og være en barriere for bedring. I kunnskapsgjennomgangen har vi sett etter forskning som kan si noe om

hva som har betydning for personer med rusproblemer som ønsker å få bedre rusmestring eller leve et rusfritt liv.

Undersøkelsen *Gjennom ti år* er en av svært få oppfølgingsstudier av personer med rusproblemer som har vært i behandling (Lauritzen, Ravndal & Larsson 2012). Forskerne har fulgt en gruppe med rusmiddelproblemer i årene 1998 til og med 2009. 481 personer ble intervjuet ved inntak i behandling og ved fire senere oppfølgingstidspunkter: ett, to, syv og ti år etter de ble inkludert i studien. Undersøkelsen viser at det å få et rusfritt nettverk og bli inkludert i sosiale sammenhenger etter behandling kan være vanskelig. Det var flere positive endringer i gruppen. Svært få var i arbeid, men andelen som hadde inntekt fra eget arbeid, økte til opp mot en tredel i perioden. Boligsituasjonen bedret seg også for de fleste, etter ti år oppga syv av ti at de hadde en tilfredsstillende bosituasjon. Dette er i tråd med de trendene vi har vist over. Dataene viser samtidig store utfordringer knyttet til sosial inkludering. Ensomhet blant informantene er stor, og de fleste hadde i liten grad fått noen tilhørighet i rusfrie miljøer. Forskerne påpeker behovet for «å intensivere innsatsen overfor de som har redusert rusmiddelbruken eller lagt den bak seg, men som lever i en randzone med stor grad av ensomhet» (ibid.:9–10).

Avslutningsvis setter forskerne spørsmålstegn ved om klientenes komplekse problembilde blir forstått og ivaretatt i møte med hjelpeapparatet. Det dreier seg blant annet om erkjennelsen av at endring og oppbygging av grunnleggende ferdigheter og mestringsstrategier tar tid. De stiller blant annet spørsmål om det settes høyt nok på dagsordenen at elementære behov som bolig, tilpasset yrkesaktivitet og meningsfylte sammenhenger kan være forutsetninger for å stoppe en negativ runddans (ibid.:131). Forskerne skriver at de på bakgrunn av studien ser at mange sannsynligvis har et potensial for større grad av aktiv funksjon og integrasjon i nye miljøer, men ikke har lyktes med dette. De peker på at det er en utfordring for det offentlige og for private aktører å møte de som har redusert eller avsluttet rusmiddelbruk og som ønsker å komme inn i sosiale sammenhenger med tilpasset aktivitet. Som påpekt tidligere beskriver deltakerne i oppfølgingsstudien ofte et liv utenfor med stor grad av ensomhet og passivitet (ibid.:135).

Studier blant innsatte i norske fengsler viser at mange har rusmiddelproblemer, psykiske, men også fysiske helseplager og utfordringer med økonomi, bolig og sosialt nettverk (Friestad & Hansen 2004; Revold 2015). I likhet med forløpsstudien presentert over viser studier av innsatte at arbeid og aktivitet kan være en beskyttende faktor mot tilbakefall. Skardhamar og Telle (2009) har gjort en registerbasert studie hvor de har sett på alle innsatte som ble løslatt fra soning (altså unntatt varetekt) i norske fengsler i 2003, og fulgt dem fram til utgangen av 2006. Analysen viser at innsatte som hadde jobb da de ble løslatt fra fengsel eller fikk det på et tidspunkt etter løslatelse, hadde mindre sannsynlighet for å bli fengslet på nytt, enn de som ikke var i jobb. I dette perspektivet er det urovekkende at den siste leveårsstudien blant innsatte viste at litt mer enn halvparten av alle som løslates fra fengsel, verken har jobb eller studier å gå til (Revold 2015:68–69).

Vi har ikke lignende studier eksplisitt for personer med rusproblemer, men flere studier som er referert i denne gjennomgangen, tyder på at arbeid og aktivitet kan være en beskyttende faktor mot tilbakefall, men at dette ikke blir tilstrekkelig tatt hensyn til i rusbehandling og oppfølging av personer som har sluttet å ruse seg.

Det er etter hvert mye kunnskap om betydningen av meningsfulle aktiviteter og sosialt nettverk for å støtte den enkeltes bedringsprosess. Ness mfl. (2014) har i en litteraturstudie sett på hva ulike studier viser om hva personer med rusproblemer og psykiske helseplager selv mener har betydning for deres bedringsprosess (recovery).

I de studiene de har gjennomgått, identifiserer de tre overordnede temaer som personer med rusproblemer og psykiske helseplager mener har betydning: 1) meningsfylt hverdagsliv, 2) søkelys på styrker og framtidsorientering og 3) reetablering av sosialt liv og støttende relasjoner. Det er også verdt å nevne at manglende individuelt tilpasset hjelp, komplekse systemer og ukoordinerte tjenester var de to overordnede temaene for hva som kan være barrierer for den enkeltes bedringsprosess.

Støtte til å leve et rusfritt liv

Nettopp støtte til å bygge grunnleggende ferdigheter og mestringsstrategier i et nytt og rusfritt hverdagsliv er et tema i artikkelen «Into the unknown: Treatment as a social arena for drug users' transition into a non-using life» av Robertson og Nesvåg (2018). Altså «Inn i det ukjente – behandling som en sosial arena for rusavhengiges overgang til et liv uten rusbruk». Artikkelen er basert på 17 dybdeintervjuer med et utvalg brukere som er rekruttert via en flerårig forløpsstudie (Stayer-studien²) i regi av Regionalt kompetansesenter for rusmiddelforskning i Helse Vest (KORFOR). Det pågår flere studier knyttet til Stayer-studien, og mange av disse vil framover gi mer kunnskap om hvilke faktorer som har betydning i en endringsprosess etter rusbehandling.

Informantene i studien til Robertson og Nesvåg (2018) har alle hatt flere år med alvorlig rusbruk. Et kriterium for å bli intervjuet var at informantene enten var rusfrie eller hadde gjennomført en betydelig reduksjon i rusbruk, og at de hadde, selvrapporerte, positive erfaringer med å gjøre livsstilsendringer (ibid.:6). I likhet med oppfølgingsstudien *Gjennom ti år* (Lauritzen, Ravndal & Larsson 2012) peker også Robertson og Nesvåg (2018) på betydningen av tid for å utvikle kjennskap til nye praksiser og mestringsstrategier i et rusfritt hverdagsliv. Forfatterne viser at ansatte i behandling og overgangen til et rusfritt liv kan fungere som overgangsrelasjoner som bygger bro mellom et liv med rusbruk og et nytt liv uten rusbruk. De kan være med å bidra til og inngå i et nettverk av sosiale relasjoner og sammenhenger. Det blir en ny livsverden hvor personen finner sin identitet innenfor dette behandlings- eller programfellesskapet. Den sosiale sammenhengen består kanskje av mange i samme situasjon og med lignende erfaringer, ansatte og behandlere, med egne sosiale koder og praksiser. Når den enkelte så skal videre ut i hverdagslivet på egen hånd, erfarer de igjen noe nytt, det vil si nye sosiale sammenhenger og andre forventninger fra omgivelsene. Etter mange år med omfattende rusbruk har ikke informantene lenger noen innarbeidet og intuitiv kunnskap om hvordan man inngår i slike sosiale relasjoner i hverdagen, og hvordan man skal agere i denne rusfrie verdenen. Kanskje har de aldri utviklet denne kunnskapen. I artikkelen viser Robertson og Nesvåg til at dette nye hverdagslivet representerer noe nytt, at livet blir snudd på hodet sett i lys av hvordan informantene levde før de kom i behandling, da livet var sentrert rundt rusbruk. Robertson og Nesvåg beskriver hvordan endringsprosessen kan medføre å bli utsatt for en eksistensiell følelse av mistilpasning. Å komme forbi denne følelsen av å være mistilpasset og fungere godt i det rusfrie hverdagslivet tar tid og involverer omfattende endringer i livet, i sosiale sammenhenger, i relasjoner og i nettverk.

Som oppfølgingsstudien til Lauritzen, Ravndal og Larsson (2012) viser også Robertson og Nesvåg (2018) til behovet for støtte i denne prosessen. Det flere studier av det å leve rusfrie liv viser, er at å delta i behandlingsopplegg og programmer med

² <https://helse-stavanger.no/fag-og-forskning/kompetansetjenester/regionalt-kompetansesenter-for-rusmiddelforskning-i-helse-vest-korfor/forskningsprosjekter#stayer-studien>

støtte fra ansatte og andre i samme situasjon danner en sosial sammenheng, et nettverk og relasjoner som hjelper den enkelte til å bli rusfri og etablere et nytt rusfritt liv, men at det ikke nødvendigvis er tilstrekkelig til å mestre hverdagslivet utenfor disse rammene. Livet med nye rusfrie nettverk, naboer, arbeid og med tilstrekkelig robusthet til å stå imot utfordringene i møte med gamle nettverk og eksponering for rus krever noe mer.

Nettopp at det nye hverdagslivet representerer en endring i livsform og en ny sosial sammenheng vektlegges også i en studie av Fugletveit og Tonholm (2010) presentert i rapporten *Rehabilitering etter langvarig rusavhengighet: «To liv i ett»: en kvalitativ studie om å bli rusfri*. Forfatterne vektlegger at det å skulle leve i en rusfri tilværelse medfører at informantene må sosialiseres inn i et liv med andre forventninger til dem selv, de må lære de sosiale kodene og krav til oppførsel. Det representerer en endring i livsform. Intervjuene med informantene viser at i denne prosessen med å etablere et rusfritt liv er sosiale relasjoner viktig.

De studiene som er gjennomgått, viser at det skjer en bedring av funksjoner og en bedring av livssituasjonen hos personer som forsøker å etablere et rusfritt liv, men det tar tid. Det er mye som tyder på at det er et potensial for at mange med mer sosial støtte og integrering i aktivitet eller arbeid kan oppnå større grad av sosial inkludering. En forutsetning for å kunne lykkes i sosialt samvær er kjennskap til hva som fungerer i møte med andre mennesker, hva som er de sosiale kodene og det aksepterte. Oppfølgingsstudien *Gjennom ti år* (Lauritzen, Ravndal & Larsson 2012) tyder på at personene i studien utvikler en bedre relasjonskompetansene. Det er blant annet en tendens til mindre grad av alvorlige vansker i forholdet til venner og naboer (ibid.:68). Dette betyr også en bedre forutsetning for å mestre utfordringer på andre arenaer i samfunnet. Ved riktig oppfølging er det potensial for å kunne leve aktive hverdagsliv og være deltakere i arbeidsliv og sosiale sammenhenger.

Redskaper til å leve et annet liv

I en rapport om levekår blant innsatte (Friestad & Hansen 2004) vises det til en studie av Hörnqvist (2003) som har spurt rusavhengige i behandling om hva de selv mener er viktig for å komme ut av rusmisbruk. Svarene reflekterer at mange med rusproblemer har omfattende utfordringer på mange områder samtidig, og det å få behandling for rusproblemene er bare én del av det de opplever å ha behov for. De trenger bolig, jobb, utdanning, venner og noe å gjøre på fritiden. Hörnqvist kaller dette illustrerende for «de faktiska redskapen för att kunna leva ett annat liv» (ibid.:121, sitert i Friestad & Hansen 2004:83).

Disse redskapene til å kunne leve et annet liv, hvordan lykkes man med å skaffe seg dem og bruke dem? Ness, Borg og Davidson (2014) viser i sin litteraturstudie om hva personer med rusproblemer og psykiske helseplager mener har betydning for deres recovery-prosess, at alle studiene viser at vekt på styrker og framtidsorientering er noe de det gjelder, mener er viktig for å fremme bedringsprosesser. Dette dreier seg blant annet om å tro på egen mulighet for endring, å komme over problemer og se hva som er egne styrker i den videre prosessen. Dette er faktorer som kan gjøre det enklere å se framover og planlegge fremtiden.

Troen på egne muligheter for endring, mestringsstro eller mestringskompetanse kan ha betydning for hvorvidt man klarer å etablere et annet liv. I en studie av tidligere innsatte viser Maruna (2001) at en betydelig forskjell mellom tidligere innsatte som klarer å slutte med kriminalitet, og de som ikke gjør det, er troen på egne mulig-

heter til å ta kontroll over eget liv. I likhet med personer med rusproblemer har innsatte ofte omfattende levekårsproblemer, mange også rusproblemer. Maruna (2001) viser at å styrke den enkeltes mestringskompetanse og tro på egne muligheter til å ta kontroll over eget liv har stor betydning for muligheten til å klare seg etter endt soning i fengsel.

Maruna (2001) sine studier viser at informantene som har klart å etablere et liv uten kriminalitet, blant annet har klart å lage en form for sammenheng i egen historie. De har en form for meningsfull forbindelse mellom tidligere liv og framtidig liv. Han har viktige funn knyttet til betydningen av det som kan kalles «generativitet»: å kunne bruke egen historie eller egen erfaring til å bidra tilbake til samfunnet. Dette kan være personlig forsonende (det jeg har gått gjennom, var ikke forgjeves), rehabiliterende (jeg må holde meg nykter for å inneha denne rollen), sosialt kontrollerende (nå vet alle om min bakgrunn, og derfor må jeg etterleve forventningene til «den rehabiliterte jeg») og sosialt forsonende/inkluderende (samfunnet viser meg tillit ved å gi meg muligheten til å «gi tilbake»).

Pettersen mfl. (2018) har i likhet med Maruna (2001) vist at det å kunne se for seg et annet liv har betydning for beslutningen om å slutte å ruse seg. I denne studien ble det foretatt 18 kvalitative intervjuer med personer med avhengighetsdiagnose og fem års rusfrihet. Intervjuene danner grunnlag for en analyse av hvordan personer med rusavhengighet nådde et vendepunkt i sin rushistorikk, og hvorfor de sluttet å ruse seg. Analysen viser flere forhold som har hatt betydning for informantene. Et forhold var erfarte skadevirkninger av rusmisbruk for eget liv og helse og ulike mobiliserende hendelser. Et annet forhold var betydningen av families bekymring, omsorg og ulike former for oppfordring til endring. I artikkelen viser Pettersen mfl. også at mange har en erkjennelse av at det er viktig å slutte, men en vedvarende tvil eller visshet om at de kan klare å få det til. Følgelig er et tredje forhold å overkomme tvil og utsettelse. Så er det dette med å kunne forestille seg et annet liv. Det kan være positive minner eller bekymring for å utvikle enda tyngre rusproblemer som gjør at de klarer å se for seg og forestille seg et annet liv, eller andre forhold som gjør at de utvikler et håp om et annet liv. Et femte forhold er å ha kjennskap til tilgjengelige behandlingsmuligheter. Slik kjennskap fremmet håp og forsterket motivasjonen til å slutte.

Et poeng i denne studien er at intervjupersonen ofte går med ambivalens i svært lange perioder hvor de håper på et annet liv, men troen på at endring er mulig, er lav, og terskelen for å be om hjelp er (derfor) høy.

Innenfor rusomsorgen blir det følgelig et spørsmål om hva som skal til for å styrke den enkeltes mestringskompetanse og tro på egne muligheter.

Likemannsarbeid

Det finnes en rekke tilbud, ofte i regi av frivillige organisasjoner, om oppholdssteder eller aktiviteter for personer med rusproblemer. Dette gir viktige arenaer for sosialt samvær, nettverk og deltakelse som kan ha stor betydning for den enkelte. En typisk karakteristikk ved disse stedene er at de er et tilbud for personer i samme situasjon. Flere steder aksepteres aktiv rus, mens andre er steder for personer med rusproblemer, som ikke aksepterer aktiv rus i tilbudet. Noen tilbud er eksplisitt for personer som har sluttet å ruse seg.

I en evalueringsrapport av Ness og Borg (2012) og i en forskningsartikkel av Ness mfl. (2013) omtales en evaluering av tilbudet Steg for Steg slik det framsto i 2011. Steg for Steg var da et lavterskel aktivitetstilbud for personer som har rusproblemer,

i regi av Blå Kors Øst. Hovedmålsettingen var å ha «[...] deltakerdrevne aktivitetstilbud for å skape nettverk, livskvalitet og mestring i et rusfritt miljø». Aktivitetene tok utgangspunkt i deltakernes egne ønsker, og det kunne være snakk om kino, friluftsliv, idrett eller å hjelpe andre. Studien finner at Steg for Steg er et tilbud som hjelper deltakerne i deres behandlings- og rehabiliteringsprosess. Det konkluderes med at deltakerne opplever å bli møtt med respekt og verdighet, og dette hjelper dem til å føle trygghet, livskvalitet og glede, og i tillegg bidrar det til selvutvikling og ansvarsfølelse på en rusfri arena. Deltakelsen bidrar dessuten til en hverdag med meningsfulle aktiviteter som representerer en kontinuitet og stabilitet i livet, samt sosiale nettverk, aktivitet og mestring.

Lignende resultater kan man også lese i en evaluering av aktiviteter ved Nyby'n aktivitetskafe i Drammen, etablert og drevet i regi av Kirkens Bymisjon. I rapporten *Springbrett og anerkjennelse i en oppgavebasert tilnærming* (Biong, Ness & Karlsson 2012) skriver forfatterne blant annet at tidligere brukere av aktivitetene la vekt på at deltakelse i aktivitetene ved Nyby'n aktivitetskafe inngikk i en lang prosess for å skape et nytt sosialt nettverk, være sammen med andre som var rusfrie, få noe meningsfullt å gjøre og slik gradvis ruste seg for å mestre forhold og forventninger i et vanlig hverdagsliv. De som var brukere, var blant annet opptatt av at aktivitetene styrket troen på egne muligheter. Brukerne tok også opp forhold knyttet til å avklare målsettinger om rus, sosial inkludering og det å oppleve fellesskap. Det å utvikle mestring og tro på egne muligheter er noe av bakgrunnen for betegnelsen av aktivitetene som springbrett, en vei inn i sosialt fellesskap og arbeidsliv.

Det å ha tilgang til et fellesskap med andre i samme situasjon kan ha betydning for å finne mening og starte en prosess mot større inkludering på andre områder.

Oppsummering

Ensomhet og manglende inkludering i arbeidsliv, aktiviteter, nabolag og vanlig hverdagsliv er en utfordring som går igjen i flere studier om personer med rusproblemer.

Det er utfordringer knyttet til å få en egnet bosituasjon, men her er det mulig å se en positiv utvikling hvor flere nå får en bolig og oppfølging i boligen. Kunnskapsgjennomgangen viser at det som er den store utfordringen, er støtte og hjelp til det som kan karakteriseres som innhold i livet, aktivitet, arbeid og et sosialt nettverk. Det å gå fra et liv konsentrert om rusbruk til å etablere et nytt rusfritt liv er en stor endring. Flere av studiene vi har vist til, viser hvordan dette kan bety at hele livet snus på hodet, og at det er behov for å utvikle kompetanse og mestringsstrategier for å fungere i denne nye tilværelsen. Det kan være krevende. Det å etablere en bosituasjon kan være «enkelt», men å komme videre derfra til å også være sosialt inkludert i et nytt hverdagsliv er et stort steg. Hjelpemiddelet og tilgjengelige tjenester er i for liten grad innrettet mot å støtte opp om denne livsendringen eller tar i for liten grad på alvor hvilken livsendring det å skulle leve et rusfritt liv egentlig representerer for personer med rusproblemer.

Flere av studiene påpeker at endring og oppbygging av grunnleggende ferdigheter og mestringsstrategier etter år med alvorlig rusbruk tar tid. Mange faktorer er viktige i denne fasen, å ha et trygt sted å bo er en faktor, men arbeid, aktivitet og det å inngå i sosiale nettverk og sammenhenger er svært viktig for å få til endring. Flere av studiene og dokumentene som er gjennomgått, viser at det er nettopp innenfor disse områdene at det er store utfordringer og hjelpemiddelet i liten grad klarer å gi tilstrekkelig oppfølging og støtte.

Et interessant forhold er at flere studier viser betydningen av å styrke den enkeltes tro på egen mestring for å fremme endring. På samme måte viser studiene betydningen av å ta på alvor at etter mange år med alvorlig rusbruk kan folk ha behov for støtte til å utvikle ferdigheter eller redskaper til å leve et annet liv – det å utvikle nye praksiser og mestringsstrategier i et rusfritt hverdagsliv.

Mange som i dag kanskje har fått et sted å bo, forsøker å etablere et nytt liv, har et potensial til mer aktiv samfunnsdeltakelse og aktivitet dersom det gis mer aktiv oppfølging av nettopp dette.

Begge de to tilbudene til Blå Kors er rettet mot områder med store utfordringer: tilbud for å møte de mest utsatte rusmiddelavhengige som ofte har utfordringer på mange områder samtidig, og tilbud til brukere i overgangen fra rusbehandling til et rusfritt liv i sitt lokalsamfunn.

4 De gatenære tiltakene

Blå Kors har flere gatenære tiltak rundt om i landet. I denne første fasen av evalueringen har vi sett nærmere på det gatenære tiltaket ved Kontaktsenteret i Oslo og det gatenære tiltaket i Fredrikstad. Vi har også tatt kontakt med alle de gatenære tiltakene for å få noe informasjon om hvordan disse er innrettet, hvilke tilbud de har, antall gjester, ansatte og tidgivere. I tillegg har vi spurt om hvorvidt de har tatt i bruk motivasjonsmetodikk i oppfølgingen av gjestene ved de gatenære tiltakene. I dette kapitlet ser vi på hvordan de gatenære tiltakene er innrettet, og hvordan de fungerer i Oslo og Fredrikstad. Vi går særlig inn på hvordan motivasjonsarbeidet ved Kontaktsenteret i Oslo fungerer. Vi ser også på hvilke roller de ansatte og tidgiverne har i virksomhetene, hvem brukergruppene er, og hvordan gjestene vurderer tilbudet.

De ulike gatenære tiltakene

I tabell 4.1 presenterer vi en systematisert framstilling av de gatenære tiltakene i regi av Blå Kors basert på denne kartleggingen. De ulike tiltakene har brukt litt ulik form i angivelsene av sine svar, og dette gjenspeiler seg noe i framstillingen under. Vi har for eksempel ikke eksakte årsverksangivelser fra andre enn Fredrikstad.

Av tabell 4.1 ser vi at alle de gatenære tiltakene har matsservering og kafédrift som sin kjernevirksomhet. Det er likevel noen ulikheter mellom tilbudene. Kontaktsenteret i Oslo er størst både med hensyn til antall besøk og gjester. Det er også tilbudet med flest ansatte. Varmestua i Fredrikstad har flest registrerte tidgivere, men flere av tidgiverne i Fredrikstad er kun virksomme i fritidsaktivitetene som er tilhørende Varmestua. I tabellen ser vi også at de fleste tiltakene har andre aktiviteter og tilbud knyttet til det gatenære tilbudet. Dette kan være ulike former for fritidstilbud og sosionomtjeneste. Av de fem gatenære tilbudene er det nå kun Horten som ikke har sosionomtjeneste. Horten er også det eneste gatenære tiltaket som ikke har ansatte, men driftes utelukkende av tidgivere. Disse «tilleggsaktivitetene» har kommet til gradvis i løpet av de seneste årene. I de øvrige tiltakene ser vi at det gjennomgående er mange med høy kompetanse blant de ansatte. Motivasjonsmetodikken som er utviklet ved Kontaktsenteret i Oslo, er nå tatt i bruk ved alle de gatenære tiltakene, bortsett fra i Horten. Det vil si at alle tiltakene har innarbeidet en metodikk for å motivere til endring og bedre livsmestring. Casestudiene viser for øvrig at dette er noe som har fått sterk oppmerksomhet de siste to–tre årene.

Tabell 4.1 Oversikt over fem gatenære tiltak i regi av Blå Kors

Sted	Antall gjester/besøk	Antall ansatte	Kompetanse hos ansatte	Antall tidgivere i 2018	Tiltaket består av	Bruk av motivasjonsmetodikk
Fredrikstad, Varmestua	Ca. 12 000 besøk i året, 60–100 personer innom per dag	5 personer, 3 årsverk	Helse- og sosialfaglig kompetanse	48	Matservering og omsorg. Klesutdeling ved behov. Alternativ fritid.	Ja, benytter motivasjonsmetodikk og har motivasjonsteam
Bergen, Dagsenteret	10 000 besøk per år	4 ansatte	Universitetsutdanning, samt helse- og sosialfaglig kompetanse	28	Matservering og kafédrift. Sosionomtjeneste.	Ja, benytter motivasjonsmetodikk og har motivasjonsteam
Horten, Huset	20–40 gjester per dag, fordelt på 70–100 faste gjester	Drives kun av tidgivere	Ingen ansatte, ulik kompetanse hos tidgivere	28	Måltidserveringer (frokost og middag) 4 dager i uken. Har også en brukerstyrt avdeling med biljardbord, pc og sittegrupper for sosialt samvær. Utlån av kanoer, fiskeutstyr, telt m.m.	Nei
Gjøvik, Kafé Kampen	Om lag 40 gjester besøker kafeen ukentlig, ca. 30 gjester innom sporadisk	5 ansatte	Fagarbeidere, sosionom og erfaringskompetanse m.m.	20	Kafédrift 5 dager i uken. Matutdeling hver dag. Utdeling av klær, tilbud om hårklipp, dusj, klesvask. Aktiviteter som kino, bowling, utflukter. Aktivitetsrom og varmistue åpen 3 dager i uken. Sosionomtjeneste. Samarbeid og deler lokale med kommunens feltpleie.	Ja, motivasjonsmetodikk benyttes
Oslo, Kontaktsenteret	Daglig besøk av 100–300 gjester	7 ansatte	Sosionom, annen sosialfaglig bakgrunn samt annen uni./høyskolebakgrunn	40	Matservering og Kafédrift. Sosionomtjeneste. Matutdeling hver uke. Utdeling av klær ved behov. Sentralt i kafétilbudet ligger ønsket om å hjelpe personer med rusproblemer videre inn i hjelpeapparatet.	Ja, benytter motivasjonsmetodikk og har motivasjonsteam

Brukernes vurderinger av de gatenære tiltakene

Ved de to gatenære tiltakene i Oslo og Fredrikstad hvor vi har gjennomført casebesøk og flere intervjuer, har vi også fått tilgang til deres interne brukerundersøkelser blant gjestene. I Oslo er det gjennomført brukerundersøkelse blant gjestene over flere år, mens dette ble gjennomført første gang i 2018 i Fredrikstad. I Oslo er siste brukerundersøkelse vi har fått tilgang til, fra 2017, men her har vi som sagt også hatt muligheten til å se på utvikling over tid. De to undersøkelsene har en del spørsmål som er like, men i Oslo er spørreskjemaet mer omfattende med flere spørsmål. Basert på brukerundersøkelsene kan vi gi en liten oversikt over hvem som er brukerne av de to tilbudene, og hva de som bruker tilbudene, mener er merverdien ved disse tilbudene.

Hvem bruker tilbudene?

Brugerundersøkelsene både i Oslo og Fredrikstad viser at de fleste gjestene er menn. Begge steder ligger andelen menn på godt over 80 prosent. Majoriteten av gjestene er over 40 år. Disse to gatenære tiltakene er i mindre grad et tilbud for yngre med rusproblemer. Gjestene er i all hovedsak norske. I Fredrikstad er det en del gjester med bakgrunn fra Somalia. I brukerundersøkelsen fra Oslo framkommer det at om lag 80 prosent er født i Norge, utover dette oppgis ikke andre fødeland. Senere vil vi komme tilbake til at vi i casestudiene fikk kjennskap til at det er en gruppe personer fra Øst-Europa som er mer eller mindre faste gjester ved Kontaktsenteret i Oslo, uten at dette framkommer i brukerundersøkelsen fra 2017.

Brugerundersøkelsene viser at en firedel av de som er gjester ved Kontaktsenteret i Oslo, er definert som bostedsløse. Det vil si at de ikke har egen, fast bolig, men kanskje bor i midlertidige botilbud eller andre tilfeldige boligløsninger. Dette er samtidig en nedgang fra 38 prosent i 2016 og i tråd med andre undersøkelser som viser en bedring i bosituasjonen til personer med rusproblemer i alle de store byene. I Fredrikstad var det kun 7 prosent som oppga å være bostedsløse. Gjestene ved de gatenære tilbudene er personer med lav inntekt. En god del personer, henholdsvis 35 prosent i Fredrikstad og ca. 40 prosent i Oslo, oppgir å ha problemer med fattigdom. Mange oppgir å ha både fysiske og psykiske helseplager. Ensomhet oppgis som en utfordring for mange, og følgelig ser vi at flere oppgir lite kontakt med familie og annet sosialt nettverk. Brukerundersøkelsen viser at gjestene har rusproblemer og oppgir bruk av ulike rusmidler, alkohol og også flere ulike illegale rusmidler (cannabis, opiater, reseptbelagte medikamenter osv.).

Tilbudene bidrar til økt livskvalitet

Gjestene erfarer at de gatenære tiltakene bidrar til bedre livskvalitet. Blant gjestene ved Kontaktsenteret i Oslo og ved Varmestua i Fredrikstad oppgir om lag 77 prosent av respondentene at tilbudet bidrar til økt livskvalitet i noen grad. På dette området har det vært en stadig større andel av gjestene ved Kontaktsenteret i Oslo de siste årene som svarer at tilbudet bidrar til bedre livskvalitet. Dette er høye tall og forteller oss at brukerne er godt fornøyde med tilbudene.

Mange faste gjester kommer for å spise og for det sosiale

Tilbudene både i Oslo og Fredrikstad har mange gjester som kommer regelmessig. Mer enn ni av ti gjester i Oslo oppgir at de besøker tilbudet ukentlig. Seks av ti er innom mer enn fire ganger per uke. Også ved Varmestua i Fredrikstad er de fleste av respondentene på brukerundersøkelsen hyppige besøkende, mange har mellom tre og seks besøk i uken. Flere oppgir dessuten å ha vært gjester gjennom mange år.

Det er matsserveringen som framstår som hovedårsaken både i Oslo og Fredrikstad til at gjestene kommer, men også det sosiale er viktig for gjestene. Flere ved Kontaktsenteret i Oslo verdsetter omsorgen de møter. I Fredrikstad er det mange som sier at de først og fremst kommer for mat og drikke, men også fordi det er et trygt og godt sted å være. Ved Kontaktsenteret i Oslo oppgir litt over halvparten at de har benyttet seg av sosionomtjenesten. I Fredrikstad oppgir litt under halvparten av respondentene at de kjenner til sosionomtjenesten som startet opp i august 2018.

Hva ønsker gjestene mer av?

Begge brukerundersøkelsene ga mulighet til å komme med åpne kommentarer om det var noe man ønsket mer av, eller om det var noe som kunne vært gjort annerledes. En gjennomgang av kommentarene viser at en del benytter sjansen til å rose tilbudet. Andre har kommet med forbedringspunkter som i hovedsak dreier seg om annen mat, for eksempel mer fiskeprodukter eller ferskere brød, i Oslo-undersøkelsen et det videre noen av respondentene som ønsker utvidede åpningstider ved kafeen. Brukerundersøkelsene gir ikke tilgang til mer informasjon om hva gjestene eventuelt kunne ønske eller ha behov for av andre tjenester.

Oppsummering

Denne innledende delen viser at matsserveringen er en svært viktig del av de gatenære tilbudene, men at tilgang til sosialt samvær og omsorg også er viktig for gjestene. Ved Kontaktsenteret i Oslo er sosionomtjenesten brukt av litt over halvdelen av gjestene. Gjestene ved de to gatenære tilbudene er i hovedsak godt voksne menn. Basert på casestudier i Fredrikstad og Oslo går vi i neste del nærmere inn på disse to tiltakene.

Kontaktsenteret i Oslo

Vi har som del av denne første delen av evalueringen gjennomført casestudier ved Kontaktsenteret i Oslo og Varmestua i Fredrikstad. Vi vil nå gå nærmere inn på tilbudet ved Kontaktsenteret i Oslo. Blå Kors Kontaktsenter Oslo ligger i Oslo sentrum og har drevet et lavterskeltilbud for personer med rusproblemer i over 30 år. I den innledende oversikten har vi vist at senteret daglig får besøk av mellom 100 og 300 gjester. Målet med tilbudet er å gi mat og drikke til rusavhengige samt motivere og hjelpe gjestene til avrusing og rehabilitering. Et sentralt element med kafétilbudet og matsserveringen er derfor å hjelpe personer med rusproblemer videre inn i hjelpeapparatet.

Ansatte og tidgivere

Det er syv fast ansatte ved Kontaktsenteret. Det er en leder med administrativt ansvar for hele tilbudet. De øvrige ansatte har ansvar for ulike deler av virksomheten, HR og drift. Driften inkluderer selvsagt et kjøkken, men også et stort lager og transporttjeneste for mottak av mat (Kontaktsenteret mottar mat for om lag 10 millioner i året) og renhold. I tillegg er det to sosionomer ansatt i en egen sosionomtjeneste.

Det er om lag 50 tidgivere som arbeider frivillig ved Kontaktsenteret. Tidgiverne spiller en viktig rolle i gjennomføringen av mange av funksjonene og aktivitetene på Kontaktsenteret i Oslo. De arbeider på lager og i transport, på kjøkkenet og i kafeen med servering og i renhold. I tillegg er det tidgivere i en egen velkomstgruppe og i et motivasjonsteam som vi kommer nærmere tilbake til. Intervjuene med både ansatte

og gjester viser at tidgiverne er en viktig ressurs og verdsettes som en avgjørende ressurs for virksomheten.

Av intervjuer framgår det at mange av tidgiverne selv har erfaring med rus og psykiske helseplager, enten selv eller som pårørende. Mange står utenfor arbeidslivet og har tidgiverrollen som en hovedaktivitet. Noen har også arbeidsavklaringspenger og er derfor tidgivere som en aktivitet for stønaden etter avtale med NAV og Blå Kors. I intervju med ansatte ved Kontaktsenteret kommer det fram at om lag 20 til 40 personer hvert år er i en eller annen form for arbeidspraksis. Noen begynner som tidgiver og utvikler etter hvert ferdigheter og sosialkompetanse som gjør at de står nærmere arbeidslivet. Blå Kors kan gi oppfølging som gjør at de kan gå over i arbeidspraksis eller andre løp mot overgang til ordinært arbeid eller utdanning. Flere av tidgiverne er også tidligere gjester ved Kontaktsenteret.

Det er også tidgivere som ikke har egne erfaringer med rus og psykiske helseplager. Det er for eksempel en del tidgivere innenfor kafédriften som ikke har egen erfaring, men ønsker å bidra ut fra et sosialt engasjement. Siden aktiviteten er på dagtid, er tidgiverne ofte pensjonister eller personer med uføretrygd.

Hovedmotivasjonen for å være tidgiver er, blant de vi har snakket med, et ønske om å bidra og hjelpe mennesker som har det vanskelig. Flere peker dessuten på at arbeidet oppfattes som meningsfylt. Kontaktsenteret er helt avhengige av tidgiverne for å kunne opprettholde matservering til alle som er innom hver dag.

Gjestene

Kontaktsenteret har mellom 100 og 300 besøk av gjester daglig. Vi har innledningsvis vist at en stor andel av gjestene er godt voksne menn og i all hovedsak med norsk bakgrunn. Det er personer med ulike former for rusproblematikk, både alkoholikere og personer som bruker ulike illegale rusmidler. Intervjuene viser at mange har sammensatte levekårsproblemer, og mange har en lang historie med rusbruk og strevsomme liv. Gjennom feltarbeidet fikk vi dessuten høre om en forholdvis stor gruppe personer fra Øst-Europa som er mer eller mindre faste gjester. Dette er personer som i all hovedsak har et rusproblem knyttet til alkohol, og som står utenfor arbeidslivet. Utover dette har vi lite informasjon om denne gruppen. Vi vet riktignok fra tidligere Fafø-studier at en del østeuropeere som har kommet tilreisende til Norge, står utenfor det ordinære arbeidslivet og videre strever med ulike problemer (Djuve mfl. 2015; Friberg & Eldring 2011).

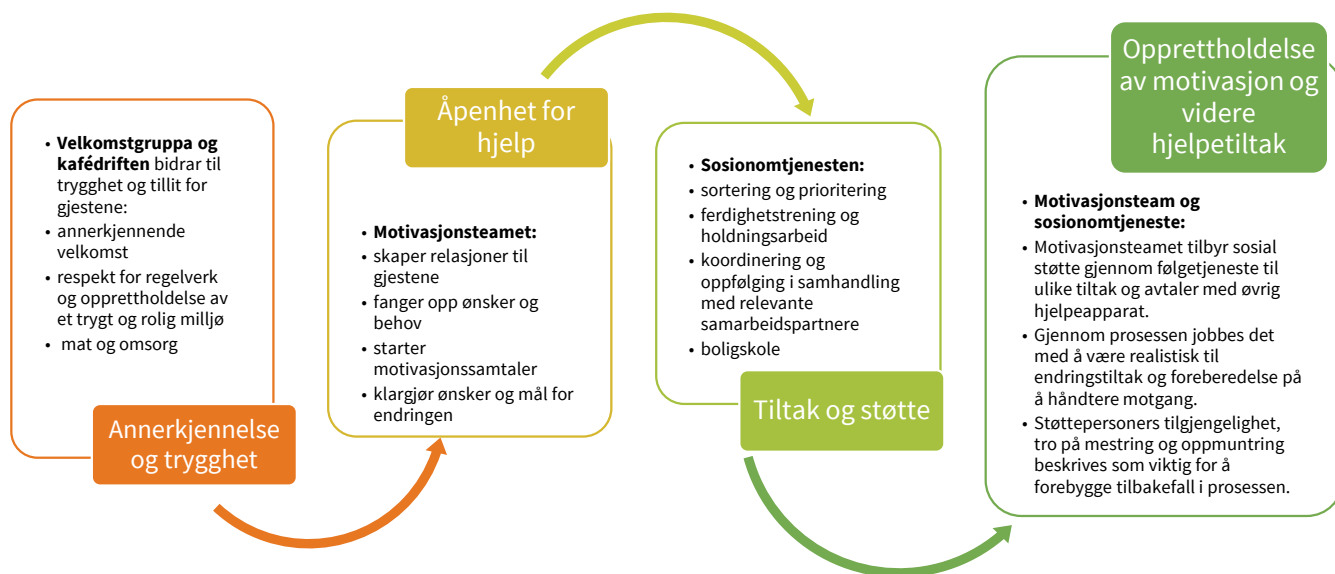
Utvikling av motivasjonsmetodikk

Ledelsen og de ansatte ved Kontaktsenteret beskriver at det de siste ti–tolv årene har foregått et arbeid for å utvikle tilbudet ved Kontaktsenteret. Da de startet med brukerundersøkelser for flere år siden, erfarte de at gjestene også hadde behov for, og et ønske om, et mer målrettet sosialt arbeid. Brukerundersøkelsene bidro til grundigere kunnskap om målgruppen og synliggjorde at bak fasaden, preget av rus- og levekårsproblemer som bostedsløshet, fattigdom og ensomhet, eksisterte det også ofte et ønske om noe mer enn varme, omsorg, mat og trygghet – et ønske om å finne støtte og motivasjon for å håndtere og overkomme de sosiale problemene og ta fatt på en endringsprosess for økt livskvalitet. For mange mente de ansatte at dette også innebar et ønske om hjelp til avrusning, behandling og et rusfritt liv.

På bakgrunn av dette har Kontaktsenteret jobbet systematisk for å tilrettelegge for slik støtte gjennom utvikling av ulike funksjoner og tiltak. Arbeidet kan beskrives som et mer målrettet motivasjonsarbeid, og involvering av tidgivere har stått sentralt i

utviklingen. Motivasjonsarbeidet består i dag av tre supplerende funksjoner: velkomstgruppen (tidgivere), motivasjonsteamet (tidgivere) og sosionomtjenesten (ansatte). I figur 4.1. presenterer vi de ulike funksjonene ved Kontaktsenteret og hvilke oppgaver de ivaretar.

Figur 4.1 Motivasjonsarbeidet ved Kontaktsenteret med ulike funksjoner og oppgaver.

Velkomstgruppen

Velkomstgruppen består i dag av tidgivere, hvorav de fleste har egenerfaring som gjest ved Kontaktsenteret eller fra andre tiltak eller tjenester med lignende målgruppe. Velkomstgruppens oppgaver er i hovedsak å være til stede ved inngangspartiet, ønske gjestene velkommen, sørge for at nye gjester får en innkomstsamtale med motivasjonsteamet, og at eventuelt utestengte gjester bortvises. Ut fra intervjuene og observasjonene ved Kontaktsenteret ser vi at velkomstgruppens rolle i hovedsak er å skape trygghet og tillit mellom Kontaktsenteret og gjestene gjennom det som kan ses på som to utfyllende funksjoner:

- anerkjennende velkomst
- overholdelse av utestengelser ved brudd på Kontaktsenterets regelverk

Den anerkjennende velkomsten beskrives som viktig og betydningsfull, både av tidgivere, gjester, ledelse og ansatte. Som tidligere vist har de fleste av tidgiverne ved Kontaktsenteret i Oslo som er involvert i motivasjonsarbeidet, ulike former for erfaringskompetanse knyttet til rus og psykiske helseplager. Nettopp egenerfaringen fra det å være i en situasjon med behov for hjelp beskrives som en stor ressurs. Erfaringskompetansen ser ut til å gi tidgiverne i velkomstgruppe et godt utgangspunkt for å forstå viktigheten av å møte gjestene med varme, smil og inkludering gjennom småprat; være noen som husker navnet ditt, spørre hvordan det går, gi deg en klem og ønske deg en god dag når du drar, og som lar deg være i fred for å hvile når du ikke ønsker kontakt. Et sitat fra en tidgiver som begynte i velkomstgruppen etter egen

rusbehandling, kan være beskrivende for hvordan samtlige tidgivere vi har snakket med, vektlegger hvor meningsfullt arbeidet oppleves i lys av egne brukererfaringer:

Jeg sto og åpna døra for slitne folk som kom inn hit. De hadde hodet ned og var så lei seg. Jeg kjente meg igjen. Så når jeg tok opp døra og sa hei, så løftet de hodet sitt og så meg i øya, og da, da så jeg den gnisten i øya. Og da tenkte jeg: Jeg kan ikke gå herfra, jeg. Jeg må være her og hjelpe andre mennesker. Når jeg kan gi et smil til et menneske som er så langt nede i gjørma, så kan jeg gi et smil. Jeg har ikke penger, men jeg kan støtte på denne måten. Så da begynte jeg å like meg her.

Tidgiverne forteller i intervjuene at de selv har erfart hvor vesentlig det er å bli sett og respektert for å føle seg hjemme og opparbeide tillit til ulike tjenester. Å bruke egne erfaringer for å skape en anerkjennende velkomst for gjestene beskrives som kjernekompetansen til velkomstgruppen (og også andre tidgivere med egenerfaring i kafédriften og motivasjonsteamet). Velkomstgruppen har slik en sentral rolle for Kontaktsenterets omdømme blant målgruppen og for å legge til rette for en potensiell start på en tillitsprosess hvor gjestene blir trygge på Kontaktsenteret og gradvis blir åpne for å be om hjelp til ulike livsutfordringer. «Geir» forklarer hvordan det å etablere tillit blant gjestene er en gradvis prosess:

Til å begynne med jobba jeg i velkomstgruppa. [...] etter hvert fikk jeg et forhold til dem [gjestene], prata med dem, mere personlig. Ikke bare et nytt ansikt hele tiden. Da er det givende å kunne hjelpe dem. Ikke bare med mat og klær, men de har behov for å prate med vanlige folk, tror jeg. Ikke bare pushing og dealing og gangster-greier, men bli tatt på alvor og prate om vanlige ting. Det tror jeg er veldig viktig, og det setter de pris på.

Og jeg er ganske ivrig på å bre over gjester som ligger og sover i sofaen her ute [sofaer plassert ved inngangspartiet]. Og bare sånne snille små gester, det får dem til å vise hengivenhet til meg på en helt annen måte enn før de ble kjent med meg. Og de er takknemlige. Og det er digg. Det gir en god følelse for meg, og jeg skjønner jo at det hjelper dem.

Den anerkjennende velkomsten kan også ses i sammenheng med velkomstgruppens andre oppgave som er å bidra til at Kontaktsenterets reglement blir respektert ved at utestengelser blir overholdt. Gjester ved Kontaktsenteret registreres i et medlemsregister, og ved brudd på regelverket, som rusinntak inne på Kontaktsenteret, konflikter og trusler, kan gjester utestenges for en viss periode. Velkomstgruppen har da ansvar for å påse at dette overholdes, og de bortviser gjester som er utestengt. Deltakere i velkomstgruppen beskriver dette som relativt uproblematisk, og de fleste gjestene har stor respekt for regelverket og for at det er nødvendig for å opprettholde den nødvendige tryggheten. Samtidig oppstår det iblant konflikter som må håndteres. Det er da velkomstgruppen, ofte supplert av motivasjonsteamet, dersom noen av dem er til stede, som må håndtere de spontane konfliktene. Relasjonene og den gjensidige respekten som er opparbeidet mellom gjestene og tidgiverne gjennom den anerkjennende tilnærmingen, holdes i intervjuet med tidgiverne også fram som en beskyttende faktor i konflikter. Dersom resultatet blir utestenging (en avgjørelse som ikke ligger hos velkomstgruppen), må utestengingen opprettholdes. Vi ser dermed at velkomstgruppen har en «dobbeltfunksjon», de er både kontrollør og hjelper. Dobbelt-

funksjonen kan iblant være krevende, blant annet fordi tidgiverne med sin erfaringskompetanse vet mye om behovene gjestene kan ha for å ha tilgang til et sted som Kontaktsenteret i perioder hvor de har det vanskelig. Nærheten velkomstgruppen har til gjestene og lojalitet til Kontaktsenterets regelverk kan dermed skape et krysspress, hvor tidgiverne på den ene siden ønsker å yte hjelp, samtidig som de ser viktigheten av å overholde regelverket. Intervjuene viser at velkomstgruppen har ulike strategier for å møte dette. Det kan være å tilby en kaffekopp og en prat på trappa samt gi råd og veiledning om andre lignende tilbud som kan være aktuelle for den bortviste gjesten.

Motivasjonsteamet

Motivasjonsteamet består av åtte tidgivere. Disse fleste har egenerfaring fra rusbehandling eller har hatt behov for oppfølging eller støtte i vanskelige livssituasjoner. Flere i motivasjonsteamet tar kurs eller relevante utdanninger, som sosionomstudiet eller fagarbeider, på deltid ved siden av å være tidgiver. Sosionomtjenesten har det overordnede faglige ansvaret for motivasjonsteamet. I intervjuer med ledelse, ansatte og tidgivere beskrives motivasjonsteamet både som sosionomtjenestens forlengede arm og en buffer i møte med gjestene som tar seg av forespørsler og behov som kan løses uten sosionomtjenestens involvering. Også inntakssamtalene hvor alle nye gjester får informasjon om Kontaktsenterets tilbud, intervjues om sin livssituasjon og registreres i medlemsregisteret, avholdes av motivasjonsteamet.

Arbeidet til motivasjonsteamet beskrives som relasjonsskapende motivasjonsarbeid for å vekke håp om at det kan være mulig å komme ut av et liv preget av rusavhengighet og sosiale problemer. Tidgiverne i motivasjonsteamet holder fram at egenerfaringen de besitter, ofte skaper en større åpenhet for å snakke med dem enn med profesjonelle uten egenerfaring med rusavhengighet. Samtidig er de opptatt av å vise respekt for de gjestene som vil være i fred, og ikke bevege seg inn i motivasjonssamtaler. Å kunne ta i bruk egne erfaringer og ressurser for å støtte personer som er i en vanskelig situasjon, trekkes fram av flere tidgivere i motivasjonsteamet som noe som gir dyp mening. En av tidgiverne beskriver det som en «egoistisk altruisme»:

Jeg ser på dette som en slags egoistisk altruisme [...] Når jeg er ute og folk spør hva jeg gjør, så kan jeg si «miljøarbeider på Blå Kors». Jeg lyver ikke, selv om det står frivillig på skiltet mitt her [...], så det er med på å bygge opp selvtilliten. Og for meg har det vært viktig å kunne være en ressurs framfor å være en belastning. Alle de som hjalp meg, det er jo ikke dem jeg hjelper nå, men jeg håper jo det at de jeg hjelper her, når de «kommer opp», at de hjelper noen andre der ute. Da får man de ringvirkningene. Og jeg vet hvor mye støtte fra enkeltpersoner har betydd for meg, og da håper jeg at jeg og mine kollegaer kan bety noe sånt for andre.

Intervjuene viser at det er en mulighet for utvikling eller endring i oppgavene tidgiverne har ved Kontaktsenteret. Motivasjonsteamet viser seg å bestå av tidgivere som først har hatt andre funksjoner som tidgiver på Kontaktsenteret, for eksempel i velkomstgruppen eller servering/kjøkkenet. I intervjuene med ansatte og ledelse kommer det fram at rekruttering av medlemmer til motivasjonsteamet skjer blant de som er tidgivere på kjøkkenet, i kafeen og i velkomstgruppen. Kriteriene for å bli rekruttert til motivasjonsteamet er knyttet til personlig egnethet, ved at man som tidgiver viser en ekstra interesse for gjestene og deres livssituasjon. Egenerfaring fra rusbehandling, eller det å være i en annen form for livskrise og ha behov for hjelp, holdes også

fram som viktig kompetanse av ledelse og ansatte ved Kontaktsenteret. Det tidligere refererte sitatet fra «Geir» over, hvor han forklarer hvordan han bryr seg om gjestene ved å bre over dem når de sover på sofaen, og fokuserer på å snakke med gjestene om hverdagslige ting, er et godt eksempel på hvordan en ekstra interesse for gjestene kommer til uttrykk, og hva ansatte og ledelse ser etter for å finne aktuelle kandidater blant tidgiverne. Når ledelsen og ansatte ser en slik interesse og evne til å kommunisere med og skape relasjoner, vurderer de om tidgiveren skal rekrutteres til motivasjonsteamet. De ansatte fra sosionomtjenesten framholder at det er viktig at tidgiverne som rekrutteres til motivasjonsteamet, er ulike og har en variert bakgrunn, da dette også kjennetegner gjestene. Variasjon skaper dermed et bredere grunnlag for gode relasjoner med en bredde av gjestene på Kontaktsenteret.

Motivasjonssamtalen

Alle som rekrutteres til motivasjonsteamet, gis opplæring i Kontaktsenterets egne samtalemodell, motivasjonssamtalen. Samtalemodellen har til hensikt å få fram de mer langsiktige målene og ønskene til gjestene. Utviklingen av samtalemodellen startet i 2006 og var et av de første initiativene for å systematisere motivasjonsarbeidet på Kontaktsenteret. Samtalene kan starte ved at tidgivere fra motivasjonsteamet er i uformell kontakt med gjester i kafeen. Gjennom å snakke om nå-situasjonen med gjestene vil motivasjonsteamet lytte etter behov og ønsker. Dersom samtalen beveger seg inn på mer fortrolige temaer som ønsker for framtiden og aktuelle hjelpebehov, inviteres gjesten til et samtalerom. Innholdet i samtalen har da til hensikt å skape lyst til endring ved å få fram gjestens perspektiver på hvordan livet kunne vært uten rus, og hvordan tiltak som kan støtte opp om en ønsket utvikling, ser ut. Motivasjonsteamet skal da innta en rolle som medvandrer, samtidig som de kan dra veksler på egne erfaringer fra kontakt med hjelpeapparatet. Når gjestene begynner å nærme seg konkrete ønsker for veien videre, og det krever kontakt og samhandling med det øvrige hjelpeapparatet, kobles sosionomtjenesten inn.

Samarbeid i motivasjonsarbeidet

Motivasjonsgruppen har også et tett samarbeid med velkomstgruppen. Hensikten er å tidlig skape en god relasjon med gjestene og kunne fange opp behov og ønsker om hjelp. Som vi så i sitatet over, var «Geir» inne på hvordan tillit er noe som skapes over tid. I fokusgruppeintervjuet med tidgivere fortelles det en historie om hvordan motivasjonsteamet i små samtaler med gjestene kan avdekke store behov som videre tas tak i ved et samarbeid mellom motivasjonsteamet og sosionomtjenesten:

Det var en kar som hadde gått her lenge, og en morgen kom han bort til meg, og jeg fanga etter hvert opp at han bodde ute, og hadde gjort det i over 20 år. Han var alltid rein i tøyen, så ... Så etter hvert kommer det fram at han ikke har noen inntekt, ingen ID, ingen adresse. [...] var egentlig en helt annen liten bagatell han trengte hjelp til. Så i løpet av et halvt år har vi skaffet han bolig, han har fått alderspensjon, er i kontakt med helsevesenet og skal få hjelp til diverse [...]. Han har fått et helt nytt liv, og det var bare ved noen få ord. Han spurte om en helt annen ting. Så det er slike ting vi fanger opp, da.

Historien er en av flere historier om hjelpeprosesser som har blitt satt i gang gjennom samhandling mellom velkomstgruppen, motivasjonsteamet og sosionomtjenesten. Takknemligheten fra gjestene, og fra tidligere gjester som har vært i rusbehandling og kommer tilbake for å vise at de nå er rusfrie og har fått det bedre, beskrives av

tidgiverne som en belønning – en bekreftelse på det viktige arbeidet de gjør, og en motivasjon til videre innsats.

For å jobbe systematisk med behovene som avdekkes, har motivasjonsteamet og sosionomtjenesten daglige morgenmøter. Her drøfter de oppdagede behov hos gjestene og fordeler dagens oppfølgingsoppgaver. Møtene kan også benyttes til å ta opp aktuelle problemstillinger og til veiledninger fra sosionomene overfor motivasjonsteamet. Sosionomtjenesten har det faglige ansvaret for motivasjonsteamet, og initiativ overfor gjestene utover det relasjonsskapende arbeidet og motivasjonssamtaler skal derfor tas opp med sosionomtjenesten slik at det kan vurderes om det er oppgaver som egner seg for motivasjonsteamet.

Rollefordelingen mellom sosionomtjenesten og motivasjonsteamet er ikke nødvendigvis gitt. I intervjuer med ansatte og med tidgivere i motivasjonsteamet kommer det fram at det har vært en innskrenking i hvilke oppgaver motivasjonsteamet kan løse på egen hånd, og at det i løpet av det siste året har blitt tydeligere når sosionomtjenesten skal involveres. Noe av bakgrunnen for dette er erfaringer fra samhandling med andre deler av det offentlige hjelpeapparatet, og at det for samarbeidspartnere kan være utfordrende å kommunisere med Kontaktsenteret dersom det er utydelig om det er frivillige tidgivere med egenerfaring eller profesjonelle sosialfaglige utdannede som har ansvaret for oppfølgingen. Motivasjonsteamets funksjon opp mot øvrig hjelpeapparat er derfor nå innskrenket til en ren følgetjeneste. Dette betyr at motivasjonsteamet innehar en støttefunksjon overfor gjesten, men de skal ikke «føre saken» for gjestene ved å for eksempel gå inn i diskusjoner om rettigheter eller kvaliteten på oppfølgingen i møte mellom gjest og NAV. Selv om handlingsrommet er noe innskrenket, understreker både ledelse, ansatte, tidgivere og gjester viktigheten av en slik følgetjeneste, da mange av gjestene har negative erfaringer fra kontakt med hjelpeapparatet, sliter med sosial angst og derfor ofte står i fare for å utebli fra avtaler som er avgjørende for dem.

Motivasjonsteamet kan også bistå gjester som vil låne pc eller telefon for selv å komme i kontakt med øvrig hjelpeapparat eller fylle ut ulike søknadsskjemaer som motivasjonsteamet har erfaring med (som sosialstønad). Om det er behov for mer inngående samhandling mellom Kontaktsenteret og øvrig hjelpeapparat, skal dette nå håndteres av sosionomtjenesten.

Når arbeidet til motivasjonsteamet fører til iverksetting av tiltak, enten i samarbeid med sosionomtjenesten eller gjennom at gjesten selv tar initiativ overfor hjelpeapparatet med støtte fra motivasjonsteamet, er man opptatt av å være tilgjengelig for støtte i prosessen videre. Dersom gjesten opplever at forsøket på å endre noe blir mislykket, er intensjonen at motivasjonsteamet jobber for å få gjesten til å se på dette som en mulighet for læring og ny handling. Et sentralt spørsmål i denne fasen er hva man i neste omgang kan gjøre annerledes for å lykkes med det man foretar seg. I intervjuer med ledelse og ansatte blir tidgiverne i motivasjonsteamet beskrevet som viktige *medvandrere* som, basert på sine egenerfaringer, kan tilby en troverdig og tilitsfull støtte samt skape håp i kraft av å være et eksempel, både i en motivasjonsskapende fase og i en slik opprettholdende fase når gjestene møter motgang og kjenner på nederlag.

Sosionomtjenesten

Sosionomtjenesten består av to sosionomer på fulltid. En viktig oppgave er å være faglig ansvarlig for motivasjonsteamet og samhandle nært med tidgiverne om motivasjonsarbeidet. Som beskrevet fanger motivasjonsteamet opp ønsker og behov hos gjestene, rådfører seg med sosionomtjenesten som vurderer hva som kan delegeres

til motivasjonsteamet, og om sosionomtjenesten skal involveres for å følge opp den aktuelle gjesten direkte. Råd og veiledning overfor tidgiverne i motivasjonsteamet er slik en sentral og stor oppgave for sosionomtjenesten, som også jobber tett med HR-ansatt som har personalansvar for tidgiverne med et særskilt ansvar for konflikthåndtering. I intervju med ansatte kommer det også fram at det er satt i gang et arbeid for å i større grad kvalitetssikre arbeidet til motivasjonsteamet. Opplegget for dette er fortsatt under utarbeidelse, men håpet er at det vil bidra til en mer systematisk oppfølging av motivasjonsteamet med tanke på rolleavklaring, ansvarsfordeling og opplæring.

Når sosionomtjenesten involveres direkte med gjestene, beskrives rollen som å i hovedsak bestå av tre funksjoner:

- a) **Sortering og prioritering:** Mange av gjestene ved Kontaktsenteret har svært sammensatte behov og flere livskriser som pågår parallelt. Sosionomene ved Kontaktsenteret hjelper da til å sortere tanker og problemstillinger og slik bidra til å konkretisere avmakten og kaoset gjestene kan kjenne på. Problemer kan deles opp til ulike livsområder, og prioriteringen av hva som er viktigst for å bedre situasjonen, kan starte. Problemstillinger som blir nevnt som typiske i intervjuer med ledelse og ansatte, er: å arbeide med boligsituasjonen, gjeldsproblematikk, fysisk og psykisk helse, rusmestring eller innsøking til rusbehandling, problemer knyttet til kriminalitet, ensomhet, brudd med familie eller venner, frykt for framtiden og, ikke minst, mangelen på meningsfullt innhold i hverdagen.

Gjennom veiledning bistår sosionomene gjestene med å sortere og prioritere det som beskrives som et kaos av ulike problemstillinger. Et første skritt er da å komme fram til hva som er viktigst for gjesten, hvor man skal begynne for å bedre situasjonen, hvilke tiltak som kan være aktuelle, og hvilke rettigheter gjesten har på ulike områder. Videre tematiserer man hvordan sosionomtjenesten og motivasjonsteamet i samarbeid kan bistå som støtte i den videre prosessen i samhandling med andre deler av hjelpeapparatet.

- b) **Jobbe med holdninger og kommunikasjonsferdigheter:** I dette arbeidet forbereder sosionomene gjestene på hvordan de skal forholde seg til møtet med det øvrige hjelpeapparatet. Mange av gjestene bærer på negative erfaringer, som å ha havnet i konflikt med NAV, fastlege eller andre offentlige tjenester. Sosionomtjenesten bruker derfor tid på hvordan de sammen skal gå fram når andre tjenester skal involveres. Dette kan omfatte hvordan man skal legge fram saken sin og kommunisere for å skape en konstruktiv og fruktbar dialog. Disse samtalenene kan ses på som både en praktisk og emosjonell forberedelse for å forebygge konflikter i den videre prosessen.
- c) **Koordinering og støtte:** Etter en kartleggingsfase hvor kaoset omsettes til mulige handlinger, får sosionomtjenesten ofte en videre koordinerende og støttende funksjon. Gjestene vi har intervjuet, understreker at de gjennom å ha blitt møtt med varme og omsorg på Kontaktsenteret har en helt annen tillit til hjelpen de får gjennom sosionomtjenesten på Kontaktsenteret, enn andre deler av hjelpeapparatet. Historiene fra gjestene vektlegger fellesskapet, varmen og tryggheten som et sentralt aspekt for å kunne våge å be om hjelp, og denne nærheten fører ofte til at Kontaktsenterets sosionomer får en sentral rolle i hjelpeprosessen. Kombinasjonen av praktisk og emosjonell støtte i spesielt vanskelige livsperioder, kontinuiteten i oppfølgingen og en tydelig kommunikasjon om at man skal få hjelp, framfor «vi får se hva vi har kapasitet til», framheves som en

opplevelse som gjør at gjestene føler på en ekthet og nærhet til hjelperne, som de framholder som unik. Sosionomene, og koordinatorrollen de inntar, vurderes derfor som en helt sentral støtte for å oppsøke og dra nytte av øvrige tjenester i hjelpeapparatet for flere av gjestene vi har snakket med. Slik vi tolker utsagnene fra gjestene, er det kombinasjonen av et omsorgsfullt og tilgjengelig fellesskap og et målrettet og systematisk motivasjons- og hjelpearbeid som er årsaken til at de omtaler Kontaktsenteret som et «hjem» og ansatte og tidgivere som en «familie» i beskrivelsene av hjelpen de har mottatt.

Aktiviteter og samtalegruppe

De beskrevne tiltakene suppleres også av ulike aktiviteter for gjestene. Både tidgivere og ansatte er involvert i aktiviteter som skal ta utgangspunkt i gjestenes ønsker og forslag. Eksempler på dette kan være utflukter som kinoturer, bowling, fotballkamper eller aktiviteter på Kontaktsenteret i form av grupper for trening / fysisk aktivitet, norskkurs, malekurs, kulturverksted og lignende. Mange gjester har ikke vært på denne type utflukter eller fritidsaktiviteter på mange år. Å begi seg ut på slike arenaer kan derfor vekke usikkerhet og sosial angst. Det å få tilbud om slike aktiviteter i regi av Kontaktsenteret, hvor gjestene allerede har opparbeidet en trygghet til tidgivere og ansatte, kan derfor være en hjelp til å komme over en terskel for å komme i gang med aktiviteter. I intervjuene med ansatte og tidgivere framstår det som aktivitetene per i dag, foruten en etablert samtalegruppe og ukentlige treningsgrupper med lett mosjon, ikke er helt regelmessige, og at tilbudet også er under utvikling med planer om framtidige fisketurer, friluftaktiviteter og lignende.

I fokusgruppeintervjuet med tidgivere blir det også snakket varmt om et nytt initiativ hvor Kontaktsenteret arrangerer restaurantkvelder med treretters gourmetmåltid. Gjestene må da melde seg på, og de ansatte og tidgiverne lager maten sammen og serverer i pyntede lokaler. Denne type restaurantkvelder, som har blitt gjennomført to ganger, beskrives som en stor suksess og er svært populært hos gjestene.

Kontaktsenteret har hatt oppmerksomhet om bolig for gjestene over lang tid og utvikler nå en boligskole. Denne boligskolen var under oppstart ved utprøving av en pilot da vi gjorde datainnsamling ved Kontaktsenteret. Vi har ikke gått nærmere inn på boligskolen i denne delen av evalueringen.

En aktivitet som gjennomføres regelmessig, er en ukentlig samtalegruppe som er etablert det siste året. En av tidgiverne med egenerfaring fra rusbehandling har ansvaret, og både ansatte, tidgivere og gjester kan delta. Denne gruppen framstår som mer terapeutisk enn det øvrige tilbudet. En tidgiver fra motivasjonsteamet beskriver det slik:

Vi deler om livet vårt, vi peker ikke utover, men ser på hvordan «jeg» har det.

Vi tar pause fra samfunnet og ser innover. Så vi er speil for hverandre, og det gir støtte og kraft. Vi kan finne oss selv, bli mindre redde.

Han beskriver videre hvordan de øver på å sette ord på følelser og det som preger dem, og hvordan man gjennom dette ofte kan komme inn på det som ligger bak rusproblemene, som bitterhet og frykt. Både ledelse og tidgivere snakker om gruppen både som et populært og viktig tilbud for de som benytter seg av det, og de forteller at de også har eksempler på deltakere som har søkt behandling og fått videre hjelp med sitt rusproblem. Tidgivernes store engasjement for å drive denne gruppen blir av ledelsen holdt fram som en stor ressurs. Samtidig blir det hos enkelte gjester som har egenerfaring fra rusbehandling, bemerket en viss skepsis mot at det ikke også er

profesjonelle terapeuter involvert. Bekymringen er at et slikt opplegg kan åpne opp for svært sårbare temaer, og at mange potensielle deltakere lever i så vanskelige livssituasjoner at det kan være en fare ved å gå inn på denne type sårbare temaer uten tilstrekkelig faglig kompetanse eller beredskap til å håndtere eventuelle reaksjoner.

Gjester som vektlegger betydningen av mat, men også omsorg og fellesskap

Slik det framgår av de tidligere omtalte brukerundersøkelsene, er gjestene ved Kontaktsenteret gjennomgående meget godt fornøyde med de tilbudene som ytes. Det er matserveringen som framstår som hovedårsaken til at de fleste gjestene kommer. Også de ansatte tar opp at det er stor oppmerksomhet om motivasjonsarbeidet i virksomheten, men at maten er av helt avgjørende betydning for gjestene, og dette må man være bevisst.

Flere gjester uttrykker i intervjuene at de verdsetter omsorgen de møter ved Kontaktsenteret. Én av de intervjuede gjestene uttrykte i intervjuet dessuten takknemlighet overfor omsorgen og varmen vedkommende møter i fellesskapet med andre gjester, men også den praktiske og emosjonelle støtten fra ansatte og tidgivere. Fellesskapets betydning var noe flere av de intervjuede var innom i våre intervjuer. I tillegg til matserveringen og det sosiale miljøet er flere informanter opptatt av å formidle viktigheten av den tryggheten de opplever på Kontaktsenteret. Dette ble satt i sammenheng med at mange gjester lever «røffe liv», og at Kontaktsenteret slik sett representerer noe annet enn det de opplever i livet ellers. Flere av dem vi snakket med, nevner at det er en gjensidig tillit og støtte mellom gjester, tidgivere og ansatte; man viser omsorg og varme for hverandre. En av de intervjuede framhevet at vedkommende opplever å bety noe for andre ved å møte opp og delta i det sosiale livet på Kontaktsenteret. Videre peker denne personen på at Kontaktsenteret er et unikt sted hvor man føler seg hjemme, og det representerer noe helt spesielt sammenlignet med andre lignende tjenester i Oslo.

Varmestua i Fredrikstad

Fra 2002 og fram til 2018 ble Varmestua i Fredrikstad drevet som møtested for byens aktive rusavhengige.³ Hovedformålet med Varmestua var å servere mat samt være et sted for «en pust i bakken» og en sosial arena der man kunne møte andre mennesker. Både i intervjuer med ansatte, tidgivere og gjester framkommer det at dette er vurdert som et kjærkomment tilbud til byens rusavhengige. Det finnes andre tilbud for vanskeligstilte i byen, men Varmestua er i all hovedsak alene om et slikt lavterskeltilbud med gratis mat fem dager i uken. Fram til 2017 var det kun én ansatt som sammen med frivillige krefter drev Varmestuas tilbud.

Fra 2017 har tjenestetilbudet ved Varmestua i Fredrikstad stadig blitt utvidet. I tillegg til tilbudet med matservering, omsorg og sosialt samvær rommer tilbudet nå en sosionomtjeneste og et fritids- og aktivitetstilbud kalt alternativ fritid. Disse to tilbudene har kommet som følge av et ønske om å utvide Varmestuas faglige tjenestetilbud, og det er basert på erfaringer fra sosionomtjenesten ved Kontaktsenteret i Oslo. I 2018 fikk Stiftelsen Blå Kors Fredrikstad tildelt prosjektmidler fra Helsedirektoratet for å etablere disse to tilbudene på Varmestua.

I dag er det fem ansatte i tilbudet som til sammen utgjør tre årsverk. En sosionom ivaretar sosionomtjenesten.

³ I motsetning til for eksempel kontaktsenteret i Oslo har man ved Varmestua ikke noen form for medlemskap eller mottakssamtale. I Fredrikstad opplever man i liten grad at tilbudet benyttes av andre enn aktive rusmisbrukere.

Tabell 4.1 innledningsvis viser at de har svært mange tidgivere i Fredrikstad, 48 personer. Mange av dem er engasjert i tiltaket alternativ fritid. I Fredrikstad er det ingen tidgivere hvor det er eksplisitt at de har egen erfaring fra rus og psykiske helseplager. Under presenterer vi nærmere aktiviteten ved Varmestua.

Sosionomtjenesten

Etableringen av sosionomtjenesten framstilles i intervjuene som å ha som formål å øke det sosialfaglige innholdet i driften. Sosionomtjenesten skal være behovstilpasset, slik at det er gjestene selv som presenterer og definerer hjelpebehovene. Varmestua representerer ifølge flere av informantene en særlig arena for å treffe målgruppen «der de er». Dette gir sosionomtjenesten er god mulighet for å etablere en relasjon til gjestene og kunne være et bindeledd og døråpner inn i det øvrige hjelpeapparatet. Målgruppen for tjenesten er alle gjester ved Varmestua, både faste og sporadiske gjester, som melder om et behov og et ønske om å motta bistand fra sosionomtjenesten. Sosionomtjenesten ved Varmestua har definert følgende mål⁴:

- bedre levekår for brukergruppen gjennom å vektlegge informasjon og ivaretagelse av brukernes sosiale rettigheter
- tilby et faglig kompetent hjelpetilbud der gjestene blir veiledet og motivert til å igangsette og følge opp endringsprosesser og tiltak for økt livskvalitet, redusert rusbruk og/eller mål om rusfrihet
- møte brukergruppen «der de er», i et miljø som er betydningsfullt og frivillig oppsøkt av gjestene

Vårt inntrykk er i overensstemmelse med brukerundersøkelsen som viser at sosionomtjenesten har blitt en populær tjeneste på kort tid. Da vi var i kafeen, observerte vi at flere gjester henvendte seg til sosionomen med ulike spørsmål. Sosionomen fortalte oss at hun noen dager har en del avtaler, mens det andre dager er mer åpent og hun kan bruke en del tid på å snakke løpende med gjester.

Motivasjonsteam under planlegging

Som en del av sosionomtjenesten planlegges det per januar 2019 å etablere et motivasjonsteam bestående av fem tidgivere ved Varmestua. Disse tidgiverne vil få særskilt opplæring og veiledning i en metodikk for å drive motivasjons- og endringsarbeid. Denne opplæringen skal gis av sosionomen ved Varmestua. Metodikken bygger på arbeid gjort ved Kontaktsenteret i Oslo. Hensikten med å bruke denne metodikken kan vi lese mer om i et faglig grunnlagsdokument for sosionomtjenesten ved Varmestua, der står det blant annet følgende:

«[...] å sette ord på håp og drømmer om at livet kan både bli annerledes og bedre. Det skal settes stort fokus på å bygge selvfølelse og mestringstillit, og tidgivere i Motivasjonsteamet vil gjennom samtalemotodikken støtte, veilede og oppfordre til å male et bilde av et annerledes liv, sette ord ønske om endring, delmål og hovedmål og bistå med tiltak som skal gjennomføres for å nå målene. Metodikken og oppfølgingen av Motivasjonsteam baserer seg på opparbeidede gode relasjoner og gjestens informerte samtykke til den til denne type oppfølging.»

⁴ Denne informasjonen er hentet fra et tilsendt dokument kalt «Grunnlag for sosionomtjenesten».

Intervjuer med ansatte og tidgivere viser at de er spente på hva det vil medføre å få satt motivasjonsteamet i gang, og hvilke resultater dette vil gi. Én av tidgiverne vi snakket med, skal selv være med i motivasjonsteamet. Informanten uttalte at vedkommende gledet seg til å bli en del av dette teamet samt å lære seg samtalemotodikken og forhåpentligvis bli en enda bedre støtte for gjestene.

Samhandlingsavtale med kommunen fra høsten 2018

Mange av informantene tar opp at gjestene ved Varmestua ofte har sammensatte bistandsbehov og ofte utfordringer med å nyttiggjøre seg alminnelige, offentlige helse- og velferdsordninger. I den forbindelse ble det framhevet at det var hensiktsmessig å inngå et nært og forpliktende samarbeid mellom Varmestua og de mest relevante kommunale tjenestene for målgruppen. Som vist tidligere gir Varmestua en mulighet for å etablere en relasjon til gjester som kan ha betydning for å bistå dem i kontakt med ordinære tjenester. Varmestua har derfor som mål å samarbeide med de offentlige helse- og velferdstjenestene. Det er også etablert en samhandlingsavtale mellom flere aktører som er involvert i oppfølging av brukergruppen. I oktober 2018 ble det inngått avtale mellom følgende aktører:

- Blå Kors Varmestua
- avdelingen psykisk helse og rusmestring, etaten friskliv og mestring
- Feltpleien, virksomhet for medisinske tjenester
- NAV Fredrikstad

Denne samhandlingsavtalen beskriver mål og tiltak for å sikre bedre kommunikasjon og sømløse overganger mellom Blå Kors og kommunens øvrige tjenester. Som følge av denne avtalen skal sosionomtjenesten, og i enkelte tilfeller tidgivere, ved Varmestua kunne bistå gjester i kontakten med hjelpeapparatet og følge opp på brukerens arenaer, eksempelvis i tverrfaglige møter, individuelle samtaler, i institusjoner, legetimer, hjemmebesøk osv. Videre skal kommunen bruke Varmestua aktivt som samarbeids- og mestringsarena, for eksempel til å avholde individuelle samtaler og samarbeidsmøter samt bidra til at gjestene kan delta på aktivitetstilbud.

Som følge av denne samhandlingsavtalen er det opprettet et tverrsektorielt forum. Her skal sosionomen ved Varmestua delta på månedlige samhandlingsmøter sammen med representanter for de andre avtalepartnerne. Særlig sosionomen ved Varmestua uttrykte glede over at denne avtalen var kommet i stand, og hadde store forventninger til hva Varmestua kunne få til sammen med de andre aktørene. Da vi gjorde vårt casebesøk, var avtalen fremdeles forholdsvis nyinngått, og det var derfor få konkrete erfaringer å vise til.

Økt profesjonalisering

Intervjuene viser at det har vært en betydelig utvidelse av tilbudet ved Varmestua i løpet av det siste året. Det har kommet til en sosionom, og fritidstilbudet alternativ fritid er godt i gang. Andre tiltak er dessuten under utvikling. De vi snakket med, var positive til denne endringen og mente dette gir et bedre tilbud til gjestene. Samtidig har endringene medført en betydelig endring av hva Varmestua er, og rollene til ansatte og tidgivere. En informant sa det slik:

Varmestua har eksistert i ganske mange år. Tradisjonelt sett har Varmestua vært et lavterskeltilbud til byens aktive rusavhengige og hvor det er fokus på

matutdeling og omsorg. [...] Så ønsket vi å henge med i tiden og fornye oss. Vi ville se om vi kunne utvikle Varmestua til noe mer enn bare mat og omsorg. Da kastet vi oss på den søknaden som Blå Kors sentralt hadde til Helsedirektoratet. Det resulterte i lønnsmidler som gjorde at vi kunne ansatte mer folk og øke tilbudet.

I intervjuene ble det vektlagt at Varmestua de to siste årene har vært gjennom en «profesjonalisering». Dette kommer blant annet til uttrykk ved at man har fått flere ansatte og et bredere tjenestetilbud, at ansvar og rutiner har blitt skriftliggjort, samt at alle tidgiverne ved Blå Kors i Fredrikstad får tilbud om fire årlige fagsamlinger. Temaer for disse fagsamlingene har vært førstehjelp, psykisk helse, taushetsplikt og etikk. Tidgiverne vi snakket med, var fornøyde med disse samlingene. Tidgiverne ønsket at dette også ville være et tilbud i framtiden, fordi det var flere sider ved det å være ved Varmestua de anså det nyttig å reflektere rundt.

Tidgiverne har et ønske om å hjelpe

Gjennom intervjuene framkom det at ved Varmestua i Fredrikstad er det mange av tidgiverne som har hatt denne rollen over mange år. Det ble blant annet vist til eksempler der personer har over ti års erfaring. Tidligere var mange av tidgiverne godt voksne kvinner, gjerne pensjonerte. Fremdeles er det en god del som er i denne gruppen. Likevel har man de siste to årene fått en del nye og yngre tidgivere som gjerne er i jobb eller studier. De to tidgiverne vi snakket med, tilhørte denne «nye» gruppen: Begge var i 30-årene og hadde annen jobb ved siden av. Flere av de nye tidgiverne er engasjert i alternativ fritid i tillegg til det tradisjonelle arbeidet i kafeen. For øvrig er det svært få av tidgiverne ved Varmestua som selv har bakgrunn som rusmisbrukere.

I intervjuene framkom det at tidgiverne ønsker å ha denne rollen for å kunne bidra og være til nytte for mennesker i en sårbar situasjon. En av tidgiverne pekte dessuten på at vedkommendes «vanlige» arbeid var svært ulikt rollen som tidgiver, og at det derfor var fint å kunne gjøre noe som var helt annerledes enn på jobben. Begge tidgiverne pekte i tillegg på at de så på arbeidet ved Varmestua som svært givende. Det ble også trukket fram som bra at arbeidet har noen faste rammer med hensyn til tidspunkt og ukedag. Dette gjorde det enklere å kombinere med annet arbeid.

Gjester

Både av den tidligere omtalte brukerundersøkelsen ved Kontaktsenteret i Oslo samt i våre samtaler med ansatte, tidgivere og gjester framkommer det at matsserveringen er en viktig årsak til at gjestene besøker Varmestua. Dette har også vært det tradisjonelle tilbudet ved Varmestua. Langt på vei er Varmestua det eneste tilbudet med en slik matsservering i Fredrikstad. Riktignok har Kirkens Bymisjon en kafé kalt Britannia. Her er målgruppen bredere enn ved Varmestua, i tillegg koster maten penger. Mange av Varmestuas gjester benytter seg derfor primært av dette tilbudet som er gratis.

Men også tidgiverne spiller en viktig rolle i tilbudet – sosialt så vel som praktisk. Både i intervjuene og mer uformelle samtaler roste de ansatte ved Varmestua tidgiverne. Flere understreket at man var fullstendig avhengig av tidgiverne for å få driften til å gå rundt. Også én av gjestene var innom noe av det samme og uttalte at vedkommende var veldig takknemlig for de frivillige som laget mat og hadde tid til en prat. Vi observerte flere samtaler mellom gjester, tidgivere og ansatte ute i kafeen. Både

av brukerundersøkelsen og våre observasjonsdata framkommer det at det sosiale aspektet ved å møte opp på Varmestua er viktig for mange gjester. Senere i dette evalueringsoppdraget blir det interessant å se nærmere på hvilken rolle tjenester som alternativ fritid og sosionomtjenesten vil ha for gjestenes valg av å oppsøke Varmestua.

Oppsummering

Kjernetilbudet i de gatenære tilbudene er matsservering og som del av dette tilgang til omsorg og sosialt samvær med andre. Dette blir også verdsatt av gjestene. Casestudien viser at matsserveringen er hovedårsaken til at gjestene kommer. Likevel kommer det fram at det også er noe mer. Det ser ut som de gatenære tiltakene, og hovedsakelig slik det framstår ved Kontaktsenteret i Oslo, gir en mulighet for et friminutt fra livet utenfor. Det er trygt, det er mat og omsorg. Flere tar opp at de blir møtt på en god måte, akseptert, tatt på alvor og ikke minst sett.

Alle de gatenære tilbudene bortsett fra tilbudet i Horten har nå en ansatt sosionom, og de implementerer det å drive motivasjons- og endringsarbeid som en del av tilbudet. Motivasjonsmetodikken er utviklet ved Kontaktsenteret i Oslo og følgelig også her de har lengst erfaring med å drive med dette. Metodikken implementeres nå i Fredrikstad.

Casestudiene viser at utgangspunktet i mat og omsorg gir et godt grunnlag for å drive motivasjonsarbeid og komme i posisjon til å gi oppfølging av personer som har omfattende levekårsproblemer. Sosionomtjenesten brukes av om lag halvparten av gjestene ved Kontaktsenteret og kan være en inngang til oppfølging fra det øvrige tjenesteapparatet for mange.

De gatenære tiltakene i Oslo og Fredrikstad er begge tilbud som i hovedsak når godt voksne menn.

Tidgiverne er en betydelig ressurs i de gatenære tilbudene. Det er en viktig forskjell mellom tidgivergruppen i Oslo og i Fredrikstad. Mens tidgiverne i Fredrikstad i stor grad er personer som ikke selv har noen erfaring fra rus og psykiske helseplager, og oftest er i ordinært arbeid ved siden av, har svært mange av tidgiverne i Oslo erfaringskompetanse knyttet til det å leve med rusproblemer eller psykiske helseplager. Mange har aktiviteten som tidgiver som sin hovedaktivitet.

Erfaringskompetanse framstår som en betydelig ressurs i tidgivernes innsats ved Kontaktsenteret i Oslo, særlig i velkomstgruppen og motivasjonsteamet. Det gir en merverdi i møte med gjestene. Ved Kontaktsenteret i Oslo har tidgiverne svært mye ansvar for livet i kafeen og møtene med gjestene. De kan stå i svært krevende situasjoner, og det bør være en refleksjon i tilbudene om hvor mye ansvar tidgivere skal ha. Det etterlyses større tilstedeværelse av ansatte på denne arenaen. I forlengelsen av dette etterspørres også mer opplæring og oppfølging av tidgiverne. Særlig motivasjonsteamet har en rolle overfor gjester hvor grensen mot sosialfaglig oppfølging er hårfin.

Det framkommer at det er gjort flere tydeliggjøringer av rollene mellom motivasjonsteam og sosionomtjenesten ved Kontaktsenteret i Oslo det siste året. Det er blitt tydeligere at den faglige oppfølgingen, samarbeid med hjelpeapparatet, er en oppgave for sosionomtjenesten. Motivasjonsteamet driver relasjonsarbeid og kan også gi sosial støtte i møte med ulike tjenester, men ikke delta i selve møtene. Rolleavklaringene ser likevel ikke ut til å være helt gjennomført. En av aktivitetene ved Kontaktsenteret er en samtalegruppe drevet av en tidgiver med erfaringskompetanse.

Tilbudet er populært, men med bakgrunn i intervjuene er det grunnlag for å reflektere over om egenerfaring er tilstrekkelig kompetanse til å drive et slikt tilbud.

Et annet dilemma er hvor grensen går mellom rollen som tidgiver i motivasjons-teamet og det å være ulønnet ansatt med erfaringskompetanse. Ved Kontaktsenteret i Oslo har de flere som er i arbeidspraksis, og det å være i aktivitet som tidgivere kan inngå i et kvalifiseringsløp med mål om overgang til ordinært arbeid. Det ser likevel ut som det kan være behov for å gjøre denne type tilbud eller muligheter mer eksplisitt. Er det mulig å tilrettelegge for at det å være tidgiver i ulike roller i større grad også kunne være kompetansegivende, eller at den realkompetansen de opparbeider seg, i større grad kunne følges opp og formaliseres?

5 Steg for Steg

I dette kapitlet gir vi en nærmere beskrivelse av Steg for Steg i Kristiansand, Oslo og Bergen. Som del av evalueringen har vi gjennomført casestudier av disse tre tiltakene. Det mest omfattende caset er Kristiansand, som har vært i drift i sin nåværende form over lengst tid. I Kristiansand har vi foretatt intervjuer med ansatte, tidgivere og deltakere, mens i Oslo har vi snakket med ansatte og deltakere. I Bergen har vi i forbindelse med dette casebesøket kun gjort intervjuer med ansatte, samt med én tidgiver og én deltaker. Årsaken til at vi kun har gjort en begrenset datainnsamling i Bergen, er at tiltaket her er det som sist er etablert, og det vil bli gjort flere intervjuer med tidgivere og deltakere framover. I gjennomgangen under er vi opptatt av å vise hvordan de ulike tilbudene er organisert, og hvordan de involverte arbeider. Hvordan samarbeider de med andre deler av tjenesteapparatet? Hvilke tilbud og aktiviteter legger de opp til for deltakerne? Hvilke roller har ansatte og tidgivere i de tre tiltakene, og hvilken oppfølging får tidgiverne? Hvem er deltakerne i de tre tiltakene, og hva er deres motivasjon for å delta i Steg for Steg?

Steg for Steg Kristiansand

Steg for Steg Kristiansand (SFSK) var i 2016 en aktivitet under Blå Kors Posebyen Frivilligsentral. I juni 2017 ble SFSK etablert som en egen virksomhet i Blå Kors Kristiansand. SFSK skiller seg fra Steg for Steg i Oslo og Bergen, som begge er virksomheter direkte under Blå Kors Steg for Steg Norge. SFSK er et individuelt rettet tilbud til personer som har sluttet å ruse seg. Det kan være personer som har sluttet på egen hånd, personer som er i behandling, eller personer som har avsluttet behandling. Det er et individuelt tilbud, men aktivitetene foregår gjerne i grupper. Hensikten med SFSK er å gi et helhetlig tilbud til den enkelte basert på skreddersøm og sømløse overganger mellom behandling og aktivitet og/eller arbeid for deltakerne.

Deltakerne i SFSK er en ingen homogen gruppe, men ut fra intervjuer med ansatte, tidgivere og deltakere er det mulig å identifisere noen felles kjennetegn. De fleste er uten arbeid, og de mangler sosialt nettverk og fritidsaktiviteter. Steg for Steg Kristiansand framstilles som et tilbud hvor det individuelle arbeidet med nettverksbygging, oppbygging av struktur og rutiner i hverdagen, deltakelse i aktiviteter og/eller utdanning og innføring i arbeidslivet er sentralt. Virksomheten presenterer målet sitt som at den enkelte deltaker skal oppleve mestring og mening. Et skreddersømbasert tilbud anses som et viktig utgangspunkt for at den enkelte deltaker skal kunne komme tilbake til et ønsket rusfritt hverdagsliv.

Beskrivelsen av SFSK bygger på en rekke tilsendte dokumenter som serviceerklæring, diverse prosjektbeskrivelser og intervjuer med virksomhetslederen for Steg for Steg, tidgivere og deltakere.

Innholdet i Steg for Steg Kristiansand

Steg for Steg i Kristiansand inneholder seks ulike moduler. De seks modulene er: Aktiviteter, Småjobbsentralen, Arbeid/utdanning, Rus i arbeidslivet, Blå Kors Recovery

(er under planlegging) og Prosjekter. Modulene representerer ulike arenaer for bygging av relasjoner, nettverk, mestring og mening. Deltakerne kan velge en eller flere av disse modulene etter hva som passer dem best.

Modul 1, Aktiviteter, skal bidra til å skape meningsfulle hverdager i et rusfritt miljø. Aktiviteter innbefatter både interne aktiviteter i Blå Kors og aktiviteter utenfor Blå Kors. Formålet med aktivitetene er å bidra til å bygge nye nettverk og relasjoner, men også å etablere (nye) rutiner. Hvilke typer aktiviteter deltakerne tilbys, varierer. Eksempler på fysisk aktivitet er spinning, deltakelse i villmarksgruppe/fisking, «labbeturer» (gåturer), vedhogging og crossfit-trening. En annen aktivitet som tilbys, er frivillig arbeid for håndballklubben Vipers Kristiansand når de har hjemmekamper. Deltakerne tilbys også sosiale sammenkomster som julebord og sommerfest samt kulturelle opplevelser som konserter. Målet med modul 1 er at deltakerne skal få økt mestringskompetanse, at utenforskap forbygges, og at deltakerne får økt livskvalitet gjennom økt rusmestring, struktur og motivasjon. Det er en leder for aktivitetene, men det er deltakerne som definerer både innholdet og type aktiviteter.

Modul 2, Småjobbsentralen, tilbyr deltakerne praktisk arbeid enten gjennom oppdrag internt i Blå Kors, som oppussing og vedlikehold av bygningsmassen, eller eksterne oppdrag for både privatpersoner og bedrifter. Eksempler på slike oppgaver er flytting, vedlikeholds-/malingsoppgaver, snømåking og gressklipping. Målet med modul 2 er at deltakerne skal få mulighet til å delta i det som omtales som et «raust og uformelt arbeidsmiljø», samt oppleve et sosialt fellesskap og etablere nettverk og struktur i hverdagen. De skal dessuten få oppleve mestring, få et (mer) positivt selvbilde og økt selvtilit med hensyn til egne kvalifikasjoner. Det er også et mål at deltakerne får økt sin motivasjon for eventuelt arbeid i ordinært arbeidsliv/utdanning og videre utvikling.

Etter endt deltakelse i Småjobbsentralen kan det gis attest til deltakere som ønsker dette, og der det er relevant. Målet er også at deltakerne skal få økt kunnskap om sine egne ressurser, ressursutvikling, arbeidstrening og arbeidslivskunnskap. Småjobbsentralen koordineres av en ansatt prosjektleder. Tidgivere og ansatte er arbeidsledere.

Småjobbsentralen har en tydelig struktur på arbeidsdagen. Dagen begynner med et morgenmøte med personalet kl. 08.30–08.45. Deretter drar arbeidsledere og deltakere ut på de ulike oppdragene og jobber fram til klokken 11.30. Så er det felles lunsj på Blå Kors før de drar ut igjen på arbeidsoppdrag fram slutten av dagen, Det er lagt opp til korte bolker og satt av god tid til lunsj.

Modul 3, Arbeid/utdanning, er for deltakere med stor motivasjon for å komme ut i ordinært arbeid. Deltakerne tilbys arbeidstrening i ordinært arbeidsliv, hvilket de fleste velger, eller ved Mjåvann Arbeidstreningssenter⁵. Deltakerne kan også kombinere arbeid med et utdanningsløp. Formålet med arbeidstreningen er at deltakerne skal få innsikt i egen arbeidsevne og ressurser samt arbeidslivskunnskap. Målet er at deltakerne skal kunne komme i posisjon til å enten å inneha ordinært lønnet arbeid eller ta utdanning.

⁵ De har to arbeidstiltak: 1 arbeidsforberedende trening som er et NAV-tiltak (forsterket avklaringsiltak) for arbeidssøkere med et (ofte) tilretteleggingsbehov), 2 varig tilrettelagt arbeid (VTA) der forutsetningen for å delta er at man har en uføregrad.

Blå Kors Kristiansand har et stort kontaktnett innenfor det lokale næringslivet og i omkringliggende kommuner. Samarbeid med eksterne aktører og bedrifter blir vektlagt av ansatte som å ha vesentlig betydning i oppfølgingen av deltakerne.

Modul 4, Rus i arbeidslivet, består av foredrag for bedrifter og organisasjoner og veiledning av ulike målgrupper. Verken tidgivere eller deltakere i SFSK har en rolle i dette arbeidet, men det er noe virksomheten har som tilbud.

Modul 5, Prosjekter, består av fire ulike oppfølgingstilbud: a) Piloten, b) Arbeids- trening og rehabilitering, c) Vennesla – Jan Thomassen og d) Pilot i fengsel. Disse prosjektene er basert på ekstern finansiering og tilpasses derfor ulike anbuds- og søknadstekster. Prosjektene er tidsbegrensede.

Modul 6, Blå Kors Recovery, er under utvikling og omtales derfor ikke nærmere her.

Alle som deltar i SFSK, og som ønsker det, blir tilbudt veiledningssamtaler. Hensikten er å kartlegge behov og kunne imøtekomme den enkeltes individuelle tilretteleggingsbehov for å nå de målene de har for livet sitt. De som ønsker det, tilbys et individuelt tilrettelagt aktivitetsløp der utdanning og/eller arbeid er målet. Prosessen mot målet følges jevnlig opp gjennom oppfølgings- og evalueringssamtaler.

Målgruppe

SFSK arbeider med oppfølging av personer med en rusmiddelavhengighet – både før, under og etter behandling. Det er tre målgrupper for SFSK:

- 1 mennesker før, under og etter behandling
- 2 mennesker som ikke har gjennomført behandling, men som selv har klart å komme seg ut av sitt rusmisbruk
- 3 kriminalomsorgen, mennesker i ulike soningsforhold, som oftest med en rusmiddelavhengighet

Hvem og hvor mange er tilknyttet SFS?

Oppfølgingsteamet i SFSK består av ni medarbeidere som er ansatt i Blå Kors. Av ansatte i SFSK er det én virksomhetsleder, én prosjektleder for Småjobbsentralen, leder Blå Kors Drift, to veiledere, én prosjektleder Pilot i fengsel og tre arbeidsledere. Tallene for antallet deltakere er ikke klare når rapporten skrives, men det anslås at det har vært 70–80 deltakere i SFSK i 2018. SFSK har fem–seks aktive tidgivere.

Metoder som anvendes i møte med deltakerne⁶

- Virksomhetsleder/prosjektleder, veileder og leder for aktiviteter gjennomfører informasjonsmøter/-samtaler med Kristiansand kommune, NAV, behandlingss- institusjoner og andre aktuelle samarbeidspartnere.
- Det gjennomføres inntakssamtaler med aktuelle deltakere. Formålet med inntakssamtalene er å kartlegge deltakernes motivasjon og bistandsbehov. Gjennom hele tiltaksperioden er det prosjektets veileder som har ansvaret for veiledningssamtaler, kartlegging og oppfølging av den enkelte deltaker. Frekvensen på veiledningen avtales mellom deltaker og veileder, som oftest en gang per uke med varighet på én–to timer.

⁶ Denne beskrivelsen er mer eller mindre klippet fra innholdet i Prosjektrapport Arbeidstrenings- og rehabiliteringstilbud (2018).

- Arbeidsledere i Småjobbsentralen og på Mjåvann Arbeidstreningssenter følger opp deltakere som er i arbeidstrening. Deltakere som er med i aktiviteter som ikke er arbeidsrelatert, skal følges opp av leder for aktivitetene.
- Det er ukentlige møter mellom prosjektleder/veileder, arbeidslederne og leder for aktiviteter. Målet med disse møtene er å koordinere deltakernes bistandsbehov slik at de får best mulig tilrettelegging. Det foretas også jevnlig evaluering av de ulike individuelle løpene for deltakerne.
- Veileder har kontakten med ordinært arbeidsliv i privat og offentlig sektor som kan tilby arbeidstrening eller ordinær jobb. Det gjennomføres evalueringsmøter med både arbeidsgivere og deltakere i arbeidstrening. Det undertegnes en praksisavtale for arbeidstreningen. Veileder deltar også på ansvarsgruppemøter. Det er prosjektleder, veileder og leder for aktiviteter som sammen har koordineringsansvaret for tidgiverne.

I dokumenter om Steg for Steg og intervjuer med ansatte vektlegges det å møte den enkelte deltaker på den enkeltes egne premisser. Erfaringen er at det øker deltakers motivasjon for endring og mulighetene for å lykkes. Under deltakelse i Steg for Steg har deltakerne jevnlig oppfølgingssamtaler og oppfølging med veileder. Oppfølgingen kan eksempelvis bestå av følgende: økonomisk oppfølging, forhold knyttet til bolig, aktiviteter, arbeid mot praksis, informasjonssamtaler, CV-skriving, besøk hos samarbeidspartnere, tilrettelegging av oppgaver og bistand ved tilbakefall.

Samarbeid

SFSK har flere samarbeidspartnere, som Kristiansand kommune, NAV og Loland behandlingssenter. SFSK samarbeider i tillegg med Sørlandet sykehus, Avdeling for rus- og avhengighetsbehandling (ARA).

Under modulen Prosjekter har SFSK flere ulike samarbeid. Gjennom Piloten har SFSK et samarbeid med NAV sentralt. Piloten ble etablert etter en anbudskonkurranse. De har også et prosjekt i samarbeid med Kristiansand kommune. Det har tilsvarende innhold som i samarbeidet med NAV, men tiltaket er vedtaksbasert. I Venesla har de, som tidligere nevnt, et prosjekt der hensikten er å gi deltakerne en annen innfallsvinkel til mestring og mening. Prosjektet Pilot i fengsel er et formalisert samarbeid mellom Blå Kors Kristiansand og Kristiansand fengsel.

Blå Kors Kristiansand samarbeider med stiftelsen WayBack som jobber for innsattes tilbakeføring til samfunnet. SFSK samarbeider også med treningssenteret Aquarama som kan tilby en time med spinning og instruktør en gang i uken. A-larm/Energiverket er dessuten et tilbud flere deltakere benytter. Dette er et lavterskel aktivitetstilbud for personer med utfordringer med rus og psykisk helse. A-larm er opptatt av selvhjelp, den enkeltes muligheter og ressurser samt bygging av rusfrie nettverk.⁷ I tillegg er det flere deltakere som deltar i NA- og AA-møter.

Alle de intervjuede oppgir at det er mange og ulike tilbud for personer med rusproblemer i Kristiansand. I Prosjektrapport 2018 påpekes det at deltakerne får informasjon om andre tilbud i kommunen i veiledningssamtaler. Deltakerne vi intervjuet, bekreftet at det er mange tilbud i Kristiansand, og at det er lett å fylle dagene med ulike aktiviteter.

⁷ <https://a-larm.no/om-oss/om-a-larm>

Deltakerne

Deltakerne i SFSK kan ifølge intervjuer med ansatte kategoriseres innenfor de tre målgruppene som er satt for SFSK. De har eksempelvis deltakere med flere ulike so- ningsalternativer, som elektronisk kontroll, samfunnsstraff, narkotikaprogram med domstolskontroll osv. Disse deltakerne møter oftest i Småjobbsentralen, deltar i Ak- tiviteter, og mottar veiledning. Det er deltakere i alle aldre med i SFSK, men hoved- sakelig er det unge i slutten av 20-årene. Felles for deltakerne er at de har vært i aktiv rus, men nå er rusfrie. De ønsket å delta i Steg for Steg for å få støtte i å endre livet sitt etter mange år med rusavhengighet.

De intervjuede deltakerne ble med i SFSK i løpet av 2018, og en av dem oppgir å ha vært med helt siden oppstarten. Deltakerne har alle hatt en kartleggingssamtale med veileder og har utarbeidet egne individuelle mål. En av deltakerne oppgir å ha gjen- nomført flere typer tester knyttet til personlige egenskaper og karriereveiledning i forbindelse med dette. Han har en yrkesutdanning fra før, men ønsker seg et helt an- net yrke. Testene fungerte som en øyeåpner for vedkommende og økte bevisstheten om egne egenskaper. Samtalene med veileder og arbeidstreningen har også styrket troen på at målene han har satt, er gjennomførbare. Fordelen med SFSK oppgis å være at det er lov å ta ting i eget tempo og bruke den tiden man har behov for i sin egen endringsprosess.

Begrunnelser for deltakelse i Steg for Steg

En av deltakerne oppgir at han visste lite om Steg for Steg, men ble oppfordret av en tjeneste han hadde kontakt med, og av en venn om å delta. Det som appellerte med SFSK, var at han kunne styre alt i sitt eget tempo. Han har tidligere erfaringer med å ha blitt rusfri, men hvor det i perioden etter behandling hadde blitt for høyt tempo for å nå målet om «raskt å komme i arbeid og få det vanlige livet». Mangelen på selv- innsikt førte ifølge informanten til tilbakefall og til at han den gangen endte opp i behandling igjen. I SFSK har han fått individuell veiledning i rehabiliteringsperioden og nok med tid. Han opplever at han har lyktes veldig godt denne gangen.

Andre viktige forhold som blir nevnt i intervjuene, er trygghet og tilrettelegging samt en som framhever at det er rusfritt på Blå Kors. Det sosiale fellesskapet er sen- tralt for mange. En informant snakker om rutiner og noe å gå til. En deltaker sier at en viktig grunn til å delta er «[...] å få en hverdag – en grunn til å stå opp om morgne- nen, og det sosiale».

Deltakerne som er intervjuet, har hatt litt ulike veier inn i Steg for Steg, men alle har kommet inn via anbefalinger eller oppfordringer fra tjenester de hadde kontakt med, eller de har møtt representanter for tilbudet på et behandlingssted.

Informantene har oftest vært i en situasjon hvor de har ønsket endring i livet på det tidspunktet de kom med i Steg for Steg. Den viktigste motivasjonen er dermed ønsket om endring for å kunne leve et rusfritt liv. En av deltakerne forteller at han har vært i rusbehandling med andre tidligere hvor mange egentlig ikke hadde noen motivasjon for å bli rusfrie. Han mener at det å ha en motivasjon for endring er helt avgjørende for å lykkes. For ham selv var det en livshendelse som ble vendepunktet og avgjørende for hans egen motivasjon til å endre livet og bli rusfri. Det var en ansatt i Blå Kors som hadde informert om SFSK på behandlingsinstitusjonen han var innlagt på, og det hadde vakt hans interesse.

Å komme i ordinært arbeid er et mål for alle informantene. En av dem har i dag fått en deltidsjobb og har gode forhåpninger om en fulltidsstilling.

Forholdet til tidgiver/ansatte

Av intervjuene med deltakerne framgår det at det er etablert gode relasjoner og tillit mellom deltakerne og flere av tidgiverne. Deltakerne framhever enkelte tidgivere som de har fått et særlig godt forhold til, og som de setter pris på å gjøre ulike aktiviteter sammen med. En av deltakerne fortalte om en tidgiver som han opplever at har egne erfaringer som gjør at tidgiveren forstår hva han går igjennom. Denne egenerfaringen, eller det å kunne snakke med noen «som har vært i det selv», anser han som viktig.

Betydningen av deltakelse i arbeid/aktivitet og sosial inkludering

De intervjuede deltakerne er opptatt av betydningen av rutiner. Disse rutinene skapes gjennom deltakelse i arbeid/arbeidstrening, gjennom ulike aktiviteter (i og utenfor SFSK) og sosial inkludering. En av deltakerne har laget seg en ukeplan med faste aktiviteter alle dager i uken. Eksempler på aktiviteter har vært labbeturer, NA-møter, gatefotball, spillkveld, fiske, sosiale møter. Han har også benyttet tilbudet til Kirkens Bymisjon og WayBack. Fordeler med disse faste rutinene er å kunne møte noen av de samme menneskene samtidig som det dukker opp nye. Det gir trygghet og en viss forutsigbarhet. De andre deltakerne viste også til i intervjuene at aktivitetene i SFSK er viktige for å lykkes, fordi det gir struktur, rutiner og muligheter for å bygge sosiale nettverk.

Om aktivitetene i SFSK

Alle de intervjuede har benyttet SFSK som en mulighet for å endre sin egen livssituasjon til det bedre. Deltakerne som er intervjuet, har benyttet flere ulike aktiviteter. Gjennom intervjuene illustreres det godt at deltakerne selvsagt er forskjellige, noen liker ikke friluftsliv, noen er svært sportsinteresserte. At det er et mangfold av tilgjengelige aktiviteter, framheves som positivt. Det påpekes dessuten at SFSK har fine sosiale arrangementer som konserter, julebord og sommerfest.

Hva tilbyr Steg for Steg som deltakerne ikke kan få andre steder?

En av deltakerne mener et viktig fortrinn med SFSK er at de er opptatt av skreddersøm. Informanten har liten tro på NAVs kurs der han erfarer at alle møtes på samme måte. NAV kritiseres også for at de viser liten respekt for den enkeltes egne vurderinger, og at det er mye «mas» og tidspress. Steg for Stegs respekt for den enkeltes egne vurderinger og tid er to forhold som tas opp av flere. Å slippe unna noe av kontakten med NAV, at veileder i Blå Kors kan ta noe av dette, blir også kommentert. En av informantene forteller at ved å delta i Steg for Steg går mye av kontakten med NAV nå mellom veilederen hans på Blå Kors og NAV-veileder.

Personlig oppfølging og relasjon er et annet forhold. En deltaker oppgir at det er en fordel å ha en egen kontaktperson i SFSK som ringer i ny og ne for å snakke. Kontaktpersonen sender aldri beskjeder med post, men ringer og forteller om konserter, julebord og andre ting som skjer. Ytterligere en fordel er at han alltid føler seg velkommen, og han mener det er fint å ha en tilhørighet i huset. Det gir et nettverk av ulike personer.

Om tidgiverne

Intervjuer med ansatte, deltakere og selvsagt tidgivere selv viser at det er et mangfold blant tidgiverne. Likevel er det mange pensjonister eller uføretrygdde som ønsker å bidra med frivillig arbeid, noen få har brukererfaring. Det er tidgivere som har ansvaret for Småjobbsentralen, men disse kalles arbeidsledere. De kan ha svært ulik yrkes- og fagbakgrunn. Arbeidslederne har ikke ansvaret for å få inn arbeidsoppdrag, men å

organisere arbeidet knyttet til de ulike oppdragene. Det er arbeidslederne som avgjør hvor mange personer som skal være med på det enkelte oppdraget, og de har ansvaret for arbeidet som gjøres ute hos oppdragsgiver. Arbeidslederne har i tillegg ansvaret for å vurdere om deltakerne er klare for arbeid i Småjobbsentralen. Det er også tidgivere med i ulike aktiviteter. Det varierer hvor mye tid tidgivere bruker på SFSK – alt fra én til fire dager i uken.

SFSK har et bevisst forhold til rekruttering av tidgivere. De ser særlig etter tidgivere som kan fungere som gode og trygge rollemodeller for deltakerne i det å leve et rusfritt liv.

Noen av deltakerne er forpliktet til å møte på aktivitetene i Steg for Steg. Dette gjelder for eksempel noen som er under soning med fotlenke og med oppmøteplikt som del av soningsopplegget. De fleste har ikke oppmøteplikt, og det betyr at det er noe uforutsigbart hvor mange som møter. Det at arbeidslederne aldri vet hvem eller hvor mange som kommer til å dukke opp hver morgen, kan være en utfordring. Arbeidslederne kan oppleve å få mange oppdrag, og så mangler de deltakere til å utføre dem. Det gis flere eksempler på at arbeidslederne selv har måttet utføre oppdragene alene. Arbeidslederne viser til at det er snakk om å utvide Småjobbsentralen, men før dette blir en realitet, er de opptatt av at flere brukere også innebærer at de må rekruttere nok arbeidsgivere/-oppdrag. Det er ingen god løsning hvis deltakerne må stå å se på at andre jobber på grunn av mangel på oppgaver. Arbeidslederne opplever sin rolle som viktig fordi deltakerne trenger noen som viser dem retning.

Opplæring av tidgivere

Leder i SFSK mener at opplæring av tidgivere er en kritisk faktor i 2018. Fra sentralt hold (Blå Kors Oslo) oppgis det at tidgiverne skal ha opplæring, men opplæringsinnholdet har ikke vært på plass før høsten/vinteren 2018. Det er lagt opp til at de lokalt må fylle opplæringsplanen med innhold. Det etterlyses eksempelvis opplæring i hva taushetsplikten rent konkret innebærer. I Kristiansand har de fleste tidgiverne vært tilknyttet Blå Kors over lengre tid. Det betyr at disse tidgiverne, per i dag, ikke har fått opplæring i henhold til den sentrale opplæringsplanen.

Tidgiverne (arbeidslederne i Småjobbsentralen) selv bekrefter at de ikke har fått opplæring, og stiller seg spørsmålet om de har noen plikter og ansvar utover det å fungere som arbeidsledere. De etterlyser mer opplæring, særlig om sikkerhet ute på oppdrag for å forebygge ulykker. De mener det kunne vært noe mer vektlegging av HMS når de er ute på oppdrag. Det er blitt gjort oppmerksom på det, og det er vurdert å få et verneombud på plass. En arbeidsleder oppgir dessuten å ha etterlyst noe mer kompetansetiltak knyttet til det å være arbeidsleder.

En tidgiver/arbeidsleder har etterlyst mer innsikt i deltakernes bakgrunn, slik at arbeidsleder kan «trykke på de riktige knappene» for å få deltakerne til å gjøre en best mulig jobb. Det oppgis at deltakerne kan ha diagnoser arbeidsleder ikke kjenner til eller har erfaring med, og at det hadde vært ønskelig med noe opplæring i ulike diagnoser. Tidgivere kan bli kastet inn i ting de ikke har erfaring med, og dette kan være en personlig utfordring på godt og vondt. En annen tidgiver hadde ønsket seg mer informasjon om SFSK ved oppstart som tidgiver. Tidgiver måtte google seg fram til SFSK for å finne ut av hva tiltaket omfattet.

Motivasjon for å være tidgiver og deres rollefortolkning

Det er flere grunner til at folk blir tidgivere, men felles er ønsket om å være til nytte for andre. Tidgiverne oppgir at de blir veldig godt tatt imot på Blå Kors, og det gjør at de får lyst til å være der og yte noe. En har jobbet som frivillig i en annen frivillig organisasjon og påpeker at det er mer forpliktende å være på Blå Kors og SFSK, noe

som oppleves som positivt. Videre pekes det på et godt og kollegialt miljø mellom tidgiverne. En oppgir å ha bestemt seg for å bli tidgiver lenge før pensjonisttilværelsen. Arbeidet i Blå Kors omtales som givende, og de forteller at de alltid går hjem i godt humør.

Tidgivernes rolle oppgis å skulle «være seg selv» i kontakten med deltakerne, noe de mener inngir tillit hos deltakerne. De skal gi deltakerne noen av sine egne verdier og holdninger, men også signalisere hvis deltakerne oppfører seg på uønskede måter.

Mulige forbedringer

Deltakerne er enige om at de har lite å utsette på SFSK, og de kan ikke peke på noe de savner. En påpeker likevel at SFSK muligens kunne samarbeidet tettere med de andre organisasjonene i byen og nevner særlig WayBack og Bymisjonen. Det ville kunne utvidet det sosiale nettverket til deltakerne. På den annen side påpeker særlig to av deltakerne at de også benytter seg av tilbudet til andre organisasjoner i byen.

I tillegg er det som nevnt et forbedringspotensial når det gjelder opplæringen av tidgivere.

Mulige dilemmaer

Arbeidslederne i Småjobbsentralen stiller seg spørsmålet om hvor store oppdrag de skal kunne ta på seg før de begynner å konkurrere med andre, lokale bedrifter. De påpeker at de ikke skal bli en håndverkerbedrift, men være et tilbud for de som ikke har det så enkelt.

Steg for Steg Oslo

Steg for Steg i Oslo er et tilbud til personer som har sluttet å ruse seg, og personer som er eller har vært i rusbehandling. Målet er at det skal være et tilbud om oppfølging og sosial støtte i en sårbar periode for personer som har sluttet med rus. Tidgiverne har også her en sentral rolle i tilbudet, og det er de som utgjør støtte for den enkelte person i deltakelse på ulike arenaer mens man tar steget videre i et hverdagsliv uten rusbruk.

Steg for Steg har eksistert i Oslo i flere år, men var tidligere hovedsakelig et brukerstyrt gruppebasert tilbud. Dette innebar at deltakerne selv bestemte hva tilbudet skulle inneholde. Slik tilbudet var lagt opp tidligere, var det gjerne snakk om å dra på felles utflukter, matlaging og andre sosiale aktiviteter.

Steg for Steg i Oslo er per i dag utviklet som et tiltak med individuell oppfølging for å styrke den enkeltes deltakelse på ordinære arenaer og i utvikling av sosiale nettverk. Endringen fra å være et gruppebasert tilbud til å bli mer individuelt rettet har pågått over et par år, men skjøt fart fra høsten 2018. Denne høsten ble det blant annet ansatt en ny veileder som har vært engasjert i å bygge opp og legge om tilbudet. Dette arbeidet startet med at man foretok en gjennomgang av samtlige deltakere og tidgivere som var registrert i Steg for Steg. Gjennomgangen viste at svært mange av både tidgiverne og deltakerne ikke var aktive lenger. Det ble derfor startet et arbeid med å rekruttere nye personer til tilbudet, både deltakere og tidgivere. Per januar 2019 er det 35 deltakere og 25 tidgivere tilknyttet Steg for Steg i Oslo. Om lag en tredel av de nåværende deltakerne ble rekruttert gjennom messen «Fyll dagene 2018 – en jobb og fritidsmesse for deg som har slutta med rus», som ble arrangert i september 2018 av Velferdsetaten, mens resten har kommet til gjennom andre arenaer. Tidgiverne har i hovedsak blitt rekruttert gjennom en annonse på nettsiden frivillig.no. Vi har ikke intervjuet noen av tidgiverne ved Steg for Steg i Oslo i forbindelse med denne første delen av evalueringen, men i samtaler med ansatte framkommer det at brorparten av

de 25 tidgiverne er kvinner i 20–30-årene. Mange er studenter, og få om ingen har egen erfaring med rusmisbruk.

Samarbeid

I Oslo er det etablert samarbeid med Blå Kors Behandlingssenter rus på Slemdal og med Bydel Gamle Oslo. Hensikten er å kunne gå inn med Steg for Steg-oppfølging både under og etter behandling. Foreløpig har få personer fra behandlingssenteret eller bydelen fått slik oppfølging. I forbindelse med denne første datainnsamlingen har vi ikke lyktes med å få informanter blant de som er pasienter på Smestad. Dette bør følges opp senere i evalueringsperioden. Våre intervjuer avdekker at kontakten med Slemdal er noe det jobbes aktivt med å få på plass. En av de ansatte i Steg for Steg Oslo sa det slik:

Vi har vært en del på Slemdal de siste månedene. Jeg har blant annet vært der på sosiale ting og på julebordet. Jeg begynner å få god kontakt med flere av dem som er der. Vi har fått tak i noen potensielle deltakere derfra. I løpet av året [2019] har vi sikkert ti–tolv derfra. I behandling skal de jo «fikse noe», men vi er ettervernet. Jo raskere vi kommer inn, jo raskere kan vi starte planleggingen med som skal skje da.

Ved å etablere et samarbeid med Slemdal er det mulig å kunne etablere samarbeid med deltakere mens de er i behandling, for slik å kunne være en støtte for deltakeren i overgangen til hverdagen etter behandling.

Målgruppe

I intervjuene med ansatte ble det framhevet at målgruppen er for Steg for Steg i Oslo er rusfrie personer som ønsker å forlate «rusidentiteten» og komme videre i livet. En av de ansatte vi snakket med i Oslo, sa det slik:

Vi tar ikke imot folk som er i rus. De kan gå andre steder, de har masse tilbud. De som er ferdig med rusen, men mangler nettverk, bolig, arbeid, kartlegging etc., de kan komme hit, de vil vi hjelpe!

Dette bekreftes i intervjuene med deltakerne. Deltakerne vi snakket med, sa at de opplevde å bli tatt på alvor av Steg for Steg, fordi de ville videre. Selv om deltakerne vi intervjuet, befant seg på ganske ulike stadier i en rehabiliteringsprosess mot et rusfritt liv, var fellesnevneren et ønske om å leve et «normalt liv». Én av deltakerne vi snakket med, ønsket å få hjelp med å få en jobb i det ordinære arbeidslivet samt gjøre ulike sosiale aktiviteter som konserter og annet med en tidgiver. Vedkommende sa at det var enklere å dra på konsert med tidgiveren enn med venner, fordi med tidgiveren ble det for eksempel aldri snakk om å drikke alkohol. De to andre deltakerne vi intervjuet, som var en del år eldre enn den første, ønsket primært å gå turer eller være på kafébesøk sammen med sin tidgiver, altså å ha en å være sosial med.

Arbeidsmetode

I våre intervjuer ble vi fortalt at alle deltakere starter sitt «løp» med en kartleggings-samtale med én av de to ansatte veilederne i Steg for Steg Oslo. Gjennom denne samtalen forsøker man å finne ut hva deltakeren ønsker og har behov for om de skal klare å gjennomføre det de ønsker, og nå målene sine. Det kan for eksempel være et ønske om bolig eller å komme i jobb. Denne innledende kartleggingen er viktig fordi den er

grunnlaget for tiltaksplanen som settes opp, men også for å finne en eller flere passende tidgivere til deltakeren. Dersom deltakeren har som mål å komme i jobb, settes dette som hovedmål, et delmål kan være å melde seg til vikarbyråer og å lage en CV.

Konkrete eksempler fra våre data er deltakere som har blitt «matchet» med en tidgiver som er grafisk designer, slik at de kan få profesjonell hjelp med å sette opp en CV. Andre har behov for sosial eller fysisk trening og settes derfor opp med tidgivere som foretrekker slike aktiviteter. Intervjuene viser at noen tidgivere har flere deltakere parallelt (f.eks. den grafiske designeren), mens andre primært har ansvar for én deltaker. Det at én deltaker har én tidgiver, er per i dag det vanligste i Steg for Steg Oslo. Det første møtet mellom tidgiver og deltaker finner sted i Steg for Stegs lokaler i Oslo. Deretter er vanlig praksis at tidgiver og deltaker kommuniserer seg imellom og møtes andre steder i byen, for eksempel på kafé eller i marka, for å gjennomføre ulike aktiviteter. Tidgiverens kostnader (f.eks. kinobillett) dekkes, mens deltakeren betaler for seg selv.

Alle tidgiverne går gjennom et introduksjonskurs. Deretter arrangeres det tidgiversamlinger der ulike temaer tas opp og diskuteres. Det arrangeres dessuten mer uformelle erfaringssamlinger for tidgiverne.

I tillegg til tidgiverne har de to veilederne på Oslo-kontoret forholdvis tett kontakt med de fleste deltakerne. Det kan være samtaler i forbindelse med oppnåelse av målene i tiltaksplanen eller justering av disse, mer generelle råd og samtaler eller trening i forkant av jobbintervju.

Deltakere

Blant deltakerne i Steg for Steg Oslo er det både kvinner og menn, men det er en overvekt av menn. Deltakerne befinner seg ifølge våre informanter i et ganske vidt aldersspenn – fra tidlig i 20-årene til om lag 60 år. Videre er det slik at noen har hatt relativt korte «ruskarrierer», mens andre har slitt med rusutfordringer i mange år. De tre deltakerne vi snakket med, var alle menn i aldersgruppen 25 til 55 år.

Alle deltakerne vi intervjuet, var meget godt fornøyde med tilbudet de mottok gjennom Steg for Steg i Oslo. Alle tre hadde blitt en del av tiltaket høsten 2018, men opplevde selv å ha kommet et godt stykke på vei mot sine mål i løpet av den korte tiden fram til vi intervjuet dem i januar 2019. Én av deltakerne vi snakket med, hadde nylig skaffet seg fast arbeid, og vedkommende vurderte hjelpen fra Steg for Steg som avgjørende for dette. Deltakeren fortalte at ansatte og tidgivere hadde hjulpet til med å finne aktuelle jobbannonser, utforming av CV og forberedelser til intervjuer. De to andre fortalte at de kom seg «mer ut», og opplevde turene og kafébesøkene med tidgiverne som veldig fine. Mens en deltaker hadde hatt kontakt med flere tidgivere, hadde de to andre primært kontakt med hver sin tidgiver. Samtlige deltakere pekte på Steg for Steg som et ganske unikt tilbud og at det så langt de var klar over, ikke fantes noen lignende tilbud i Oslo. På vårt spørsmål om behov for Steg for Steg var deltakerne klare på at det nok er et behov for å utvide tilbudet og få flere inn dette.

En av deltakerne var dessuten inne på at han kunne tenke seg enda hyppigere kontakt med sin tidgiver enn hva han hadde i dag. I utgangspunktet skulle han møte tidgiveren omtrent én gang per uke, men fordi tidgiveren hadde en annen jobb og en tidvis krevende studiehverdag, møttes de sjeldnere i perioder. En av deltakerne viste til at vedkommende forholdsvis ofte oppsøkte en kafé rettet mot rusmisbrukere for å spise og ha sosial omgang, til tross for at deltakeren selv så på det som uheldig å oppsøke dette stedet som rusfri. Informanten sa det slik:

Der [et spisested for rusmisbrukere i Oslo sentrum] spiser jeg ofte frokost og middag. Problemet der er at det er veldig mye aktiv rus der. Du må kjøre slalåm mellom pusherne der nede. Ikke så bra for meg. Du vet, problemet er at når man har vært i rusmiljøet så mange år som jeg, da har man ikke så mange andre venner. Jeg har kuttet ut de aller fleste, men noen har jeg ennå. Dette er ikke så lett.

I intervju med deltakerne blir det tatt opp at en av fordelene med Steg for Steg er at det støtter personer med rusproblemer i å delta på ordinære aktiviteter og få nye nettverk. På den måten bidrar man til å redusere behovet for å oppsøke arenaer som i utgangspunktet er for personer i rusmiljøet, for å ha sosial kontakt med andre.

Steg for Steg Bergen

Steg for Steg i Bergen startet opp første halvår i 2018. Steg for Steg Bergen er et tilbud til personer med rusproblemer som har sluttet å ruse seg. For personer som er i et behandlingsløp, kan de tas inn i tilbudet både før, under og etter behandling. Gjennom Steg for Steg kan deltakere få utarbeide et individuelt rehabiliteringstilbud der aktivitet, normalitet og frivillighet er sentrale virkemidler på veien mot et selvstendig liv i egen bolig.⁸

Steg for Steg i Bergen har per januar 2019 tre ansatte på fulltid, én leder og to veiledere. I tillegg arbeides det i januar 2019 med å ansette en egen tidgiverkoordinator.

Lederen for virksomheten ble ansatt i mars 2018 og den første veilederen i april. Lederen har lang erfaring fra frivillige organisasjoner og kompetanse innen organisasjon og ledelse og markedsføring. Veilederen har erfaringskompetanse som har vært en ressurs i utviklingen av tilbudet. Den tredje veilederen ble ansatt høsten 2018. Ingen av de ansatte i Bergen har formell helse- og/eller sosialfaglig utdanning. I intervjuene med ansatte vektlegges betydningen av at deres rolle skal være noe annet enn det deltakerne møter i velferdstjenestene de har kontakt med.

I 2018 har det vært mye aktivitet for å etablere Steg for Steg som virksomhet: knytte kontakter og gjøre tilbudet kjent, rekruttere tidgivere og deltakere og utvikle et opplegg for oppfølging av deltakere og tidgivere. I denne første fasen har Steg for Steg hatt lokaler på et bosenter som Blå Kors driver i Bergen, litt utenfor sentrum. I løpet av 2019 vil de flytte inn i nye lokaler inne i sentrum og håper slik å bli noe mer tilgjengelige for deltakerne.

Ved utgangen av 2018 hadde Blå Kors Bergen 24 deltakere og 28 tidgivere.

Samarbeid

Intervjuene med ansatte viser at de har brukt mye tid fram til nå på å informere om tilbudet og knytte kontakter med tjenester, institusjoner og aktører på rusfeltet. De ansatte er opptatt av å samarbeide med de tilbudene og tjenestene som finnes, og deres mål er å være et supplement til de tilbudene og tjenestene som allerede finnes. Blå Kors har hatt møte med kommunen under etableringen og vurderte at det var interesse for et tilbud som Steg for Steg. Blant annet har etat for rus og psykisk helse vært med på møter med virksomheten, og denne etaten har vært hjelpelig med å arrangere en fokusgruppe med ansatte innenfor rusfeltet i Bergen om behovet for

⁸ Informasjonen er hentet fra virksomhetens serviceerklæring.

denne type tilbud som Steg for Steg (vi presenterer resultater fra dette i neste kapittel).

Per januar 2019 har ikke virksomheten noen etablerte samarbeidsavtaler, men en avtale om utvikle en samarbeidsavtale med Drop out-teamet, et team med erfaringskonsulenter ansatt i Helse Bergen.⁹ De ansatte har gitt informasjon om Steg for Steg flere steder og arbeider med utvikle mer formalisert samarbeid med relevante aktører. Som vi skal se senere, har flere av deltakerne kommet til tiltaket etter kontakt med ulike institusjoner og tjenester. Steg for Steg har oppfølging av deltakere som er i § 12-soning, og har besøkt en overgangsbolig med intensjon om et mer eksplisitt samarbeid med kriminalomsorgen.

Å møte deltakerne med respekt og normalitet

I intervjuer med ansatte i Steg for Steg kommer det fram at de er opptatt av å være noe mer og noe annet enn det de ordinære tjenestene kan tilby. Det er viktig at de gjennom å involvere tidgivere kan tilby deltakerne mer oppfølging og tid enn hva de ordinære tjenestene har mulighet til. Det andre som ofte blir framhevet, er at de møter deltakerne med respekt, og at de ikke representerer hjelpeapparatet. En av de ansatte sier: «Steg for Steg skal være vanlige mennesker som hjelper andre mennesker i en vanskelig situasjon». Intensjonen er å være en støttespiller for den enkeltes bedringsprosess for et rusfritt hverdagsliv. Intervjuer med alle de involverte i Bergen, ansatte, tidgivere og de som deltar, understreker betydningen av å møte folk med respekt og gi støtte til å leve et nytt hverdagsliv samt delta på ulike aktiviteter slik at de kan komme videre i livet.

De ansatte skal bistå med å finne tidgivere som kan være en sosial støttespiller for den enkelte. All oppfølging, påkobling av tidgiver og støtte skal ha utgangspunkt i den enkelte deltakers egne ønsker, mål og behov. Deltakeren selv skal være premissleverandør for oppfølgingen. En av de ansatte sier: «Steg for Steg skal ikke fortelle hva de skal gjøre». En illustrasjon av dette er at alle deltakere har en perm med sine planer og avtaler. Den enkelte deltakers plan oppbevarer de selv. Steg for Steg har ikke denne planen. Deltakerne skal selv ta ansvar for dette og gis støtte til å være en aktiv aktør for egen bedringsprosess.

Arbeidsmetodikk

Alle potensielle deltakere starter med en samtale med en av de ansatte ved Steg for Steg. I denne samtalen gjøres potensielle deltakere kjent med tilbudet, og det diskuteres hva vedkommende ønsker seg. Det legges vekt på at den enkelte deltaker skal ha eierskap til sitt oppfølgingsopplegg og plan. Deltakere som blir en del av Steg for Steg, går gjennom en kartlegging, og det lages deretter en tiltaksplan. I intervjuene med ansatte understrekes det at man fra Steg for Stegs side ikke driver med journalføring, og at den enkelte deltaker selv må oppbevare sine papirer. Det er noe av normaliteten å måtte passe på papirene sine selv, slik en av de ansatte uttalte. Det vurderes også slik at det å ha kontroll over egen journal kan gi trygghet.

Alle deltakere har en primærkontakt blant veilederne. Veilederne bruker tid på å etablere en relasjon og tillit hos deltakerne. Intervjuene med de involverte i tiltaket tydeliggjør at deltakerne har mye kontakt med veilederne. For at ikke systemet skal bli sårbart, er det utviklet en praksis med at begge veilederne kjenner hverandres del-

⁹ Dette teamet består av fire erfaringskonsulenter som er tilgjengelige for personer med rusproblemer eller for de som er pårørende til slike personer.

takere. De har noen møter sammen og kan også ha samtaler med hverandres deltakere dersom det skulle være sykdom eller den andre veilederen blir forhindret til et møte.

Tidgiverne bidrar med å gjøre aktiviteter sammen med deltakerne og å ha kontakt. De ansatte, men også tidgiver og deltaker som er intervjuet, tar opp at det er viktig å ha en god vurdering av hvilken tidgiver som passer for hvem. Tidgiveren er en stor ressurs i tilbudet Steg for Steg, men samtidig viser intervjuene blant involverte i Steg for Steg Bergen at de ansatte har en viktig rolle i oppfølging av deltakerne og å være en støttespiller i deltakernes kontakt med ulike instanser. I noen tilfeller vil veileder fra Steg for Steg også delta i ansvarsgruppemøter sammen med deltaker. De ansatte representerer en grunnpilar i tilbudet til deltakerne i Steg for Steg. Tidgiverne er i tillegg gode støttespillere for sosial deltakelse.

I Bergen jobber man individuelt med hver deltaker. Man har ikke egne tilbud eller aktiviteter for deltakerne i regi av Steg for Steg. Praksisen er å støtte deltakerne i å benytte de aktivitetene og tilbudene som allerede finnes i kommunen. I den forbindelse ble det pekt på at mange av deltakerne har utfordringer knyttet til det å delta på ulike arenaer. Noen kan ha sosial angst og behov for støtte for å delta i ulike fellesskap. Tidgiverne har vist seg å være nyttige døråpnere og kan være med som en støtte de første gangene på ulike sosiale arenaer som møter, trening osv.

Det er utviklet et opplegg både for opplæring og oppfølging av tidgiverne. Under går vi nærmere inn på tidgiverne og tilbudet til dem.

Tidgiverne

Ved utgangen av 2018 var det 28 tidgivere i Steg for Steg Bergen. Rekrutteringen foregikk ved at det ble lagt ut en annonse på portalen frivillig.no, samt gjennom diverse medieomtale av tilbudet, blant annet i gatemagasinet *Megafon*. I intervjuene med ansatte blir det oppgitt at mange meldte sin interesse for å bli tidgiver, og at det har vært en omfattende prosess for å rekruttere tidgivere som egner seg til å være en støtte for deltakerne i Steg for Steg.

I rekrutteringsprosessen går potensielle tidgivere gjennom to runder med intervjuer med ansatte i Steg for Steg, og det innhentes referanser før man eventuelt tas inn i. Intervjuene med ansatte viser at noen av de som har ønsket å bli tidgiver, ikke har blitt tatt inn. Dersom man har erfaring med rus og psykiske helseplager, er det viktig å klare å ha en distanse til dette. Mange har et sterkt ønske om å hjelpe. Kanskje har de selv hatt pårørende med rusproblemer, og ønsket om å være noe for andre er motivert av dette, eller så har de selv hatt utfordringer med rusproblemer. I rekrutteringen av tidgivere oppgir de ansatte at de har vært opptatt av at tidgiverne med erfaringskompetanse skal ha en distanse til egne utfordringer og en forståelse av rollen som tidgiver. Tidgiverne skal være en sosial støttespiller for deltakerne, ikke en som skal ha en terapeutisk rolle. Et sentralt aspekt for de ansatte er at tidgiveren skal kunne sette grenser for egen kontakt og bistand til deltakerne.

Ut fra intervjuene får vi et inntrykk av at tidgiverne er ganske forskjellige både med hensyn til alder og tidligere erfaringer. Fellsneveneren er at de alle, slik en av de ansatte formulerte seg, «[...] har på et tidspunkt i livet kjent til vansker med psykisk helse eller rus – og derfor engasjerer seg». Ikke alle har egen bakgrunn med rusproblemer, men de kjenner kanskje noen med rusproblemer, har vært engasjert innenfor rusfeltet eller er pårørende. Slik sett skiller tidgiverne i Bergen seg fra tidgiverne vi fikk høre om fra Steg for Steg i Oslo og Kristiansand. Der var det nær sagt ingen med denne bakgrunnen.

Selv om mange har en eller annen form for erfaringskompetanse eller kjennskap til rusfeltet, er tidgiverne personer som lever «normale» liv. De fleste er i arbeid, og de som har hatt rusproblemer selv, har ifølge en av informantene «kommet langt i sine liv».

Den yngste tidgiveren er tidlig i 20-årene, mens de eldste er over 60 år. Det er både kvinner og menn som er tidgivere.

Alle tidgiverne mottar opplæring. Opplæringen foregår dels gjennom et interaktivt kurs i regi av Blå Kors sentralt, dels gjennom et tidgiverkurs hos Steg for Steg i Bergen. Det å reflektere over egen rolle er en viktig del av denne opplæringen. En av de ansatte fortalte at de på tidgiverkurset for eksempel reflekterer over problemstillinger som når og hvor ofte det er greit at deltakeren ringer tidgiveren. Det skal være tydelig rollefordeling mellom tidgivere og ansatte. En av de ansatte sa for eksempel at dersom en deltaker «får en sprek» sent på kvelden, skal han ringe veilederen, ikke tidgiveren. Tidgiverne må derfor informeres og læres om grensesetting overfor deltakerne.

Vi har fått et foreløpig inntrykk av at disse kursene fungerer. I evalueringen videre skal vi gjennomføre flere tidgiverintervjuer, og da er selvsagt deres oppfølging fra Steg for Steg noe vi vil se nærmere på.

Det er utviklet en egen verktøykasse for tidgiverne i form av en såkalt tidgivermappe. Dette er en fysisk mappe der det ligger skriftlig informasjon som etiske retningslinjer og instruksjoner. I tillegg arrangeres det temakvelder hver femte uke og informasjonsmøter, og én gang i måneden arrangeres det temakvelder sammen med Røde Kors. På disse møtene tas det opp temaer som angår de frivillige i begge organisasjoner.

Deltakere

I løpet av våren 2018 kom de første deltakerne med, og ved utgangen av året var 24 deltakere en del av tiltaket. Ut fra intervjuer med ansatte, deltaker og tidgiver får vi inntrykk av at det er stort mangfold blant deltakerne. Noen er kommet inn gjennom at de er i behandling, noen har ikke vært i behandling, men mener selv at de klarer å håndtere det å slutte å ruse seg. Noen av deltakerne er i § 12-soning. Deltakerne ønsker støtte til å leve rusfritt og komme videre i livet. Det kan virke som deltakerne er på noe ulike steder i en prosess mot et mer ordinært og rusfritt liv. Brorparten av deltakerne er menn, men også enkelte kvinner er med.

Gjennom intervjuene framkommer det at deltakerne er ganske ulike og har forskjellige behov. De får støtte og hjelp til en rekke aktiviteter, men også råd og veiledning mer generelt. Vanlige aktiviteter er trening og turer og andre arrangementer, noen får i tillegg hjelp og støtte til å delta på ulike møter for tidligere rusavhengige.

Alle informantene involvert i tilbudet er opptatt av dette med hvordan man møtes. Likeverd og respekt er to dimensjoner som blir tatt opp. Ut fra intervjuer med tidgiver og deltaker kan vi se at det å ha tidgivere som selv har en bakgrunn med rus og psykiske helseplager, kan være en ressurs for noen. Samtidig er det fordeler og ulemper ved dette, noe som bør følges opp nærmere i følgeevalueringen av Steg for Steg i Bergen.

Oppsummering

Gjennomgangen av Steg for Steg i de tre byene Kristiansand, Oslo og Bergen viser at det er både likheter og forskjeller mellom tilbudene. Alle tilbudene dreier seg om oppfølging av personer som har sluttet å ruse seg og ønsker å leve et rusfritt liv. Det

gis ulike former av støtte for å bidra til bedre mestring av en rusfri hverdag og større grad av sosial inkludering. Samtidig er de tre tilbudene forskjellige. Hovedforskjellen går mellom tilbudet i Kristiansand og tilbudene i Oslo og Bergen. Noe av denne forskjellen kan trolig forklares med at de tre tilbudene har pågått i ulik tid – tilbudene i både Bergen og Oslo er forholdsvis nyoppstartede i sin nåværende form, mens man har holdt på lenger i Kristiansand. I Kristiansand har man i motsetning til Oslo og Bergen et omfattende tilbud med en rekke egne aktiviteter og en egen Småjobbsentral, inkludert i virksomheten Steg for Steg. Småjobbsentralen er også godkjent av NAV som et tiltak for en del av deltakerne i Steg for Steg i byen. I Oslo og Bergen har de ingen egne aktiviteter for deltakerne i regi av Steg for Steg, men vil støtte deltakerne til å delta på aktiviteter og tilbud som finnes i kommunen for øvrig. Det er den sosiale støtten fra tidgivere for deltakelse på ulike aktiviteter og i mestring av sitt nye rusfrie hverdagsliv som er hovedtilbudet.

Tidgiverne er en viktig ressurs i alle de tre tilbudene, men det er forskjeller også her. I Kristiansand er tidgiverne med i faste aktiviteter i regi av Blå Kors, mens tidgiverne i Oslo og Bergen har en tydeligere rolle som noen som gjør ting sammen med deltakerne og er med på aktiviteter andre steder. I Bergen er det flere med ulike former for erfaringskompetanse blant tidgiverne, mens dette ikke er tilfellet i Oslo og Kristiansand. Dette medfører at dersom tidgiverne skal være en støttespiller for utvikling av hverdagslivskompetanse, må tilbudet i Bergen være ekstra observant på hvilken rolle tidgiverne skal ha, og hvem de inkluderer som tidgivere.

Steg for Steg i Oslo og Bergen har utviklet opplegg for opplæring og oppfølging av tidgiverne. I Kristiansand er dette opplegget fortsatt under utvikling.

Fellesnevneren er likevel at alle de tre tilbudene legger stor vekt på å støtte deltakerne i en prosess mot større grad av sosial inkludering. Et viktig felles kjennetegn er det å møte deltakeren med respekt og verdighet. Den «åpne måten» Blå Kors Steg for Steg møter deltakerne på, i kombinasjon med at tidgiverne er der for å hjelpe uten å få betalt, ble av flere deltakere framhevet som det unike i tilbudet.

6 Avgrenset behovsanalyse

I alle intervjuer gjennomført som del av denne evalueringen har vi tatt opp merverdien eller mer konkret hva Blå Kors sine to tilbud tilbyr, som ikke brukerne kan få andre steder. I tillegg til intervjuer med personer som er direkte involvert i de to tilbudene, har vi gjennomført et fokusgruppeintervju med representanter for tre brukerorganisasjoner på rusfeltet. Hensikten med dette har vært å få et brukerperspektiv på tjenestetilbudet og utfordringer på rusfeltet, særlig sett i lys av de to tilbudene til Blå Kors. I tillegg er det gjort et fokusgruppeintervju og et individuelt intervju med ansatte innenfor rusfeltet i Bergen kommune og spesialisthelsetjenesten. At Bergen er valgt som «case» for en slik behovsanalyse, har sammenheng med at tilbudet Steg for Steg nylig er etablert i kommunen, og at vi i evalueringen vil følge utviklingen av dette tilbudet framover. Analysene av intervjuene med brukerorganisasjonene og aktørene i Bergen viser samtidig at disse aktørene gjør mange av de samme vurderingene. I dette kapitlet presenterer vi først en analyse av behovene sett fra brukerorganisasjonene før vi går nærmere inn på vurderingene ut fra situasjonen i Bergen kommune.

I analysen har vi sett nærmere på hva deltakerne vurderer er utfordringene og manglene innenfor tjenestetilbudet på rusfeltet i dag, og hvilke behov for tjenester og tilbud finnes det, særlig sett i lys av de to tiltakene til Blå Kors.

Holdninger avgjørende

I fokusgruppeintervjuet var det flere temaer knyttet til utfordringer på rusfeltet som ble diskutert, men et tilbakevendende tema var holdninger i møte med personer med rusproblemer. Flere av vurderingene dreier seg mer om hvordan personer med rusproblemer blir møtt, vurdert og behandlet av ansatte i rusfeltet, enn om spesifikke tjenester og tilbud. Et moment som tas opp, er hvordan man definerer personer med rusproblemer som noen som «skal hjelpes», og de som er ansatt i tjenestene, som de «som hjelper». Dette gir føringer for hvem som har makt til å definere hva som er riktige løsninger for den enkelte. Den enkelte kan bli fratatt ansvar for eget liv, eller deres vurderinger, erfaringer og meninger blir mindre verdt. Trender i rusomsorgen om større brukerinvolvering og brukervedvirkning erfares i liten grad å være realisert i praksis. Betydningen av erfaringskompetanse eller større involvering av brukerne selv i utforming av tilbud og tjenester blir tatt opp som viktig for å skape større eierskap til eget oppfølgingstilbud hos de som skal motta tjenester, og ved dette også større treffsikkerhet i tilbudet.

Mer enn utvikling av spesifikke tilbud og tjenester blir altså betydningen av ansatte i tjenestene sine holdninger til de som skal motta tjenester, problematisert. Tre nøkkelfaktorer kan identifiseres fra informantenes vurderinger: det å møte brukere med respekt, tro på den enkeltes muligheter og å vise omsorg. Inne i disse resonnementene vektlegges betydningen av at de som er brukere av ulike tjenester og tilbud, opplever at de blir sett, og sett som mer enn en person som ruser seg. Det å være oppmerksom på den enkelte brukers ressurser og erfaringer er en del av dette. Selv om mange som oppsøker gatenære tiltak eller er i behandling, har lang rushistorikk, har

omfattende utfordringer og liten erfaring fra å leve vanlige liv, framhever deltakerne i fokusgruppen det å være oppmerksom på den kompetansen gjestene faktisk har, og bygge videre på dette. Det å være opptatt av og tro på den enkeltes muligheter vurderes som viktig for å kunne få til endring hos dem det gjelder. Å ta brukerne på alvor er en av tilbakemeldingene om holdninger. Dette utdypes med å ta på alvor hvem brukeren er, og vise respekt for den situasjonen de er i. I dette tas det også opp at flere har reagert på innføring av «pakkeforløp» som begrep på det å få til mer sømløse løp innenfor rusbehandlingen. At personer omtales som pakker, oppfattes å inngå i en mer generell trend med å bli sett som noen som skal hjelpes, ikke noen som kan være en aktiv aktør i sin egen endring eller habilitering.

Kapasitet og tid

Kapasitet og differensiering var et annet tema i fokusgruppeintervjuet med brukerorganisasjonene. Det er en erfaring at det er mye press i tjenestene, og det er ofte liten kapasitet til å drive tett oppfølging. Dessuten kan det være krevende å lage individuelle tilpassede oppfølgingsopplegg. Å kunne differensiere tilbudene slik at de passer for den enkelte, er vanskelig. Et eksempel som brukerorganisasjonene er opptatt av, er at det er standardiserte rammer for når man kan komme til avrusing, og at det er få muligheter for å kunne fange opp en sprekk tidlig og komme på avrusing før det har gått virkelig galt.

Mangel på tid til den enkelte bruker, mangel på mulighet til fleksibilitet og individuelle løsninger ut fra enkelt brukeres behov tilskrives kapasitetsutfordringer på rusfeltet. Det er mindre tid til å jobbe relasjonelt med gode vurderinger av den enkeltes helhetlige situasjon. Arbeidsmengden og presset i mange tjenester er så omfattende at det ofte ikke er rom for å bruke tid på å få en relasjon til brukerne og gjøre gode individuelle vurderinger.

Meningsfull hverdag og overganger

Tilbud eller støtte til å ha en meningsfull hverdag var et av temaene som fikk mye oppmerksomhet. Det er viktig å ha noe å fylle dagene med. Det er tre spesifikke forhold som tas opp som sentrale for å lykkes med sosial inkludering: bolig, trygghet og meningsfull aktivitet.

En av informantene sier at det snakkes veldig pent om rusfrihet, men vil man ha det livet dersom man ikke har noe nettverk, venner eller noe å gjøre? Poenget til informanten er at det er viktig å bidra til å bygge opp folk, bidra til bedre rusmestring og etter hvert et nytt hverdagsliv uten rus, men en viktig dimensjon i dette er det å ha et meningsfylt innhold i hverdagen. Tilbud om aktivitet og innhold i livet kan ha mye å si for bedre livskvalitet for personer som ruser seg, for å klare å motivere til endring, og ikke minst for å forebygge en sprekk etter behandling.

En konsekvens av dette er at betydningen av en meningsfull hverdag må innarbeides i tilbudene på rusfeltet. Et av eksemplene som tas opp, gjelder behandling i døgninstitusjoner. Mange som er i døgnbehandling, er borte fra hjemkommunen mens de er i behandling, og de bygger opp et nytt fellesskap der hvor de er, på institusjon. Etter oppholdet i døgninstitusjonen skal de tilbake til en ny hverdag i hjemkommunen. Denne hverdagen har de vært skjermet fra under døgnbehandlingen, og ofte er det ikke gitt noe tilbud for å bygge opp noe nytt nettverk eller forberede en meningsfull hverdag i hjemkommunen etter døgnopphold. Det betyr at personer som nylig er blitt rusfrie, risikerer å komme tilbake til en hverdag hvor de eneste de kjenner, er i deres gamle rusmiljø, og dette kan gjøre det vanskelig å komme i gang med en ny og

rusfri hverdag på egen hånd. Dette utgjør en betydelig risiko for å gå på en smell og få tilbakefall. Et tiltak mot dette, som blir tatt opp i fokusgruppen, er flere muligheter for behandling tett på der hvor man skal ha sin nye rusfrie hverdag, og dermed større mulighet for å bygge nytt nettverk og tilrettelegge for å mestre hverdagslivet framover mens man er i behandling.

Det kan være viktig med et tilbud om noen som kan starte en oppfølging og være en støtte allerede under døgnbehandling og over i en ny hverdag uten rus. Et tema som tas opp av brukerorganisasjonene, er behovet for en trygg bosituasjon. Det nevnes blant annet behovet for noen typer av «halvveis» hus eller boliger hvor det er mulighet for noe trygghet og støtte i en overgang, å kunne øve på et nytt hverdagsliv med noe støtte og trygghet knyttet til der du bor.

Flere nevner at det generelt er et svart hull før og etter døgnbehandling. Det skjer lite eller er ingen oppfølging mens man venter på å komme inn i behandling, og det er på samme måte liten eller ingen oppfølging etter avsluttet døgnbehandling.

For noen er det slik at de blir innvilget døgnbehandling, men så må de vente i 3 måneder før de får plass. I fokusgruppen er et av innspillene at det å ta den enkeltes behandlingsmotivasjon på alvor burde medføre å starte behandlingsprosessen allerede da, ved å gi oppfølging i ventetiden. En av informantene sier at det er jo ingen som søker døgnbehandling for moro skyld. Når denne motivasjonen er der, må den følges opp, tas på alvor og støttes. En av deltakerne snakker om det å ha tro på folk, og sier:

Alle trenger noen som heier på dem.

Å heie på noen i overgangsperioder kan ha betydning for den enkelte. Dette gjelder i ulike faser av livet. Overgangene før og etter behandling kan være særlig sårbare, og da er det et stort behov for noen som heier. En av deltakerne i fokusgruppen snakker om det som ofte betegnes som ettervern etter behandling, og sier: «Jeg trenger ikke vernes. Jeg vil opp og fram.» Oppfordringen er å utvikle holdninger og tjenester som støtter opp under dette.

Tid til omsorg og støtte

I fokusgruppen er det å bli sett en faktor som framheves i flere sammenhenger. Dette gjelder for de som ruser seg og kanskje er langt nede, for de som har tatt en beslutning om endring, og for de som er i en prosess hvor de forsøker å etablere et nytt hverdagsliv uten aktiv rus. Det er viktig å bli sett og møtt på en ordentlig måte.

Vi har innledningsvis pekt på at informantene i fokusgruppeintervjuet er opptatt av holdninger til personer med rusproblemer og hvordan de blir møtt. De peker det å møte brukere med respekt, å ha tro på den enkeltes muligheter og å vise omsorg som tre nøkkelfaktorer. De ideelle organisasjonene kan ha en plass innenfor rusfeltet ved å være støttespillere for den enkelte og ved å ha mer tid og større romslighet i et system som er svært presset på tid og svært standardisert. I fokusgruppesamtalene om gatenære tiltak er deltakerne opptatt av at det å gi omsorg og det å være en støtte for personer som har strevsomme liv, har stor verdi. Mat er en sentral del av dette for mange. Tilbud som både har mat og omsorg og tid til å se de som oppsøker stedet, vurderes som viktige.

I fokusgruppen er det flere som nevner at det er ulike grupper av personer med rusproblemer, og de kan ha ulike behov. Et eksempel er at unge rusavhengige kanskje har andre behov og ønsker enn de eldre. Det må lages oppfølging som når også de unge. Kanskje er de etablerte brukerorganisasjonene på rusfeltet lite representative

for denne gruppen. Deltakerne reflekterer over at de som møtes i sånne sammenhenger som fokusgruppen, ofte er godt voksne. Det tas også opp at det finnes grupper som ikke ønskes inn på mange av lavterskeltilbudene. Erfaringen er at romfolk ofte er utestengt uten at det finnes andre tilbud til romfolk med rusproblemer.

I neste del av dette kapitlet går vi nærmere inn på en behovsvurdering på rusfeltet sett ut fra Bergen kommune som kontekst.

Steg for Steg som del av tilbudet i Bergen kommune

Vi har hatt et spesielt blikk på Bergen kommune i og med at Steg for Steg nylig har etablert seg og utvikler sitt tilbud her. Dette var også bakgrunn for intervjuene i Bergen. Om vi ser spesifikt på Bergen kommune, er det i likhet med mange storbyer en kommune med en rekke ulike tilbud på rusfeltet.

Med utgangspunkt i intervjuene vi har foretatt, kan vi gi noen eksempler på tilbud på rusfeltet i Bergen som er relevante for denne studien: Bergen kommune har for eksempel tre mottaks- og oppfølgingssenter (MO-senter) rundt i kommunen. Disse lavterskeltilbudene har litt ulik innretning. MO-senteret Gyldenpris (Strax-huset) og Nesttun har mest oppmerksomhet på å være et dagsenter, hvor brukerne kan få et måltid mat, helsestell og sosialfaglig hjelp og veiledning. MO-senteret på Wergeland har en litt annen profil. Senteret er beregnet på de som er kommet lenger i rehabiliteringen, og hvor det er viktig å opprettholde motivasjonen og tilrettelegge for et liv uten bruk av rusmidler.¹⁰

Botreningscenteret er et tilbud som ble etablert for mange år siden, og er et oppfølgingstiltak for personer med rusrelaterte utfordringer. Senteret har tre avdelinger for noe ulike målgrupper. De tilbyr tett oppfølging av de som bor i tilbudene. Den ene avdelingen har 16 gjennomgangsboliger og er et tilbud til personer som aktivt ønsker å forandre sin livssituasjon. Det andre tilbudet har ni permanente boliger for personer med samtidige rusproblemer og psykiske helseplager. Den tredje avdelingen er et tilbud med fem permanente boliger for kvinner.¹¹

I regi av Helse Bergen er det etablert et eget Drop out-team. Drop out-teamet har fire erfaringskonsulenter og er et samarbeid mellom Avdeling for rusmedisin og Albatrossen ettervernsenter. Teamets hensikt er å være en støttespiller for pasienter, brukere og pårørende og bidra til kontinuitet i rusbehandling. En viktig dimensjon er nettopp egenerfaringen, og teamet skal gi både veiledning, støtte og håp og vise at behandling nytter.¹²

Et interessant tilbud på rusfeltet i Bergen er en nettressurs som heter Ettervern Bergen (<http://ettervern.bergen.no/>). Botreningscenteret er kontaktpunkt for dette nettstedet, som viser at det finnes en rekke tilbud og aktiviteter for personer med rusproblemer i kommunen. Nettressursen er organisert med ulike temaer, og under hvert tema er det linker til ulike tilbud og aktiviteter.

Et av temaene er arbeid og aktivitet. Under dette temaet er for eksempel tilbudet Jobb først i regi av Bergensklinikkene lagt inn. Jobb først er et tilbud til pasienter som ønsker seg ut i ordinært arbeid. Her gis det arbeidsrettet oppfølging som del av den ordinære rusbehandlingen.

¹⁰ Informasjonen er hentet fra <https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/tema/tiltak-mot-rus/article-109220>

¹¹ Informasjonen er hentet fra <https://www.bergen.kommune.no/omkommunen/avdelinger/botreningscenteret>

¹² Se mer på følgende nettside: <https://helse-bergen.no/avdelinger/rusmedisin/afr-poliklinikk/erfaringskonsulentane>

Et annet tilbud er Albatrossen, som også er nevnt i tilknytning til Drop out-teamet. Albatrossen er et senter som har undervisning, arbeidstrening, kultur og fritidstilbud, er en sosial møteplass, helsetilbud/LAR og kan tilby individuell rådgiving. Et annet tilbud innenfor arbeid og aktivitet, og som ble referert til under våre intervjuer, er Arna Aktiv. Dette er et tilbud som tilbyr aktiviteter, og et vilkår er at deltakerne er med i aktivitet minst tre faste dager i uken.

Andre temaer under ettervernsportalen er blant annet: aktivitetshus, møteplasser, fritid, helsehjelp og selvhjelpsgrupper. Hensikten her er ikke å gi en fullverdig presentasjon av alle tilbud som finnes i Bergen, men en illustrasjon av at det finnes en rekke ulike tilbud i kommunen – og både i kommunal¹⁵ og frivillig regi.

Tilbudet Steg for Steg finner vi på nettressursen Ettervern Bergen under temaet lavterskeltilbud. Tilbudet presenterer seg slik: «Har du utfordringer med rus? Er du i påvente av behandlingsplass, er i behandling eller har nettopp fullført? Ta kontakt med oss. Som deltaker får du et skreddersydd opplegg for dine ønsker og behov på veien mot et helt vanlig liv».

Mangler i det eksisterende tilbudet

Når informantene blir bedt om å si hva de erfarer er «hullene» i tilbudet i kommunen i dag, er det **tilbud som er tilgjengelige utenom ordinær arbeidstid**. Det vil si tilbud som er tilgjengelige på ettermiddager, i helger og i ferier.

Alle informantene snakker om at ensomhet og kjedsomhet er en stor utfordring for mange med rusproblemer. For personer som har sluttet å ruse seg eller ønsker å leve et liv med bedre rusmestring, er dette et problem. I forlengelsen av dette peker informantene på at den andre mangelen i tilbudet er *spesifikke tilbud til de som er blitt rusfrie og ønsker å komme videre livet*. Informantene snakker om personer som har sluttet å ruse seg, men som fortsetter å oppsøke steder for personer med rusproblemer. Dette kan være tiltak som er etablert for personer som har sluttet å ruse seg, eller hvor det ikke aksepteres rus, men hvor tilbudet er eksplisitt for personer som har hatt rusproblemer eller har rusproblemer.

Overgangene er det tredje som blir framhevet. Det mangler *gode tilbud i overgangene* for eksempel fra døgnbehandling til et liv på egen hånd i kommunen eller fra for eksempel fengsel til kommunen. Det er overgangen til «det virkelige liv» og støtte til å leve «det virkelige liv» som flere er opptatt av.

Flere tar opp at de har erfaring med at overgangen til et liv på egen hånd etter behandling eller soning ikke er forberedt godt nok. Personen har kanskje ikke et egnet sted å bo, en jobb eller annen aktivitet eller noen som kan bistå i å etablere nye nettverk. Konsekvensen kan bli at personen ender i ulike posisjoner hvor de er svært eksponert for rus og tidligere nettverk innenfor rusmiljøet.

Et siste viktig punkt som følger i forlengelsen av punktene over, er *tilbud som gir mulighet for kontakt med vanlige mennesker utenfor rusmiljøet og rusfeltet*. Det kan selvsagt diskuteres hva som er «vanlige mennesker», men det informantene ofte henviser til, er personer som ikke selv har rusproblemer eller er ansatt innenfor rusomsorgen. En av informantene sier det på denne måten:

Vi har ikke hatt de andre menneskene, de som tidligere rusavhengige skal ut å leve sammen med, der hvor den sosiale inkluderingen skal finne sted.

I fokusgruppen blir det tatt opp at det finnes gode enkelttiltak også for de som ønsker støtte til å leve et liv med bedre rusmestring eller leve et rusfritt liv, men at utfordringen ofte er at tilbudene er begrenset til en mindre gruppe, eller at de har liten tid til å drive helhetlig oppfølging. Den andre mer grunnleggende utfordringen er at svært mange av tilbudene til denne gruppen nettopp er gruppetilbud eller at de i hovedsak består av personer i samme situasjon og ansatte. Det mangler tilknytning eller involvering av personer utenfor rusmiljøet.

Tidgiverne som er merverdien

Tidgiverne i Steg for Steg blir gjennomgående framhevet som det unike eller merverdien i tilbudet Steg for Steg. Når informantene i Bergen snakker om tilbudet, er det kontakten eller tilgangen til tidgiverne de er opptatt av. Det kvalitative innholdet i tilbudet, representert med tidgiveren som en mulig støtteperson for personer med rusproblemer, framheves som noe unikt og som en supplering av de tilbudene som allerede finnes.

I intervju med både ansatte i kommunen og spesialisthelsetjeneste tas det opp at en fordel med tidgivere er at de ikke representerer hjelpeapparatet. Et moment som nevnes, er at mange er lei av å være i spesialtilbud og ønsker «normalitet». En del av det å komme videre i livet er å ikke måtte forholde seg til for eksempel NAV for alle deler av livet. Å skulle måtte be om en støttekontakt ville oppleves som et nederlag. En av informantene sier:

Mange er lei av å være i spesialtilbud, de vil være et vanlig menneske.

Det andre som flere nevner som positivt, er at Steg for Steg er et individuelt tilbud om støtte for å komme videre livet, mens svært mange andre tilbud er gruppetilbud.

Ut fra intervjuene kan vi definere to områder hvor informantene ser for seg at tidgiverne kan ha en rolle: støtte til utvikling av hverdagskompetanse og som sosial støtte. Dette vil diskuteres nærmere i de neste avsnittene.

Støtte til utvikling av hverdagslivskompetanse

Støtte til det å leve «det virkelige liv» eller det en av informantene kaller for oppbygging av «hverdagslivskompetanse», blir framhevet i intervjuene. Flere snakker om det å lage tilbud om støtte i overgangen fra døgntilbud eller soning. På spørsmål om hva man kan gjøre for å lykkes bedre med rusbehandling, er svaret entydig at man må jobbe med overgangene, bygge relasjon mens personer er i behandling, og forberede overgangen til livet utenfor. Det å etablere kontakt med personer mens de er i behandling, er derfor viktig, for så å kunne være en støttespiller på vei ut. En av informantene beskriver det på følgende måte:

Det er livet der ute som skal leves, men du kan ikke begynne det arbeidet når du står der.

Det å mestre livet «der ute» krever forberedelse, og forberedelsen av hvordan man kan mestre hverdagslivet, er viktig. En annen av informantene sier:

Alle kan bli rusfrie, men hvordan klare å ikke begynne igjen. Det er verre.

Det er støtte i denne overgangsprosessen eller i det å utvikle hverdagslivskompetanse at informantene framhever at tidgiverne kan være en ressurs. De kan være en som gir

inngang til ordinære arenaer i hverdagslivet, og en støttespiller i det å utvikle kompetanse til å mestre utfordringene man møter på disse arenaene. I intervjuene beskriver deltakerne at mange mangler det de definerer som grunnleggende hverdagslivskompetanse eller sosiale ferdigheter for å klare seg i vanlige sammenhenger med andre – den kompetansen som er nødvendig for å lykkes med å bli inkludert i livet i nabolaget, for å kunne delta sammen med andre som ikke har erfaring fra rusmiljøet, å kunne forholde seg til regler og koder på en arbeidsplass. For å utvikle denne kompetansen må man øve seg på å delta på arenaer utenfor rusmiljøet og med folk som har dette som sine naturlige arenaer. Tidgiveren kan være en person å gjøre alminnelige ting sammen med, en som ikke er en del av gamle miljøer, og som kan være en støttespiller i deltakelsen på nye arenaer. Slik vurderes tidgiverne som mulige støttespillere i utviklingen av hverdagslivskompetanse og i å etablere et nytt sosialt nettverk.

Det som ofte går igjen i samtalene om det unike ved tidgiverne, er at de kan være en som bidrar til at deltakerne blir kjent med helt vanlige folk og deltar på ordinære aktiviteter. Det vil si at tidgiveren kan være en som er med på ulike ting første gang, dersom man synes det er skummelt, eller en som har samme interesse som deltakeren og derfor har lyst å for eksempel å gå på fotballkamp, spille gitar sammen eller gå på tur. Det finnes en rekke ulike tilbud, men mange kan kanskje vegre seg for å oppsøke disse alene. Flere av informantene snakker om at tidgiveren kan være en viktig støttespiller eller ledsager som er med når personen kanskje ønsker å oppsøke aktiviteter, og på den måten være en støtte når nye ting introduseres. Tidgiveren kan være en sosial støtte når noe er vanskelig, en å snakke med som har en referanseramme som ligner på det den nye naboen din har. Kanskje blir det etter hvert lettere å takle sjargong og forventninger i nabolaget eller på pauserommet på jobben. Det å trene på å være i helt vanlige situasjoner og mestre det er en viktig del av det tidgiveren kan tilby deltakerne.

Det alminnelige er deres kvalitet

I intervjuene er det flere meninger om rekruttering og oppfølging av de som skal være tidgivere.

Alle mener at det er viktig med veiledning og oppfølging av tidgiverne. En sier at dette må være både regelmessig og tilgjengelig ved ad hoc behov. Det blir tatt opp at de som skal være tidgivere, må få kunnskap om at det er viktig å ha respekt for at endring tar tid, og respekt for den det gjelder. Noen har møtt entusiastiske personer som vil være frivillig på rusfeltet og «redde verden», og sier at det er viktig å tone dette ned. En slik tilnærming med å ville redde den som er deltaker, kan gjøre at deltakeren setter opp forsvarsmuren og ikke vil være med. Det er det alminnelige og «hvermannsen» deltakeren trenger. En av informantene sier:

Tidgiverne skal ikke være terapeuter. Hele målet må være at folk skal få være et helt vanlig menneske.

En informant sier lakonisk at det er nok av terapeuter i rusfeltet. Tidgiverens styrke er at de er vanlige folk. En annen sier at nettopp det at tidgiverne ikke er profesjonelle, er det som kan gjøre at noen slutter å holde igjen og kanskje deler mer om seg og livet sitt enn de ellers ville gjort. En oppsummerer dette med å si:

Jeg håper tidgiverne får veiledning på at de skal være normale folk og la deltakerne være god nok, ikke innta terapirollen.

Nettopp det at tidgiverne kan representere det som er «vanlig», er gjennomgående. Hvordan man skal klare å leve et rusfritt liv, hvordan man skal leve hverdagslivet, det er det som er utfordringen for mange. I denne fasen hvor man skal bygge opp mestring av ny hverdag, er det et problem at mange av tilbudene om støtte er basert på profesjonelle, ansatte i ulike tiltak og tjenester eller personer som selv har hatt rusproblemer og vært igjennom rusbehandling. I denne fasen hvor man skal mestre det å leve et nytt hverdagsliv, har man ikke hatt tilbud som involverer de som skal inkludere tidligere rusavhengige, de som bor ute i nabolag og er de framtidige nye naboene.

Det finnes etter hvert flere tilbud i Bergen hvor det tilbys erfaringskompetanse, for eksempel fra Drop out-teamet, eller ulike gruppetilbud hvor de har ansatt personer med erfaringskompetanse. Denne kompetansen kan være svært verdifull. Når det gjelder tilbudet Steg for Steg, er det ikke erfaringskompetanse som etterspørres, men hverdagslivskompetanse om hvordan man kan delta og klare seg i ulike miljøer og aktiviteter utenfor rusmiljøet. Tidgivernes kvalitet er nettopp at de ikke har tilknytning til rusmiljøet.

Utfyller det offentlige tilbudet

I fokusgruppeintervjuet med ansatte i rusfeltet i kommunen foreslås det at det er tett kontakt mellom Steg for Steg og ulike tilbud i kommunen, som MO-senter og Botreningscenteret. Steg for Steg kan gjøre sitt tilbud kjent slik at brukere av disse tilbudene vet hva de kan motta her. Å gjøre tilbudet kjent for både spesialisthelsetjeneste og ulike tilbud i kommunen er viktig for å kunne koble brukere med egnede tidgivere.

I intervjuene er det flere som er opptatt av å kunne gi tidgivere og potensielle deltakere mulighet for å møtes og slik «kunne velge hverandre». Tanken er at tidgivere ved å være til stede på arenaer hvor potensielle deltakere er, kan gi en mulighet for at man blir kjent, finner ut av felles interesser, humor og personlig kjemi. Tidgivere kunne for eksempel være med ut på besøk til enkelte steder som brukes av potensielle deltakere, for eksempel MO-senter eller Botreningscenteret.

I intervjuene understrekes det å bygge på felles interesser eller at man kan være noe for deltakeren. Hvem er interessert i fotball, i musikk, i friluftsliv osv.? Et annet forhold som tas opp, er at det kan være vanskelig å finne gode tilbud til kvinner, og at det bør være større oppmerksomhet om dette.

I intervjuene er det stor oppmerksomhet om å vektlegge det å introdusere og gjøre deltakerne kjent med aktiviteter og tilbud som de har mulighet for å opprettholde og delta i på egen hånd senere. Dette bør ikke være tilbud hvor man vektlegger de ekstraordinære aktivitetene, kostnadskrevenne tilbud eller tilbud som deltakeren av andre årsaker ikke vil være i stand til å opprettholde på egen hånd senere.

Intervjuene viser at informantene i all hovedsak vurderer Steg for Steg som et tilbud som kan utfylle de tilbudene som finnes på rusfeltet allerede, og at samspillet med de tilbudene som allerede finnes, er viktig for at de som har behov for det, kan komme i kontakt med tilbudet.

Oppsummering

Dette kapitlet har vist at brukerorganisasjonene og de som er intervjuet innenfor rusfeltet i Bergen, i stor grad har mange av de samme vurderingene av hva som er behovene innenfor rusfeltet. Vi kan oppsummere tre hovedpunkter:

Holdninger og tid

Det ene hovedpunktet dreier seg om holdninger og tilnærminger innenfor tjenestene og tilbudene på rusfeltet. Brukerorganisasjonene har en sterk vektlegging av dette og framhever tre nøkkelfaktorer som viktige: det å møte brukere med respekt, å tro på den enkeltes muligheter og å vise omsorg. Inne i disse resonnementene vektlegges betydningen av at de som er brukere av ulike tjenester og tilbud, opplever at de blir sett, og at de blir sett som mer enn en person som ruser seg. Lignende resonnementer finner vi hos ansatte innenfor rusfeltet i Bergen, men da knyttet til de som skal være tidgivere i Steg for Steg. Det vektlegges at tidgivere må ha kunnskap om at det er viktig å ha respekt for den de møter, og respekt for at endring kan ta tid. Men respekt og det å vise omsorg for brukerne som deltar, blir viktig også for dem. En del av dette er at ansatte innenfor rusfeltet i Bergen mener det er viktig å dempe personer som eventuelt går inn i rollen som tidgiver, fordi de vil «redde» andre, men framhever betydningen av å møte deltakerne som vanlige mennesker og som gode nok. I likhet med brukerorganisasjonene advarer de mot defineringen av den ene part som hjelper og den andre parten som noen som skal hjelpes. Likeverdighet og respekt er viktig for å bidra til bedring.

Betydningen av tid er et tema som er nevnt i mange sammenhenger i intervjuene. Det gjelder både tid til å bygge relasjon, tid til å gi individuell oppfølging og aksept av at endring tar tid. At mangel på tid er en begrensende faktor for god oppfølging, er et tema som tas opp i begge gruppene.

Overganger

Behovet for bedre sosial støtte i overgangen særlig fra døgntil behandling til kommunen er et hovedpunkt for både brukerorganisasjonene og ansatte innenfor rusfeltet. Dette dreier seg i stor grad om det som er neste punkt, nemlig støtte til å bygge hverdagslivskompetanse, nytt innhold i livet og sosial inkludering.

De ansatte i Bergen er i tillegg opptatt av at det er en utfordring i rusfeltet at så mange av tilbudene og tjenestene ikke er tilgjengelige utover ordinær arbeidstid. Dette begrenser muligheten for å kunne gi oppfølging og støtte når brukeren har behov for det.

Innhold i livet – sosial inkludering

Den største mangelen i tilbudet vurderes å være støtte til innhold i livet eller sosial inkludering. Dette dreier seg om blant annet om bolig, trygghet og meningsfull aktivitet. De ansatte i Bergen vektlegger at den sterkeste merverdien i Steg for Steg nettopp er tilgangen til tidgivere som kan bidra til å fremme sosial inkludering og bygge hverdagslivskompetanse hos deltakerne.

Bedre livsmestring og sosial inkludering

De to tiltakene til Blå Kors er innrettet for å møte personer i to ulike livssituasjoner. Gjennom de gatenære tiltakene møter Blå Kors personer i aktiv rus, tilbyr mat og omsorg og ønsker gjennom disse tilbudene å skape motivasjon for endring. I Steg for Steg tilbyr de støtte til personer som har sluttet å ruse seg, i en prosess mot sosial inkludering i et rusfritt hverdagsliv. I denne rapporten har vi vist at Blå Kors' gatenære tiltak og rehabiliteringstilbudet Steg for Steg begge virker inn på områder hvor det er behov for tjenester.

Kunnskapsstatusen presentert i kapittel 3 og den avgrensede behovsanalysen i kapittel 6 viser at ensomhet og manglende inkludering i arbeidsliv, nabolag og vanlig hverdagsliv er en utfordring for mange med rusproblemer. Det er særlig i prosessen etter å ha sluttet å ruse seg at det er store mangler: det å gi støtte til å etablere et nytt rusfritt hverdagsliv. Endringen representerer en betydelig livsendring, og det tar tid å bygge opp grunnleggende ferdigheter og mestringsstrategier etter år med alvorlig rusbruk. Å ha et trygt sted å bo er viktig, men arbeid, aktivitet og det å inngå i sosiale sammenhenger har stor betydning for den enkeltes livskvalitet. I kunnskapsstatusen refererer vi til studier som over tid har fulgt personer som har sluttet å ruse seg, og viser at de fleste etter hvert får en trygg bosituasjon, men at etter flere år med rusfrihet er det fortsatt mange som erfarer ensomhet og manglende sosial inkludering. Kunnskapsstatusen sannsynliggjør et stort potensial for aktiv samfunnsdeltakelse og aktivitet for flere med rusproblemer dersom det var en mer målrettet oppfølging av dette.

Kunnskapsstatusen viser også at det å kunne se for seg et annet liv viser seg å ha betydning for beslutningen om å slutte å ruse seg. Mange med alvorlige rusproblemer har omfattende levekårsproblemer. Det å tro på at man kan ha kontroll over eget liv og mestre de utfordringene man møter, er sentralt for å kunne tro på muligheten for endring. De to tilbudene til Blå Kors kan slik ses i sammenheng. Gjennom de gatenære tiltakene møter de personer i aktiv rus på en trygg arena med mat og omsorg. Gjestene oppgir selv at dette har betydning for deres livskvalitet. I dette tiltaket har de utviklet et tilbud om sosialfaglig oppfølging for å hjelpe personer med omfattende levekårsproblemer med å få tjenester de har behov for, men også en motivasjonsmetodikk for å motivere til endring og bedre livsmestring. Steg for Steg gir oppfølging til de som har tatt beslutningen om å slutte å ruse seg, og gir støtte i prosessen mot et rusfritt hverdagsliv. I dette avslutningskapitlet vil vi ta opp noen hovedfunn fra denne første delen av evalueringen.

To ulike tiltak – med noe lokal variasjon

I rapporten har vi vist at de gatenære tiltakene alle har mat og omsorg som sin kjerneaktivitet. Gjestene kommer til de gatenære tiltakene først og fremst fordi de ønsker tilgang til et måltid, men de ønsker også tilgang til sosialt samvær med andre i trygge omgivelser. I denne evalueringen har vi særlig sett på tilbudet ved Kontaktsenteret i

Oslo. Dette er det gatenære tilbudet i Blå Kors hvor metoden for motivasjonsarbeid er utviklet og mest innarbeidet. Motivasjonsarbeidet består av en egen velkomstgruppe, et motivasjonsteam og en sosionomtjeneste. Tidgivere med erfaringskompetanse er en viktig ressurs i både velkomstgruppen og motivasjonsteamet. I Fredrikstad er motivasjonsarbeidet under utvikling, men i tilbudet her er det foreløpig ikke lagt inn erfaringskompetanse. Samtidig er det viktig ved begge disse tilbudene at mat og omsorg skaper en posisjon for videre motivasjonsarbeid og for sosialfaglig oppfølging.

Tilbudet Steg for Steg i Kristiansand, Bergen og Oslo er alle innrettet mot å gi sosial støtte til og oppfølging av personer som har sluttet å ruse seg. Samtidig har vi vist at det er betydelige forskjeller mellom tilbudene. I Kristiansand inkluderer Steg for Steg en rekke egne aktiviteter, og tidgiverne er ressurser i disse aktivitetene. De har en egen Småjobbsentral som også er godkjent som NAV-tiltak for noen av deltakerne. I Bergen og Oslo er det et sentralt poeng at de ikke har egne aktiviteter i regi av virksomheten, men gir sosial støtte for at deltakerne skal mestre deltakelse i hverdagsliv og på aktiviteter som finnes i kommunen. Tidgiverens rolle er å hjelpe deltakerne i denne prosessen med å være med på aktiviteter eller gjøre ting sammen med deltakerne. De er en støttespiller i prosessen for større mestring av et rusfritt hverdagsliv.

Holdninger og tilnærming

Både i de gatenære tiltakene og i Steg for Steg er hvordan gjester og deltakere møtes, et forhold som tas opp av de som bruker tilbudene. Også tidgivere og ansatte framhever tilnærmingen til gjester og deltakere som noe av det særegne ved deres tilbud. Noe av det som tas opp, er at deltakere og gjester møtes med respekt og blir tatt på alvor. Videre er det å bli sett og at noen tar seg tid og ser mer enn det umiddelbare inntrykket, noe som blir framhevet som viktig.

Brukerorganisasjonene legger stor vekt på betydningen av holdninger og tilnærmingen til personer med rusproblemer. De framhever tre nøkkelfaktorer: det å møte brukere med respekt, å tro på den enkeltes muligheter og å vise omsorg. Også brukerorganisasjonene snakker om betydningen av at de som er brukere av ulike tjenester og tilbud, opplever at de blir sett, og at de blir sett som mer enn en person som ruser seg. Det å møte mennesker med respekt blir tatt opp også av personer som er ansatt innenfor rusfeltet i Bergen. De er særlig opptatt av at de som skal være tidgivere i Steg for Steg, må få opplæring og oppfølging knyttet til betydningen av å vise respekt for de menneskene de møter, og respekt for at det å gå gjennom en så betydelig livsendring som det å slutte å ruse seg og etablere et rusfritt liv tar tid. Som en forlengelse av dette tar de også opp det å fremme likeverdighet i relasjonen, at tidgiverne er vanlige mennesker som gjør ting sammen med deltakerne i Steg for Steg fordi de har felles interesser eller ønsker å gjøre noe sammen. Tidgiveren må ikke bli en som skal redde deltakeren eller en terapeut i endringsprosessen.

Informanter som er involvert i tiltakene til Blå Kors, framhever nettopp respekt og åpenhet som viktige dimensjoner ved tilbudene, sammen med tid.

Tid

Tid framstår som en sentral dimensjon i studiene av begge tiltakene. Tilbudene oppleves som å ha mer tid enn de ordinære helse- og velferdstjenestene: tid til å se den enkelte, tid til å skape en relasjon, tid til oppfølging – men også tid i form av respekt for at endring tar tid. Gjester og deltakere møtes ikke med press om at noe skal gjennomføres eller oppnås innenfor en gitt tidsfrist. Den andre siden av dette er selvsagt

at mange er opptatt av knapphet på tid i de ordinære tjenestene, eller at ulike oppfølgingsregimer knyttet til behandling er avgrenset i tid. Manglende tid framstår også som en begrensende faktor for aktivitet i fokusgruppeintervjuet med tjenesteutøvere på rusfeltet i Bergen. I mange tilbud er det ikke ansatte eller andre som har tid å bruke på å bygge en relasjon slik man kan gjøre med gjestene i de gatenære tilbudene, eller har mulighet til å være med personer på ulike aktiviteter eller gå på kafé med folk slik de kan i Steg for Steg. Noe av årsaken til denne ekstra tiden i Blå Kors sine tiltak er tidgiverne.

Tidgivere som ressurs

Tidgiverne er en betydelig ressurs i både de gatenære tilbudene og i Steg for Steg. Tidgivernes tilstedeværelse fører til at det er flere mennesker som har tid og mulighet til å følge opp den enkelte gjest eller deltaker. Tidgiverne tilbyr samvær med andre, de gir mulighet for normalitet, og i Steg for Steg er samvær med tidgivere en inngang til et ordinært hverdagsliv og utvikling av hverdagslivskompetanse. Funksjonen for tidgiverne i de to tiltakene er noe ulik. Å være en støttespiller og en å gjøre aktiviteter og vanlige ting med er den viktigste funksjonen for tidgiverne i Steg for Steg. I de gatenære tiltakene er det mange som er involvert i praktiske oppgaver, matlaging og servering i kafeene, og ved Kontaktsenteret i Oslo er de også involvert i en velkomstgruppe og et motivasjonsteam. Etter hvert vil det utvikles motivasjonsteam ved flere av de gatenære tilbudene.

Vi har vist at det er forskjeller mellom hvem som er tidgivere i de ulike tilbudene. Ved det gatenære tilbudet på Kontaktsenteret i Oslo har flere av tidgiverne ulike former for erfaringskompetanse. Også flere av tidgiverne i Steg for Steg i Bergen har ulike former for erfaringskompetanse. Dette er ikke tilfelle i Steg for Steg i Kristiansand og i Oslo eller ved det gatenære tilbudet Varmestua i Fredrikstad.

Motivasjonen for å være tidgiver dreier seg i stor grad om et ønske om å hjelpe. For flere med erfaringskompetanse er det i tillegg en dimensjon knyttet til et ønske om å bidra med egne erfaringer for andre i en vanskelig situasjon, å gi noe igjen.

Det er mye kunnskap om verdien av erfaringskompetanse i oppfølgingen av personer med rusproblemer. Å møte en person som har vært i samme situasjon som deg, men som har etablert et rusfritt liv, kan gi håp om mulighet for endring hos personer som ruser seg, og styrke framtidstroen hos personer som forsøker å etablere et rusfritt liv. Denne personen har også en helt unik innsikt i hva det vil si å være i en slik situasjon, og følgelig kan han eller hun kanskje gi en form for støtte som profesjonelle ikke kan tilby. På den andre siden vet vi mye om at det å kunne få bruke egne erfaringer til noe verdifullt for andre har stor betydning for den det gjelder. Å kunne gi «like-mannshjelp» eller bruke egen erfaringskompetanse kan ha stor betydning for å komme videre i eget liv. I denne sammenhengen er det likevel viktig for Blå Kors å reflektere over når det å ha erfaringskompetanse er en ressurs, og når man kanskje bør være særlig opptatt av å inkludere tidgivere med hverdagslivskompetanse som fremste ressurs.

I evalueringen er det også flere som tar opp at det å lage tilbud som i stor grad baserer seg på tidgivere, er sårbart. Ansatte kan representere kontinuitet og sikre en plattform av kvalitet og forutsigbarhet i tilbudene. I Steg for Steg i Bergen er de opptatt av at deltakerne har primærkontakten som er ansatt. Dette er for å sikre kontinuitet. Ved det gatenære tilbudet på Kontaktsenteret blir det etterlyst mer tilstedeværelse av ansatte i kafeen, nettopp fordi tidgivere kan erfare å stå i krevende situasjoner. Å ha tilbud med sterk involvering av tidgivere er en ressurs, men evalueringen viser at det er behov for kontinuerlig refleksjon over hvilken rolle tidgivere skal ha i

tilbudene, kriterier for å være tidgiver og systemer for opplæring og oppfølging av tidgivere. I enkelte av tilbudene er ikke opplæringssystemene tilstrekkelig implementert.

I tiltak hvor man inkluderer mange tidgivere med erfaringskompetanse, er det viktig å reflektere over når går dette over til å være en ulønnet ansatt heller enn en tidgiver. I forlengelsen av dette kan Blå Kors også reflektere over hvordan de kan utvikle tilbud som støtter personer med erfaringskompetanse videre i en eventuell prosess mot inkludering i arbeidslivet. Flere av Blå kors' virksomheter, både i Kristiansand og Oslo, og Steg for steg i Kristiansand har erfaring med å ha personer med erfaringskompetanse i arbeidspraksis.

Et supplement til det offentlige tjenestetilbudet

Felles for både de gatenære tiltakene og Steg for Steg er at de samarbeider med flere kommunale tjenester og andre tilbud på rusfeltet. I alle casestudiene blir det framhevet at de er et supplement til det ordinære tjenestetilbudet og ikke et tilbud som erstatter eksisterende tilbud. I det videre evalueringsforløpet vil vi gå nærmere inn på samarbeidet med andre tjenester og aktører. Hvordan fungerer dette samarbeidet, og hvilken betydning har det for gjester og deltakere?

Omsorg, endring og sosial inkludering

Om de gatenære tilbudene og tiltaket Steg for Steg skulle oppsummeres i tre nøkkelbegreper, ville det være omsorg, endring og sosial inkludering. De gatenære tilbudene tilbyr omsorg gjennom mat og trygghet. Dette skaper en posisjon for å etablere en tillit mellom de som er tidgivere og ansatte i tilbudene, og gjestene. Nettopp denne posisjonen gir mulighet for videre motivasjonsarbeid for å skape tro på endring og mulighet til bedre livsmestring og sosial inkludering. I Steg for Steg spisses innsatsen mot å støtte personer i deres livsendring mot et rusfritt hverdagsliv og bedre sosial inkludering.

I neste del av evalueringen vil vi ha tydeligere oppmerksomhet om brukernes vurdering av tilbudene og så langt det er mulig også få større innsikt i betydningen av de to tiltakene for gjester og deltakere.

Litteratur

- BrukerPlan (2017). Brukerplan årsrapport 2017. Kommunenes kartlegginger av tjenestemottakere med rus- og psykiske helseproblemer i 207. KORFOR, Helse Stavanger.
- Friestad, C. & Hansen, I. L. S. (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport 2004:429.
- Fugletveit, R. & Tonholm, T. (2010). *Rehabilitering etter langvarig rusavhengighet: «To liv i ett»: en kvalitativ studie om å bli rusfri*. Rapport 2010:3. Høgskolen i Østfold.
- Hansen, I. L. S. (2018). Users' Choice in Providing Services to the Most Vulnerable Homeless People. *Social Inclusion*, 6(3), 319–326. DOI: 10.17645/si.v6i3.1536
- Hansen, I. L. S. (2017). *Fra bostedsløs til varig bolig. Evaluering av forsøk med Housing first i Bergen og Sandnes*. Fafo-rapport 2017:06.
- Hansen, I. L. S., Tofteng, M., Flatval, V. S., Andersson, S., Holst, L. S. & Bråthen, K. (2018a). *Evaluering av opptrappingsplanen for rusfeltet. Første statusrapport, nullpunktsanalyse 2016*. Fafo-rapport 2018:08.
- Hansen, I. L. S., Tofteng, M., Holst, L. S., Flatval, V. S. & Bråthen, K. (2018b). *Evaluering av opptrappingsplanen for rusfeltet. Andre statusrapport*. Fafo-rapport 2018:44.
- Helsedirektoratet (2014). *Sammen om mestrings*.
- Hörnqvist, M. (2003). Ingen höjdare. Anstaltplacerede narkomaners syn på sin situasjon. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 90, 113–128.
- Kompetansesenter rus – Midt-Norge (2018). *Brukertilfredshetsevaluering av kommunale tjenester for personer med rusmiddelproblemer*. Klinik for rus- og avhengighetsmedisin, St. Olavs Hospital. Universitetssykehuset i Trondheim. <https://helsedirektoratet.no/Documents/Rus%20og%20avhengighet/180425%20Brukerundersøkelse%20kommunale%20tjenester%20rus.pdf>
- Lauritzen, G., Ravndal, E. & Larsson, J. (2012). *Gjennom 10 år. En oppfølgingsstudie av narkotikabrukere i behandling*. SIRUS-rapport nr. 6/2012. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Maruna, S. (2001). *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. 2nd ed. Washington: American Psychological Association.
- Meld. St. 30, (2011-2012). *Se meg! En helhetlig rusmiddelpolitikk. Alkohol – narkotika – doping*.
- Ness, O., Borg, M. & Davidson, L. (2014). Facilitators and barriers in dual recovery: a literature review of first-person perspectives. *Advances in Dual Diagnosis*, 7(3), 107–117. <https://doi.org/10.1108/ADD-02-2014-0007>
- Pettersen, H., Landheim, A., Skeie, I., Biong, S., Brodahl, M., Benson, V. & Davidson, L. (2018). Why Do Those With Long-Term Substance Use Disorders Stop Abusing Substances? A Qualitative Study. *Substance Abuse: Research and Treatment*, 12, 1–8. doi: 10.1177/1178221817752678
- Quilgars, D. & Pleace, N. (2016). Housing First and Social Integration: A realistic Aim? *Social Inclusion*, 4(49), 5–15 DOI: 10.17645/si.v4i4.672
- Revdal, M. K. (2015). *Innsattes levekår 2+14. Før, under og etter soning*. Rapport 2015/47. Statistisk sentralbyrå.
- Robertson, I. E. & Nesvåg, S. M. (2018). Into the unknown: Treatment as a social arena for drug users' transition into a non-using life. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 1–19. <https://doi.org/10.1177/1455072518796898>
- Skardhamar, T. & Telle, K. (2009). Livet etter soning. Hindrer arbeid tilbakefall? *Samfunnsspeilet* 2009/4.

Bedre livsmestring og sosial inkludering

Dette er første rapport fra en følgeevaluering av Blå Kors sine gatenære tiltak og rehabiliteringstilbudet Steg for Steg. Evalueringen pågår i perioden 2018–2020. Denne første rapporten er konsentrert om å tydeliggjøre innrettingen av tilbudene, samt å gjøre en behovsanalyse av dem sett i lys av andre tilbud på rusfeltet.

Borggata 2B
Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2019:10
ISBN 978-82-324-0493-3
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20707